

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

Журналістика

**Науковий збірник
(заснований у 1976 р.)**

Випуск 10 (35)

2011

Свідоцтво про державну реєстрацію видано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.
Серія КВ № 5744 від 10 січня 2002 р.

Усі права застережені.

Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові.

Голова редколегії

Володимир Різун, д-р філол. наук

Головний редактор

Наталія Сидоренко, д-р філол. наук

Редакційна колегія:

Валерій Іванов, д-р філол. наук;

Григорій Казьмирчук, д-р іст. наук;

Іван Крупський, д-р іст. наук;

Володимир Сергійчук, д-р іст. наук;

Микола Тимошик, д-р філол. наук;

Микита Василенко, д-р філол. наук;

Іван Забіяка, канд. іст. наук (відп. секретар).

Відповідальний випусковий редактор

Олена Ткаченко, д-р філол. наук

Рекомендовано до друку:

вченою радою Інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

протокол № 6 від 31 січня 2011 р.

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 р. № 1-05/7 збірник включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за профілем історичні та філологічні науки, а також доктора і кандидата наук із соціальних комунікацій (постанова президії ВАК України від 12 березня 2008 р. № 3-05/3).

Журналістика : науковий збірник / голов. ред. Н. М. Сидоренко. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – 204 с.

У збірнику висвітлюються суттєві питання історії, теорії і практики журналістики; розглядаються проблеми становлення та функціонування засобів масової інформації в Україні та за її межами; досліджується творчість видатних діячів на публіцистичній ниві.

Для викладачів, наукових працівників, журналістів, аспірантів, студентів, істориків, культурологів.

Електронну версію наукового фахового видання передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та для представлення на порталі наукової періодики України.

Див.: <http://www.nbuv.gov.ua> (Наукова періодика України).

© Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2011

ЗМІСТ

До джерел

Забіяка Іван. Гоголіана на сторінках журналу «Київська старина» (Спроба історіографічного аналізу)	5
Гайдіна Юлія. Фактологічні типи аргументів як засіб ведення дискусії (На прикладі «Листів із України Наддніпрянської» Бориса Грінченка та «Листів на Україну Наддніпрянську» Михайла Драгоманова)	16
Волубуєва Анастасія. Поява ранкових, вечірніх та полудневих видань у Києві початку ХХ ст.	25
Садівничий Володимир. Спеціалізована газета «Сезонный листок Славянских минеральных вод» у вітчизняному інформаційному просторі	30
Сидоренко Оксана. Перші часописи для дітей у Радянській Україні (1921–1925)	40
Сирота Лілія. Літературні матеріали газети «Діло»: особливості добору і групування	49
Гандзюк Віталій. Персоналії підпільного друкованого органу УВО «Сурма» (1927–1934 рр.) в ідеологічному контексті його функціонування	66

Грані

Балаклицький Максим. Інформаційні війни протестантських журналістів України	73
Зоріна Олександра. Специфіка викладання курсу історії світової культури	78
Улиганець Мар'яна. Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія в умовах незалежності України	86
Желіховська Наталя. Публіцистичний дискурс глобалізації на сторінках сучасної української преси	94

Жанрові пошуки

- Василенко Микита.** Спроба ревізії поняття про інтерпретацію факту 101
- Герасимчук Надія.** Різновиди фейлетону (досвід французької та української преси) 109
- Гаврилюк Інна.** Сучасна українська колумністика: особливості розвитку 117
- Георгієвська Вікторія.** Жанрова палітра оголошень на сторінках рекламно-довідкової преси (XIX – поч. XX ст.) ... 122

Постаті

- Борець Андрій.** Антиколоніальний дискурс у публіцистиці Петра Стебницького 133
- Семенко Світлана.** Культурологічні студії Юрія Косача 144
- Михайлюга Олександр.** Прорив Миколи Руденка в економічній публіцистиці 155

Гендерні домінанти

- Пода Олена, Ступа О.** Гендерні концепти в дитячому журналі (на прикладі журналів «Малютко», «Пізнайко» та «Ангелятко») 163

Студентська наука

- Подобна Євгенія.** Штрихи до портрета Дмитра Ярошевича 183
- Корнієнко Катерина.** Фотопортрет як один із основних жанрів фотожурналістики 189

Рецензії

- Сидоренко Наталя.** Очевидне і ймовірне в історії журналістики 198

До джерел

Іван Забіяка,
канд. іст. наук (Київ)
УДК 007 : 304 : 070

ГОГОЛІАНА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «КИЕВСКАЯ СТАРИНА» (Спроба історіографічного аналізу)

Здійснено огляд публікацій М. Гоголя та матеріалів про нього, надрукованих у журналі «Киевская старина».

Ключові слова: гоголіана, «Киевская старина», журнал.

The author makes the review of publications by M. Gogol and materials about him, contained in a magazine «Kievskaya starina».

Key words: gogolian, «Kievskaya starina», magazine.

Автор делает обзор публикаций Н. Гоголя и материалов о нем, напечатанных в журнале «Киевская старина».

Ключевые слова: гоголина, «Киевская старина», журнал.

У різні періоди й епохи з'являються постаті, для осмислення яких не вистачає навіть кількох поколінь і століть. До таких постатей належить і Микола Гоголь – геніальний письменник України.

Понад сто років українська, російська та інші культури намагаються осягнути творчо-духовний, особистісно-людський світ цього письменника, внутрішній світ якого був заглиблений у пракоріння насамперед свого роду, своєї рідної Полтавщини, України в цілому. Його мовна мозаїка, як зовнішній виражальний чинник, завжди була нерозривно пов'язана з рідною землею. За Гоголя не треба боротися. Його треба видавати, досліджувати, вивчати як в Україні, так і за її межами. Гоголя вистачить на всіх. З радістю побачив нове видання творів письменника з нагоди його ювілею, упорядковане моїм учителем П. Мехедом, «Микола Гоголь: українська бібліографія» (К., 2009). Сьогодні не просто випускати такі видання. Варто згадати своєрідну монографію Н. Жаркевич «О Гоголе (Н. В. Гоголь глазами XX века)» (Ніжин, 2009)... Але Гоголю слід віддати належне іншими діями: 1) потрібна державна програма на рівні академії наук України й Росії, щоб знати, де й коли виходили його праці; 2) підготувати гоголівську енциклопедію; 3) укласти літопис життя й творчості літератора за 200 років; 4) видати академічне видання творів М. Гоголя; 5) створити сайт Миколи Гоголя, де було б

виставлено в pdf-файлах всі знакові його видання, такі ж переклади різними мовами, публікації про нього, портрети, пам'ятники й короткі історії до них і т. д. Гоголь на це заслужив, щоб інтелектуальні сили Росії та України підтримали його нині. Це зробить велику честь сьогodнішньому науковому потенціалу в галузі гоголезнавства й майбутнім поколінням. Правда, Росія в цьому напрямі рухається значно потужніше, взяти хоча б її «Фундаментальну електронну бібліотеку», вміщену на однойменному російському сайті.

Журнал «Киевская старина» присвячений історії Південного краю (за тодішньою термінологією), не міг обминути в тій чи іншій формі на своїх сторінках постать Гоголя. Список налічує щонайменше 74 матеріали, різних за обсягом та жанрами. З одного боку, ніби й немало публікацій, ніби й не забували свого земляка, а з іншого – структурувавши їх, можемо помітити, що досить мало ґрунтовних праць. Жодного матеріалу, наприклад, не надруковано за 1885 р. Піком публікацій був 1902 р. – рік 50-ліття смерті письменника. У січні–жовтні вміщено 15 матеріалів. На нашу думку, – це мало. Один із номерів або розділів мав би бути присвячений повністю М. Гоголю. Спонукою до підготовки матеріалів стали ювілеї, інші знакові події та інтерес ентузіастів-патріотів. Деякі з них (як, наприклад, В. Горленко) готували матеріали на високому науковому рівні.

Але, незважаючи на це, за кількістю матеріалів можна простежити життя й творчість М. Гоголя від його дитячих років до вшанування пам'яті на Полтавщині. Зрозуміло, певні періоди життя висвітлено недостатньо глибоко, оскільки кожен матеріал, окремо взятий, присвячувався якійсь одній конкретній темі, лише будував конструкцію теми. Утім, більшість матеріалів демонструє потужний науково-творчий потенціал українських дослідників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у розвитку тоді ще неіснуючого гоголезнавства, що ґуртувався навколо журналу «Киевская старина», який закладав його основи, розробляв принципи. Серед таких авторів варто назвати В. Горленка, В. Науменка, Є. Петухова, В. Шенрока та ін.

Усю гоголіану в журналі «Киевская старина» можна розділити на блоки: публікації творів письменника, матеріали про творчу діяльність Гоголя, про переклади його праць, біографічні дослідження, постать М. Гоголя, митець у колі сучасників, матеріали про М. Гоголя з інших чи за іншими виданнями, вшанування пам'яті літератора.

Публікацій матеріалів самого М. Гоголя небагато: це етнографічний запис («Пасхальная вирша»), дещо з епістолярної спадщини письменника («Письма Гоголя к В. В. Тарновскому» та «Неизданные письма Н. В. Гоголя к А. С. Данилевскому»). Періоду на-

вчання письменника в лицей князя Безбородька стосуються дві статті В. Науменка «Ученическое сочинение Н. В. Гоголя» та «Еще об ученическом сочинении Н. В. Гоголя». Сюди ж, очевидно, належить огляд С. Пономарева «Нежинский журнал Н. В. Гоголя «Метеор литературы» 1826 январь. № 1».

Практично всі публікації мають передмови, в яких даються якщо не оцінки, то інформація про той чи інший предмет. У передмові до листів М. Гоголя до В. Тарновського автор зазначає: «Письма Гоголя, предлагаемые ныне вниманию читателей, относятся к лучшей поре жизни и таланта великого писателя и дополняют прежний материал для объяснения его внутренней жизни и характера в ту пору» [1, 623]. Зазначимо, що тут більше загального, ніж конкретного у ставленні до самого Гоголя. Хоча автор натякає, що йому відомо в цілому «внутрішнє життя й характер у той час» письменника. І далі вже дається оцінка листів і людських якостей М. Гоголя: «Они дышат юношескою свежестью, говорливостью на распашку, желанием развеселить любимого товарища. В них подтверждаются вновь те черты, которые мы уже знаем в Гоголе, – его сердечная память о товарищах, его прямое участие в судьбе их, заботливость об их лучшей участи, желание помочь им словом и делом, его живые рассказы и расспросы об них, – черты, которые так редко встречаются в однокашниках, особенно ныне. Вместе с тем Гоголь дорожит полностью писем товарища и дает ему обильный материал для ответа, предлагая множество самых разнообразных вопросов» [1, 623].

Характеристична оцінка дана й у передмові до «Неизданных писем Н. В. Гоголя к А. С. Данилевскому», хоча більшість авторів говорить про обох, М. Гоголя та О. Данилевського, їхню дружбу: «Ни с кем Гоголь, осторожный в сношениях с людьми и часто углублявшийся в свой внутренний мир, не был так искренен, как с Данилевским» [2, 532]. Ці матеріали цінні якраз листами М. Гоголя, оскільки досі вони не були оприлюднені. Листи до В. Тарновського супроводжуються коментарями, розшифруванням прізвищ і т. д., що також полегшує роботу з ними.

Згадок про твори М. Гоголя на сторінках «Киевской старины» небагато. Їх можна поділити на такі підгрупи: рецензії, повідомлення про видання творів письменника; рецензії на працю про петербурзькі та малоросійські повісті М. Гоголя; праці про джерела, які гіпотетично чи реально послужили для написання творів літератора; стаття про Гоголя-художника, тонкого майстра слова; інформація про створення четвертої опери за творами М. Гоголя.

Перша публікація про твори М. Гоголя в журналі датується безрезном 1891 р. (10-й рік видання цього часопису). Але, не маючи бібліографії творів митця, важко визначити, наскільки оперативно й своєчасно реагували українські дослідники на виходи книжок М. Гоголя. Автор цієї публікації В. Горленко, відгукнувся на п'ятий том творів письменника за редакцією професора М. Тихонравова [3]. Важко визначити, чому журнал не відгукнувся на появу перших томів М. Гоголя; але В. Горленко до певної міри компенсує цю прогалину, роблячи огляд усіх попередніх видань. У цій рецензії критик показав себе глибоким гоголезнавцем, у деяких випадках вказуючи навіть на редакторські хиби й неточності. За словами рецензента, це «первое строго критическое [издание]» [3, 528]. Суть цієї критики полягала в тому, що «проф. Тихонравов предпринял теперь пересмотр его [Гоголя] сочинений, по авторским изданиям и подлинным рукописям, чтобы установить основной их текст и соединить в возможной полноте» [3, 529].

На жаль, видання за редакцією Тихонравова припинилося на цьому томові. Його продовжив В. Шенрок, який багато зробив у вивченні творчості й особистості М. Гоголя. Саме він і підготував шостий і сьомий томи, дотримуючись програми і методів підготовки текстів свого попередника [4]. Прорецензував їх на сторінках журналу «Киевская старина» тоді професор Ніжинського історико-філологічного інституту Є. Петухов, один із тих, хто зробив значний внесок у розвиток гоголезнавства хоча б своїми ґрунтовними рецензіями на «Материалы для биографии Гоголя» В. Шенрока (1892–1897).

Відштовхуючись від попередніх томів, підготовлених М. Тихонравовим, рецензент дає їм цілком справедливо високу оцінку, суть якої полягає в тому, що «это издание сочинений Гоголя составляет, без сомнения, эпоху в истории изучения последнего» [4, 27]. Але перед В. Шенроком стояло значно важче завдання, ніж перед попередником, оскільки найважливіші твори вже були видані, а те, що залишилося, було переважно в рукописах та й чогось нового й цінного в художньому плані у них було небагато, тому другому редакторові довелося поставити перед собою завдання «докончить начатое издание таким же образом, как оно было начато Тихонравовым» [4, 28]. На думку рецензента, «г. Шенрок не жалел труда при отыскании и подготовке к печати даже самых незначительных письменных остатков от Гоголя; он относился к Гоголю как к настоящему классику¹, малейшая черта которого должна быть сохранена

¹ В іншому місці автор цієї рецензії говорить про Гоголя «как на совершенно признанного классика», як генія [4, 30].

для потомства и может так или иначе пригодиться для всесторонней будущей его оценки» [4, 29]. Уже достатньо минуло часу, щоб визначити місце й роль М. Гоголя в історії культури та літератури зокрема. Та й дев'ять попередніх видань творів письменника показали, що настав час серйозного видання, пора виходити з кола звичайних, так званих народних видань, адже за понад 40 років після смерті М. Гоголя багато чого змінилося. Не безпідставно рецензент робить висновок: «И в самом деле, внимательный читатель, ознакомившись с обоими вышедшими томами, должен прийти к тому? заключению, что по тщательности, основательности, добросовестности работы, по обнаруженному в ней знанию дела и по любопытным результатам, эти томы, заканчивающие издание, могут достойным образом стать рядом с первыми пятью томами, вышедшими из под редакторского пера Н. С. Тихонравова» [4, 29]. Цього разу фортуна була на боці М. Гоголя, знайшлися добросовісні, професійні люди, які започаткували академічні принципи видання його творів, які значною мірою не втратили цінності й сьогодні.

Але це було справді критичне видання того часу. Та поруч із ним твори М. Гоголя мали велику популярність серед народу. Тому й існувала потреба у народних виданнях. Вони не завжди потрапляли в поле зору критиків, оскільки рецензувати твори М. Гоголя не було потреби. Найчастіше в періодиці лише з'являлася інформація про вихід творів М. Гоголя чи інших письменників. Приводом для критичного погляду ставали втручання в тексти творів, оформлення їх малюнками, використання неякісного паперу, дрібний шрифт.

Микола Шугуров, голова Ніжинського окружного суду й активний співробітник журналу «Киевская старина», подав дві інформаційно-критичні рецензії на народні ілюстровані видання повістей М. Гоголя [5; 6]. У них рецензент дає порівняльну характеристику видань повістей М. Гоголя в 70–80-х рр. і видань 1890–1892 рр., наголошуючи на художньому оформленні, папері та шрифті. Перші видання ілюструвалися художниками І. Репіним, М. Каразіним, К. Газенкампом «и заключали в себе некоторые изящные рисунки» [5, 211], останні ж виконано невідомими рисувальниками, використано сірий папір, надруковано занадто дрібним шрифтом як для народних видань [5, 211]. До того ж ілюструють повісті М. Гоголя художники, які не знають України «и в своих рисунках из малорусского быта подражали другим художникам» [5, 212] (кажучи по-народному, халтурили). Інформуючи читачів журналу «Киевская старина» про народні ілюстровані видання повістей М. Гоголя, М. Шугуров у такому ж стилі дає перелік

творів, що з'явилися протягом 1894 р., і критикує деякі з них за не якісне художнє оформлення [6, 129].

В. Науменка трохи спантеличила робота В. Мочульського про мало-російські та петербурзькі повісті М. Гоголя із амбіційним підзаголовком «К истории художественного творчества» [7]. Рецензент знаходить розбіжності в аналізі повістей і висновками, до яких доходить автор, де «в большинстве случаев эти разъяснения ничего нового не дают, ... кажется, вводят автора в область гадательно-туманную» [7, 153].

З-поміж публікацій у журналі «Киевская старина» протягом ювілейного 1902 р. помітно виділяються дві статті В. Шенрока, історика, літературознавця, біографа М. Гоголя та П. Куліша [8; 9]. Вони вирізняються серед усієї гоголіани, що вміщена на сторінках часопису і разом з рецензією В. Горленка [3] є його окрасою. У першій статті автор спочатку намагається окреслити загальне коло питань, проблем, з якими може зіткнутися «не только любитель и знаток литературы, но и моралист, медик, психолог, каждый в своей сфере изучения найдет себе обильную жатву в судьбе и сочинениях Гоголя» [8, 435]. І час це підтвердив.

У своїх розповідях про труднощі, з якими стикнувся М. Гоголь на початку своєї творчості, іншими перипетіями, можливо, в той час це було певною новиною, але сьогодні дана стаття привертає увагу не цим, а аналітичними узагальненнями автора, власним баченням рівня М. Гоголя як художника слова, художника словесних картин, уміння його спостерігати навколишнє, що теж ніби сто-сується кожного письменника, але в нього це винятково особистісне, незвичне, непостійне, а тому «всю жизнь он, – пише автор, – как мог и умел, искал лучшей и более достойной цели, страдая от тяжелых нравственных мук, и это беспокойное искание идеала и составляет самую привлекательную черту его личности и творчества» [8, 438]. Саме тому, очевидно, він і був незадоволений кожним із своїх творів, над деякими (скажімо, «Мертві душі») працював багато років. І, якби М. Гоголь мав постійний і достатній матеріальний достаток з інших джерел, не виключено, що творча спадщина його була б на сьогодні значно біднішою в кількісних вимірах. В. Шенрок, ставлячи на вершину творчості М. Гоголя як художника тезу «сміх через сльози», бачить її у багатьох художніх вимірах, в яких письменник і заслуговує на високе звання – художник. «Юмор Гоголя, – пише він, – возбуждает не только смех, но и жалость и глубокое участие к человеку» [8, 439]. З іншого ж боку, «Трагические ноты у Гоголя всегда вдруг озаряло нарисованную картину новым чудным блеском» [8, 440]. І насамкінець: «Больше

и ярче всего бросается в глаза в сочинениях Гоголя его сокрушение о людской пошлости и нравственном ничтожестве» [8, 441].

Своєрідна галерея цитат В. Шенрока про Гоголя-художника наведена не для красного слівця, а задля того, щоб показати, наскільки глибоко хай і невелика частина творчої інтелігенції розуміла силу й красу слова цього справді великого генія, цим самим заклала міцний фундамент у майбутнє гоголезнавство, спрямовувала так, щоб уникати всіляких апіорних захоплень. Своїм непротим і коротким життям, своїми творами, до яких було більше особистої неприязні, ніж замилювання, М. Гоголь залишається неперевершеним майстром, який своєю вишуканою поетичною мовою устами як власними, так і своїх героїв ще й досі сміється крізь сльози над пороками суспільства, над вічним чиновництвом.

У статті «К истории текста «Мертвых душ»» [9] автор цікаво подає паралелі між Гоголем і Пушкіним, їхніми основними творами «Мертві душі» та «Євгеній Онегін», підсвідомим потягом першого до написання епічного полотна й поштовхом до його реалізації того ж Пушкіна. Хоча сам Гоголь і зізнавався, що спочатку на «Мертві душі» дивився як на «забавный и любопытный анекдот» [9, 96], але згодом почав дивитися, як «на внушенный самим Богом» [9, 109]. Тому й працював над першим томом повних 16 років.

Невеликим корпусом матеріалів у журналі «Киевская старина» можна виокремити публікації про ймовірні та гіпотетичні джерела, які могли послужити чи стали приводом для написання деяких творів М. Гоголем. У короткій замітці розповідається про те, що в Чернігівській та Полтавській губерніях справді був намір купівлі мертвих душ [10, 155], що може стати приводом для підтвердження реального підґрунтя поеми. М. Сумцов наводить 15 паралелей до повісті «Вій», узятих із різних джерел українських та інших народів Європи [11]. Цій же темі присвячено повідомлення В. Милорадовича, побудоване на власних записках у Лубенському повіті Полтавської губернії [12]. В. Милорадович подає свої етнографічні записи того ж регіону, які підтверджують етнографічне походження повісті М. Гоголя «Зачароване місце» [13]. У розділі журналу «Известия о новых книгах и журнальных статьях» зазначається праця Волкова «Зависимость «Ревизора» Гоголя от комедии Квители «Приезжий из столицы». – СПб, 1899» [14].

Досить велику популярність мала повість М. Гоголя «Тарас Бульба» не лише в тодішній Росії, а й за її межами, зокрема у Франції. Французький белетрист Сильвестр Арман разом з іншим письменником Маро написав п'єсу «Kosaks», в основу якої взяв повість М. Гоголя «Мертві

душі». Журнал «Киевская старина» друкує статтю В. Горленка з цього приводу, надруковану в «Полтавских губернских ведомостях», де наводяться слова як французького критика із газети «Journal» (суцільні захоплення) і висновок іншого критика, В. Горленка: «К этой наивной глупости или глупой наивности прибавить нечего, – так говорит она сама за себя» [15, 29]. Інший французький митець, композитор Берутті написав оперу за повістю М. Гоголя «Тарас Бульба», яка й була поставлена в м. Турині [16, 78; 17, 28]. Проте журнал «Киевская старина» повідомляє, що не лише за повістю «Тарас Бульба» написано опери, за повістю «Ніч перед Різдом» таких створено чотири: П. Чайковським, М. Соловйовим, М. Лисенком і Римським-Корсаковим [17, 28].

Твори М. Гоголя видавалися багатьма мовами. Ще наприкінці XIX – на початку XX ст. й мовою його батьківщини. Проте щодо цих перекладів висловлювалися різні думки й позиції як самими перекладачами, так і поціновувачами цих перекладів. Питання це залишається відкритим і нині й навряд чи коли-небудь буде вирішене. На нашу думку, слід робити переклади з тих творів, які максимально наближені до рукописів М. Гоголя або є абсолютно ідентичними, тобто такими, які найменше були понівечені редакторами, цензурою. По-друге, перекладач творів М. Гоголя щонайменше повинен володіти не лише тонким відчуття семантики слова, почуттям гумору, а й бути глибоким знавцем етнографії, давніх традицій України...

Ще 1883 р. (а йдеться про другий рік видання журналу «Киевская старина») в огляді «Малорусские издания 1882 года» вперше на сторінках цього часопису було порушено питання мови творів М. Гоголя і їх перекладу українською мовою. Насамперед ідеться про переклад М. Старицького «Сорочинський ярмарок» із «Вечорів на хуторі біля Диканьки». Оглядач спочатку дає загальну оцінку мові творів М. Гоголя, звертаючи увагу чи наголошуючи на її двоплановості чи двоповерховості: мові діалогів (мова героїв творів) і авторській мові. «Когда читаешь произведения Гоголя, – пише оглядач, – сюжет которых заимствован из малорусской жизни, невольно, будучи малороссом по происхождению, все разговоры действующих лиц переводишь на народный язык, так как чувствуешь неестественность типических малорусских выражений в литературно-русском пересказе. Но иное дело разговоры действующих лиц и иное картины природы и размышления автора, постоянно встречающиеся в рассказах Гоголя» [18, 360]. І далі ніби й на захист перекладача він аргументує складність авторської мови: «Последние совсем недоступны народному пониманию, как по отвлеченности представлений, так и по изысканности поэтических выражений, совершенно несходных с поэтическими народными образами» [3, 360].

Гіпотетичний захист оглядач продовжує й далі: «Г. Старицкий, по-видимому, сам чувствовал, что такие места, как их не переводы, будут непонятны для народа» [18, 361]. Але оглядач не може погодитися із перекладачем, що в такому разі треба довільно втручатися в текст автора «и потому приведенное место он совсем изменил, не сделал его несколько понятнее, а в художественном отношении просто исковеркал его: он нашел возможным парикмахера заменить мирошником (мельник)» [18, 361]. І далі на підтвердження власної концепції – не викривляти текст – наводить одні й ті ж слова М. Гоголя в оригінальному друці та в перекладі М. Старицького, зрозуміло, не на користь останнього.

Власне оцінка даного перекладу М. Старицького оглядачем тільки й зводилася до мовного питання, а не аналізу творів М. Гоголя. В цьому не було потреби, адже переклад саме й тим і привертає увагу: наскільки він майстерно виконаний, наскільки наближений до оригіналу, наскільки внутрішній авторський зміст, світ твору переданий перекладачем у виконанні іншою мовою. Тому цілком закономірно це питання оглядач продовжив в оцінці наступного перекладу М. Старицького – «Різдвяна ніч, музикальна комедія в 4-х діях. (Тема по Гоголю)» («Ночь перед Рождеством»). Тут уже оглядач не зважає на те, що даний твір створений за мотивами твору Гоголя, а текст і вірші є власне М. Старицького, оскільки «язык здесь, – пише він – гораздо лучше, чем в других произведениях г. Старицкого; он менее страдает вычурностью и свежее выкованных слов в «Різдвяной ночи» можно встретить очень мало. Объясняется это тем, что все действующие лица – из простонародия, при чем сама разговорная форма речи не требовала от автора излишнейковки, так как все разговоры не выходят за пределы обыденной народной жизни и, следовательно, народного материала языка оказывалось вполне достаточно для передачи понятий» [18, 361].

В. Горленко в цілому критично ставився до творчості М. Старицького і насамперед до його історичної прози, в якій, на його думку, автор досить вільно поводить з історичними фактами, подіями, виписуючи їх не пензлем, а шваброю. Та про це можна прочитати лише в епістолярній спадщині В. Горленка, а не в публічних його працях. Проте в даному разі В. Горленко захищав як самого М. Гоголя, так і загальні принципи перекладацької діяльності – не перекручувати авторський текст не лише на рівні зміни лексики, а й заміни акцентів, дописування чи переписування окремих частин, сцен твору.

Таку солідарність лише в акцентованому варіанті продемонстрував В[асиль] Д[оманицький] у рецензії на брошуру п. Русінова

«Пригожа». Сцена в 1 дії. Переклав і переробив з сочинения Н. В. Гоголя «Лакейская», не займаючи принципової позиції. «И надо признать, – пише рецензент, – попытка его, по нашему мнению, оказалась довольно удачной» [19, 183]. Проте, аналізуючи цей переклад і переробку, рецензент лише наводить зміни в тексті, дописів сцен, заміни прізвищ героїв на інші прізвища і т. д., але, як не дивно, приходить до поміркованих висновків: «все это, конечно, мелочи, – підсумовує він, – от которых перевод, в общем (?) довольно удовлетворительный (?), не теряет своих достоинств (?)» [19, 184]. Висновок щонайменше дивний.

Відреагувала «Киевская старина» і на видання як додаток «Тараса Бульби» до львівської газети «Русское слово»², де поруч із російським словом у дужках подається український відповідник: «А поворотись ка (обернися-но) сын», «Несколько шагов (крокфв) назад» і т. д. [20, 159]. «Из этого нельзя заключить, – зазначає оглядач, – чтобы язык Гоголя был там близок галицкому населению, как это привыкли некоторые утверждать в литературном обществе» [20, 160]. (Продовження в наступному випуску).

1. Письма Гоголя к В. В. Тарновскому. (1833–1834 г.) / Сообщил С. Пономарев // Киевская старина. – 1883. – Т. V. – Март / [Предисловие, с. 623]. – С. 623–629.

2. Неизданное письмо Н. В. Гоголя к А. С. Данилевскому / Сообщ. Петр Дорошенко. – 1902. – Т. LXXVI. – Март. Отдел I / [Предисловие, с. 532–534]. – С. 532–536.

3. Г. Сочинения Гоголя, изданные под редакцией Тихонравова, В. т. Москва. 1889–90 гг. // Киевская старина. – 1891. – Том XXXII. – Март / Библиография. – С. 528–534.

4. Петухов Е. Сочинения Н. В. Гоголя. Издание десятое под ред. Николая Тихонравова и Владимира Шенрока Т. VI и VII. Москва и С.-Петербург 1896. Издание А. Ф. Маркса. Стр. VIII + 827 и V + 1087 // Киевская старина. – 1896. – Т. LIV. – Июль и август / Библиография. – С. 27–30.

5. Шугоров Н. Народные иллюстрированные издания повестей Н. В. Гоголя // Киевская старина. – 1894. – Т. XLIV. – Январь / Библиография. – С. 211–212.

6. Н. Ш. Новые народные иллюстрированные издания повестей Н. В. Гоголя // Киевская старина. – 1895. – Т. XLIX. – Июнь / Библиография. – С. 128–129.

7. В. Н. В. Н. Мочульский. Малороссийские и петербургские повести Н. В. Гоголя. (К истории художественного творчества). Одесса

² Матеріал у журналі «Киевская старина» подано за публікацією в «Літературно-науковому віснику», кн. 11.

1902 г., стр. 1-20 // Киевская старина. – 1902. – Т. LXXVIII. – Сентябрь. Отдел II / Библиография. – С. 153–154.

8. [В. И. Шенрок]. Гоголь как художник // Киевская старина. – 1902. – Т. LXXVII. – Июнь / Отдел I. – С. 435–448.

9. Шенрок В. К истории текста «Мертвых душ» // Киевская старина. – 1902. – Т. LXXVIII. – Июль-Авг. / Отдел I. – С. 95–110.

10. Маленькая заметка о мертвых душах // Киевская старина. – 1902. – Том LXXVI. – Март. – Отдел II / Документы, известия и заметки. – С. 155.

11. Сумцов Н. Ф. Параллели к повести Н. В. Гоголя «Вий» // Киевская старина. – 1892. – Т. XXXVI. – Март. – С. 472–477.

12. Милорадович В. К вопросу об источниках «Вия» // Киевская старина. – 1896. – Т. XIV. – Сент. / Документы, известия и заметки. – С. 45–48.

13. Милорадович В. Этнографический элемент в повести Гоголя «Заколдованное место» // Киевская старина. – 1897. – Т. LVIII. – Сентябрь / Документы, известия и заметки. – С. 55–60.

14. Киевская старина. – 1899. – Т. LXIV. – Февраль. Отдел II / Библиография / Известия о новых книгах и журнальных статьях. [... – Зависимость «Ревизора» Гоголя от комедии Квитки «Приезжий из столицы». Волкова. Спб. 1899. Ц. 60 к. ...]. – С. 129.

15. «Тарас Бульба» на французской сцене // Киевская старина. – 1899. – Т. LXIV. – Янв. Отдел II / Документы, известия и заметки / Летучие заметки. – С. 20–35.

16. Новая опера на сюжет из «Тараса Бульбы» // Киевская старина. – 1895. – Т. XLIX. – Май / Документы, известия и заметки / Мелкие известия. – С. 77–78.

17. Новые оперы на сюжеты из повестей Н. В. Гоголя // Киевская старина 1896. – Том LII. – Январь / Документы, известия и заметки / Мелкие заметки. – С. 20–29.

18. [В. Горленко]. Малорусские издания 1882 года. [5] Сорочиньський ярмарок, із «Вечерів на хуторі біля Дыканьки» М. Гоголя. Переклав М. Старицький. Изд. 2-е Ильницького. Киев, 1883 г., с. 360–361. – 6) «Різдвяна ніч», музикальна комедія в 4-х діях. (Тема по Гоголю). Текст і вірші М. Старицького. Муз. М. Лыснека. Выданье 3-е. Киев, 1882 г., с. 361... – С. 353–366].

19. В. Д. В. Русинов: 1) Прыхожа. Сцена в 1 дии. Переклав и переробив з сочинения Н. В. Гоголя «Лакейская». Полтава, 1901, стр. 1–14. Ц. 5 к. // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXV. – Декабрь. Отдел II / Библиография. – С. 183–185.

20. Курьезное издание [газетой «Русское слово» «Тараса Бульбу» Гоголя] // Киевская старина. – 1900. – Т. LXXI. – Декабрь. Отдел II / Текущие известия. – С. 159–160.

Юлія Гайдіна,
здобувачка (Суми)
УДК 007 : 304 : 070

ФАКТОЛОГІЧНІ ТИПИ АРГУМЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ (На прикладі «Листів із України Наддніпрянської» Бориса Грінченка та «Листів на Україну Наддніпрянську» Михайла Драгоманова)

На прикладі «Листів із України Наддніпрянської» Бориса Грінченка та «Листів на Україну Наддніпрянську» Михайла Драгоманова досліджуються фактологічні типи аргументів як засіб ведення дискусії у публіцистиці; показується роль таких аргументів у впливові на читача та опонента дискусії.

Ключові слова: публіцистика, аргумент, факт, теза, дискусія.

On the example of «Letters from Ukraine of Naddnipryansky» by Boris Grinchenko and «Letters on Ukraine of Naddnipryansky» by Michael Dragomanov the faktology types of arguments are probed as a method of conduct of discussion in publicism; the role of such arguments in influence on a reader and opponent of discussion is demonstrating.

Keywords: publicism, argument, fact, thesis, discussion.

На прикладі «Писем из Украины Наддніпрянской» Бориса Грінченка та «Писем на Украину Наддніпрянскую» Михайла Драгоманова досліджуються фактологічні типи аргументів як засіб ведення дискусії в публіцистиці; демонструється роль подібних аргументів у впливові на читача та опонента дискусії.

Ключевые слова: публіцистика, аргумент, факт, тезис, дискусія.

Героїня прозового твору Лесі Українки «Спогади тітки Люсі» зауважує: «Звісно, живе слово цікавіше слухати, та зате писане довше живе і ширше сягає» [1, 1127]. Завдяки довголіттю писаного слова сьогодні ми можемо звертатися до листів людей, котрі творили історію нашої країни, дізнаватися, як відбувалися державотворчі процеси, як раділи перемогам, підбадьорювали у скрутні хвилини. Недарма П. Попов визначає, що «листи – частина життя людини, а листи, писані в літературних, мистецьких, наукових справах, це – частина історії літератури, мистецтва, науки» [2, 5].

Українська історія та література мають багату епістолярну спадщину, яка є неоціненним джерелом для мовознавців, українознавців, літераторів, мистецтвознавців, інших науковців. Його вивчали А. Найрулін, Б. Шарпило, В. Кузьменко, Н. Петриченко, інші. У більшості випадків епістолярний жанр досліджується в контексті української мови, літератури, історії. Часто публіцистичні епістолярії зі звичайного спілкування переростали у жваве обговорення, дискутування, навіть полеміку. Задля переконання читача або ж опонента публіцисти використовували у творах достовірні факти, переконливі аргументи тощо. Яскравий приклад тому – листування Б. Грінченка і М. Драгоманова, виражене в циклах публіцистичних творів «Листи з України Наддніпрянської» та «Листи на Україну Наддніпрянську». Саме у вивченні фактологічної аргументації в публіцистичному епістолярії й полягає актуальність нашого дослідження. Об'єкт вивчення – публіцистичні твори Б. Грінченка «Листи із України Наддніпрянської» та М. Драгоманова «Листи на Україну Наддніпрянську». Предмет – фактологічні аргументи, використані публіцистами в епістоляріях.

Мета – дослідити фактологічні типи аргументів як засіб ведення дискусії. Завдання: визначити поняття «публіцистика», «аргумент», «фактологічний аргумент», «дискусія»; з'ясувати роль фактологічних аргументів у веденні дискусії.

Визначення публіцистиці давали немало науковців, проте, як стверджує дослідниця М. Титаренко, «публіцистика в рейтингу найбагатозначніших наукових понять, для яких існує ціла низка дефініцій, тлумачень та різночитань» [3, 41]. По-своєму визначив публіцистику науковець В. Здоровега, зауваживши, що «це твори, в яких оперативно досліджуються й узагальнюються з особистих, групових, державних, загальнолюдських позицій актуальні факти та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну свідомість, а відтак на соціальну практику. При цьому публіцист вдається до своєрідного поєднання логічно-абстрактного і конкретно-образного мислення, впливаючи на розум і почуття людини, стримуючи її певні вчинки, соціальну активність» [4, 30].

Часто публіцистичні епістолярії зі звичайного спілкування переростали у жваве обговорення, дискутування, навіть полеміку. Як-от цикли публіцистичних творів «Листи з України Наддніпрянської» та «Листи на Україну Наддніпрянську» Б. Грінченка і М. Драгоманова. Друкувалися епістолярії у вересні 1892 – травні 1893 рр. у Чернівецькій газеті «Буковина». У листах авторами наскільки широко окреслене коло болочих на той час проблем із практични-

ми пропозиціями щодо їх вирішення, що є актуальним і на сьогодні. Ішлося в епістоляріях про подальший розвиток українського самоусвідомлення. Проте думки полемістів у деяких питаннях різнилися, що і породжувало дискусії. Цікаво, що М. Драгоманов під час гострого листування не знав навіть справжнього імені свого опонента, котрий підписувався псевдонімами Чайченко, Вартовий, іншими. «Листи з України Наддніпрянської» та «Листи на Україну Наддніпрянську» несуть не лише притаманну епістоляріям емоційність, а й мають вагомий фактаж, порушують актуальні питання, формують громадську думку.

Вивчали Питання аргументації в публіцистиці в розрізі ролі аргументу в дискусії, суперечці, логіці тощо досліджувалися С. Поварніним, А. Коршуновим, І. Гуціною, Л. Мацько та іншими. Зокрема Л. Мацько визначає її як «майстерний добір переконливих доказів і як результат – мистецтво дискусії» [5, 55]. А от у літературознавчому словнику-довіднику аргументація пояснюється як «обґрунтування будь-якого положення, судження» [6, 61]. У Великому тлумачному словнику аргументація пояснюється як «скупність аргументів» [7, 23].

Проаналізувавши наведені визначення, можемо зробити висновок, що основу аргументації складають вдалі аргументи – певні підстави, докази, які наводяться для обґрунтування, підтвердження винесеної тези. Від того, які аргументи публіцист використає у власному тексті для підтвердження своєї думки чи переконання, залежатиме реакція читача. На важливості аргументу наголошував Г. Брутян, вважаючи, що «в процесі аргументації за допомогою одних аргументів встановлюється істинність тези, за допомогою інших – обґрунтовується доцільність його прийняття, демонстрація його переваг у порівнянні з іншими, подібними твердженнями, пропозиціями» [8, 21].

Вивчаючи аргументацію як розділ риторики, Л. Мацько та О. Мацько виділили кілька різновидів аргументів: аргумент до місця обставин – посилання на місце, ситуацію події; аргумент до публіки – звернення до присутніх як свідків суперечки для підтримання своєї позиції; аргумент до особи – звернення до присутньої особи як до свідка певної ситуації, події; аргумент до авторитета – посилання для підтримки своїх поглядів на вислови й думки відомих впливових людей; аргумент до часу – посилання на неминучість і неможливість щось змінити, що з'явилося або відійшло з часом; аргумент до події – посилання на якусь значну подію, що вплинула на суспільну думку чи життя, долю тощо та інші.

А. Коршунов запевняє, що «аргументом можуть виступати не лише раціональні судження, але й емоційні вислови. При цьому треба мати на увазі, що в основі емоцій лежить оцінююче ставлення людини до дійсності» [9, 63].

Відповідно до типу аргументу, В. Здоровега виділяє кілька груп аргументації: фактологічну, наукову, юридичну та морально-етичну. При фактологічній аргументації роль аргументів відіграють факти, іноді певна система фактів, статистичні дані, цифрові, певні деталі тощо. Своєрідність такого типу аргументації В. Здоровега пояснює доведенням тези за допомогою взятих фактів із життя, документів. У науковій аргументації важливі не просто факти із життя, а їх «наукове осмислення у вигляді зроблених за спеціальною методикою висновків, закономірностей, законів» [4, 123]. Різновидами наукових аргументів можуть бути науковий закон, досліджена наукою закономірність, наукові висновки з актуальних досліджень. Найчастіша форма такої аргументації – інтерв'ю з ученими, діалоги і монологи науковців. У основі юридичної аргументації зіставлення тези не з реальним життям чи науковими істинами, а із законом, діючими правовими нормами. Дещо спільна з юридичною аргументацією морально-етична, що «ґрунтується на невідповідності судження реальній дійсності, нормам моралі» [4, 125]. В основі ж останньої завжди лежать загальнолюдські цінності.

Із усіх названих типів аргументації нас цікавить фактологічна, що найчастіше використовується у журналістських текстах, особливо в публіцистиці. При такій аргументації розуміння й оцінка читачем явища чи події відбувається на основі фактів та їхнього аналізу. Так складається загальне враження про порушене явище, проблему.

Аналізовані нами публіцистичні епістолярії наповнені критикою, зауваженнями, вагомими аргументами. Обережно вступає у полеміку М. Драгоманов, даючи у першому ж листі до Б. Грінченка характеристику його «Листам із України Наддніпрянської»: «Є багато радій радіти з появи тих листів: вони написані живо, прекрасною мовою, дають кілька вірних почастних заміток, а головне діло – зривають ту іграшку з кузьмірки, котра була опанувала певні українські кружки «безполітичних культурників», «нейтральників» у галицьких справах і т. ін. Д. Вартовий, видимо, хоче захопити чорта за роги, тобто оглянути українську національну справу з усіх боків і в усій її, по крайній мірі політичній і соціальній глибині, так що «Листи» його не пройдуть без сліду для вияснення цієї справи» [10, 149].

Актуальні для обох авторів літератури, національного руху, проте думки Б. Грінченка та М. Драгоманова співпадають нечасто. Як-от щодо постатей П. Куліша, М. Костомарова, Т. Шевченка та їхнього внеску в українську літературу й розвиток України. Генієм Б. Грінченко вважав Т. Шевченка генієм, національним пророком. «Мені доводилось стрівати такі думки, що мовбито Костомаров та Куліш навчали Шевченка, показували йому шлях. Себто: показували шлях тому, хто сам його знайшов і вторував» [11, 61] – висуває тезу автор. Потім сам же аргументує: «Ми маємо певні свідчення, що вони не показували йому шляху. Шевченко познайомився з Кулішем 1844 р., а до сього року вже написані були такі речі, як «Перебендя», «Гамалія», «Тарасова ніч», «Гайдамаки» та інші. Хто не побачить у них широкого геніального помаху, хто не почує в них нового національного слова, той може бути певний, що він ніколи не розумів генія. Та й сам Куліш у передмові до «Хуторної поезії» каже, що Київська громада дивилась тоді на Шевченка як на якийсь небесний світильник, і самому Кулішеві сяйво його, Шевченкового духа було чимсь природним. Так само було й з Костомаровим. Року 1844 Шевченко пише «Сон», «Чигирин»; року 1845 – «До Основ'яненка», «До мертвих, живих і ненароджених земляків моїх», «Заповіт», «Розрита могила», «Кавказ». І тільки тоді вже стрівається з Костомаровим» [11, 61]. Такий аргумент автор використав унаслідок реакції М. Драгоманова на виявлення симпатії та поваги Б. Грінченком до творчості й особи Т. Шевченка. М. Драгоманов продовжує дискусію і реагує на фактологічні аргументи певним обуренням, заявляючи, що «нормальну українську національну свідомість і вкупі народолюбство д. Вартовий виводить тільки від Шевченка, котрого ставить навіть учителем більше від його образованих слов'янських братчиків (як Костомаров), а не учеником. Пояснює свою чудернацьку появу д. Вартовий тим, що «Шевченко був геній, а геній завсіди йде своїм шляхом і розрубує плутанину» і т. д. [10, 173].

Для доказу власної думки М. Драгоманов та Б. Грінченко використовують дати, посилання на історичні події, факти. Проте сам же М. Драгоманов визначає, що «Д. Вартовий милостивіший до д. Куліша, ніж до Костомарова. Хоч він і недовольний москвофільством «истории воссоединения Руси», прощає її ради того, що д. Куліш написав у «Крашанці русинам та полякам» про потребу згоди між обома народами, по думці д. Вартового, проти спільного ворога, москаля, та за те, що д. Куліш переклав на українську мову «Новий Завіт», Шекспіра і т. ін.». [10, 179]. Проте М. Драгоманов не диску-

тує довкіл постаті П. Куліша і не піддає критиці думки Б. Грінченка про публіциста, «почасти через те, що і сами де в чому згодні з замітками д. Вартового про «Историю воссоединения Руси», почасті через те, що докладна розмова про погляди д. Куліша завела б нас далеко» [10, 180]. І знову після заявленої тези публіцист продовжує дискусію та аргументує свою позицію: «Ми вкажемо тільки, що д. Куліш, як видно з недавнього його листа до редакції «Народу», не такий-то вже український «відрубник», як показується д. Вартовому, бо він не тільки багато писав і пише по-московському (так пише він усі свої наукові праці, так же само, як і Костомаров), а ще вважає москалів і «русів» – за «новорусів», вважаючи українців «старорусами» [10, 180].

Публіцисти жваво дискутують щодо української літератури. Одна теза переростає в причину для дискусії, з аргументу народжується інший і так далі.

У листі ХІІ Б. Грінченко посилається на М. Драгоманова, котрий говорить про необхідність української літератури підніматися: «Українська література, – каже Драгоманов, – мусила б підніматися знизу вгору і розширятися в міру того, як піднімався би наш мужик, природна й безспірна публіка для нашої літератури в Росії» [11, 136]. Б. Грінченко називає М. Драгоманова ворогом двом літературам: «одній для панів, а другій для мужиків. Він проти того, щоб виробляти штучну мудровану літературу, зрозумілу й приступну спеціально тільки висвяченим. Він думає, що ми з усієї сили повинні дбати, щоб література так звана «народна» і література для інтелігенції врешті злучилися, щоб ніколи вже не розрізнятися» [11, 136]. Б. Грінченко продовжує думку – «Не для мужиків бо писав Котляревський свою «Енеїду», пересипану греко-латинською міфологією, а для інтелігенції. Інтелігенцію мали на оці і Гулак-Артемівський та Боровиковський, французькі епіграфи до своїх байок (у «Ластівці»); про неї ж дбав і Галка Ієремія (Костомаров), пишучи вірші «з антології» «Пантикапея» та інші; для інтелігенції видавалася врешті й «Основа», і з думкою про інтелігенцію завсіди працюють і всі українські письменники в Росії. Так само й Шевченко, якого наводить мені Драгоманов, для інтелігенції писав свій «Сон», «Кавказ», «Неофіти», «Послання до земляків» та інше. Слова Драгоманова про те, мовбито Шевченко не думав про самостійну українську літературу, цілком безпідставні. Коли Шевченко написав по совісті по-московському, то кожному ж

відомо, що він писав їх у неволі з спеціальною метою – заробити грошей у журналах. І нас дивує, що Драгоманов удає, мовби він не знає сього, і впевняє читача, що Шевченко більшу частину своїх творів писав по-московському. Шевченко зробився Шевченком не за сі твори, а за ті, які писав по-українському, а цих він, помилившись, у своїх надіях на заробіток, навіть не друкував, а коли й хотів раніше друкувати, то тільки під псевдонімом» [11, 138–139]. На аргументи Б. Грінченка емоційно реагує М. Драгоманов: «Д. Вартовий нагадує деякі поезії Шевченка, як «Сон», «Неофіти», і т. п., а далі деякі твори нових українських белетристів. Ніхто більше мене не цинить замірів Шевченка в тих творах (окрім хіба виходок проти німецької науки в «Посланії»), але ж пора вже признати, що заміри Шевченкові осталися далеко вище їх виконання. Тому причиною була літературна і всяка друга необразованість поета. Найбільшому, але освіченому прихильнику поета буває просто противно читати грубі пересади в «Сні» або мішанину Риму з Росією в «Неофітах», не кажучи вже про їх історичні помилки. У нас дехто любить рівняти Шевченка з Пушкіним і Лермонтовим ... Тільки ж в поезії самих думок мало, а треба й добірної форми» [10, 213]. Про форму Шевченкових поезій М. Драгоманов сміливо говорить, що вони «відстали від Пушкінових та Лермонтових» [11, 213]; поки Пушкін та Лермонтов «неусипно працювали над своїми творами, перероблюючи трохи не кожне слово, в Шевченка не було того нічого» [10, 214]. Публіцист визнає тяжку долю Шевченка, але не визнає його за «викінченого поета образованої громади» – «се був тільки матеріал великого поета! Через те Шевченко не може примусити образованих українців, навіть українофілів, не признавати Пушкіна і Лермонтова за рідних ім поетів. Підіть в сім'ї українські і подивіться, чи можуть там батьки, навіть українофіли, дати своїм дітям літературне образование на самому Шевченку без Пушкіна і Лермонтова? І не судіть строго тих батьків, ба на світі єсть інтереси і окрім етнографічного патріотизму!» [10, 214].

Вивчаючи листування Б. Грінченка та М. Драгоманова ми відзначили культуру ведення дискусії. Окрім наведення фактів, вираження емоцій, публіцисти зважають на освіченість один одного, акцентують на певних моментах. Наприклад, «повинні про те знати», «дивно чути від такої людини», «то все правильно говорить» тощо. Це підвищує і рівень культури спілкування, і допомагає підбирати відповідні факти, аргументи тощо.

Дослідник С. Поварнін називає письмову дискусію «більш придатною для з'ясування істини, аніж усну. Тому наукові усні дис-

кусії досить рідко мають велику наукову цінність» [12, 72]. До написаної ж можна повернутися, перечитати і ґрунтовніше поставитися до аргументування власної думки чи опонування чужої.

Науковець також виділяє ще одну важливу річ – уміння читати. С. Поварнін вважає, «один читає дуже багато і наполегливо, а виносить з того дуже мало, та ще й викривлене розуміння написаного» [12, 71]. Щоб такого «викривлення» не сталося і дискусія не переросла в нудну та нецікаву слухачам або ж читачам, публіцисти повинні зважати на основне завдання публіцистики – привернути увагу читача і не залишити його байдужим.

Публіцистичні епістолярії, як бачимо, не просто наповнені емоційними переживаннями та свідченнями про життя їх авторів, а й зберігають історію, відображають події тодішніх часів. Для того, аби написаний публіцистом твір не залишив байдужим читача й переконав його, публіцист мусить використовувати доцільні аргументи. Найдієвіші – фактологічні – дати, цифри, прізвища, історичні події тощо. Вони найпереконливіше діють на читача та опонента дискусії.

Дослідження «Фактологічні типи аргументів як засіб ведення дискусії (На прикладі «Листів із України Наддніпрянської» Бориса Грінченка та «Листів на Україну Наддніпрянську» Михайла Драгоманова)» є частиною ширшого за обсягом та глибшого дослідження, яке вважаємо перспективним для подальшого створення практичних рекомендацій та теоретичних узагальнень у цій галузі.

1. Леся Українка. Спогади тітки Люсі // Леся Українка. Усі твори в одному томі / передм. М. І. Литвинця. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2008. – 1376 с.

2. Попов П. М. Невідомі листи Г. Ф. Квітки-Основ'яненка / П. М. Попов. – К. : Наук. думка, 1966. – 51 с.

3. Титаренко М. Феномен публіцистики: проблема дефініцій / М. Титаренко // Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 41 – 50.

4. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: навч. посібн. / В. Й. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2000. – 180 с.

5. Мацько Л., Мацько О. Аргументація як розділ риторики / Л. Мацько, О. Мацько // Дивослово. – № 10. – 2003. – С. 55–58.

6. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.] – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад., голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

8. Брутян Г. А. Аргументация / Г. А. Брутян. – Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1984. – 105 с.

9. Коршунов А. М. Теория отражения и творчество / А. М. Коршунов. – М. : [б. и.], 1971. – 255 с.

10. Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну / М. Драгоманов // Драгоманов М. П., Грінченко Б. Д. Діалоги про українську національну справу / НАН України, Ін-т української археографії ; [упоряд. А. Жуковський]. – К. : [б. в.], 1994. – С. 149–271.

11. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської / Б. Грінченко // Грінченко Б. Д., Драгоманов М. П. Діалоги про українську національну справу / НАН України, Ін-т української археографії ; [упоряд. А. Жуковський]. – К. : Б. в., 1994. – С. 35–145.

12. Поварнин С. Спор. О теории спора и практике спора / С. Поварнин // Вопросы философии. – № 3. – 1990. – С. 60–133.

Анастасія Волобуєва,

канд. наук із соц. комунік. (Київ)

УДК 007 : 304 : 070

ПОЯВА РАНКОВИХ, ВЕЧІРНИХ І ПОЛУДЕННИХ ВИДАНЬ У КИЄВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті простежено умови появи та функціонування ранкової, вечірньої та полудневої преси, визначено особливості її діяльності та вплив на громадську думку читачів.

Ключові слова: ранкові, вечірні, полудневі видання, універсальна група, типологія.

The terms of appearance and functioning of the morning, evening and midday press traces in the article. The features of its activity and influence on readers public opinion are determined.

Keywords: morning, evening, midday press, universal group, typology.

В статті прослідковуються умови появи та функціонування утренней, вечерней и полуденной прессы, определены особенности ее деятельности и влияние на общественное мнение читателей.

Ключевые слова: утренние, вечерние, полуденные издания, универсальная группа, типология.

Періодична преса Києва є одним із найважливіших джерел вивчення суспільно-політичної історії України на початку ХХ ст. Газети й журнали як носії інформації відбивали інтереси різних соціальних верств, формуючи громадську думку та світоглядні орієнтири читачів. Преса Києва досягла високого рівня розвитку, була важливим чинником, що впливав на розвиток суспільства, піднесення його культурного та політичного рівнів. Важливу роль у цьому плані відіграли вечірні та ранкові видання міста. Входячи до універсальної типологічної групи періодики, вони були «придатні для всього або для багатьох», мали «різноманітне призначення» [1, 1296].

Усього в Києві виходило 23 таких видання: 16 – вечірніх, 4 – ранкових, 1 – полудневе, 2 – виходили вранці й увечері. Газети мали спільну тематику й проблематику, з'являлись у світ одночасно. Вони виникли на початку ХХ ст., а саме: у 1915 – 4 видання, в 1906, 1914, 1917 рр. – по 3 видання. В інші роки ситуація мала такий ви-

© Волобуєва А., 2011

гляд: 1905, 1908, 1911 – по 2 видання; 1909, 1910, 1913, 1916 – по 1 виданню. Найтривалішими газетами стали «Последние новости» (1906–1919), «Киевское утро» (1909–1911), «Вечерняя газета» (1913–1917).

Редакторами і видавцями часописів виступали, як правило, приватні особи, скажімо, А. Захарченко («Вечерние новости», «Новости полудня»), П. Дунаєвський («Вечерняя газета»), М. Дворецький («Киевская вечерняя почта»), Л. Антополь («Киевский голос»), Г. Брейтман («Последние новости»). Саме з цих видань читачі отримували всебічну, оперативну, своєчасну інформацію про всі сфери життя не тільки Києва, а й інших міст півдня Росії чи й загалом усієї імперії.

У часописах, поряд із офіційними постановами, указами та різними повідомленнями уряду і місцевої влади, політичними та економічними статтями, друкувалися наукові, релігійні, літературні матеріали, публікації культурного спрямування та ін. Здебільшого в підзаголовках зазначалося: «Ежедневная литературно-политическая и экономическая газета; Выходит около 5 часов вечера», «Ежедневная политическая и литературная», «Ежедневное вечернее издание», «Общественная, политическая, литературная и экономическая газета. Вечерний выпуск». Слід зауважити, що переважна більшість цих видань – щоденні газети.

Подібна преса ставила спільні завдання: своєчасно інформувати населення міста про найактуальніші, найболючіші проблеми, повідомляти про всі найважливіші закони, укази, розпорядження влади, задовольняти потреби киян у культурному житті, ознайомлювати читачів із телеграмами, отриманими до 4-ї години дня, а також з усіма відомостями, які надійшли вранці з петербурзьких і провінційних газет: «Правдиво, безпристрасно висвітлювати все, що відбувалося в Росії, зокрема в суспільному житті Києва і провінції, та всій Європі» (Вечерняя газета. – 1905. – № 1); «Газета ця для ознайомлення народу з його правами та обов'язками, роз'ясненням ситуації, ознайомленням із справами вітчизни, змінами у господарстві і промисловості, в іноземних державах» (Киевский голос. – 1916. – № 1).

У проблемно-тематичному наповненні газети були «всеїдними»: матеріали з історії краю чергувалися з урядовими повідомленнями, архівні розвідки – з бібліографічними замітками, наукові статті – з оповіданнями і фейлетонами місцевих літераторів («Сон» П. Дунаєвського, балада «Суміш» Н., «Проводи» А. Саксаганської, «Таємниці зеленого мотора» А. Вейсля, «Смерть» і «Маленький

фейлетон» Г. Чупринки, «Хвилі» та «Перше кохання» Л. Богуш, «Критичні відображення. Про Федора Сологуба» Семена Б-іна). Перша сторінка таких видань часто надавалась для рекламних оголошень, указів, розпоряджень, публікацій передових статей на актуальні питання.

Рубрики часописів не мали ідентичних назв, але найчастіше були схожого спрямування та змістового наповнення: «Російське життя» / «По Росії»; «Внутрішні відомості» / «Міська хроніка»; «Хроніка»; «Телеграми»; «За кордоном» / «Закордонні новини» / «Іноземні відомості»; «Серед газет»; «Суміш»; культурно-мистецькі новини вміщувалися у розділах «Театр і музика», «Нові книги», «Бібліографія»; перебіг судових справ висвітлювався у рубриках «Суд» / «Судова хроніка» (це, наприклад, публікації «Міські справи», «У світі труда», «Проект реорганізації комерційних суден», «Про вегетаріанство», «Недільний відпочинок у Франції», «Міжнародні аферисти», «Найближчі завдання театру», «Поблизу театрального під'їзду», «До сезону перегонів», «Напад на поїзд», «Обшук у церкві»). З довідкового відділу читачі дізнавалися про розклад руху поїздів, отримували іншу корисну інформацію. Рубрика «Кореспонденції» / «Вісті» більшості видань оперативно відображала події, що відбувалися в різних куточках імперії та за кордоном.

Редакції видань плідно співпрацювали з читачами, друкуючи ледь не щодомера «Листи до редакції» від читачів. Оголошення запрошували читачів надсилати свої рукописи, скажімо, «З 13.00 до 15.00 приймаються рукописи, якщо вони написані чітко, на одному боці листа і супроводжуються (для відома редакції) підписом і точною адресою автора» [2].

Частина газет коштувала копійку («Вечерняя газета», 1905; «Киевская вечерняя почта», 1914; «Южная вечерняя копейка», 1915) або розповсюджувалися безкоштовно, як «Факт и реклама» (1910). «Южная вечерняя копейка» на своїх шпальтах навіть обурювалась, що в суспільстві існує «брехливе упередження, ніби копійчана преса – дитина бульварної сенсації» або «орган винятково спекулятивний, який б'є на дешевий ефект». Натомість автори часопису переконані, що саме таке видання «проникає все більше і більше в широкі маси населення, завойовуючи собі все міцнішу і міцнішу любов та увагу читачів» (№ 1. – 24 черв.).

Газети, які виходили в період Першої світової війни у переважній більшості друкували матеріали про події на фронті, буденне життя військових, офіційні зустрічі («Чорноморський флот», «Но-

вий наказ військового міністра. Полегшення положення солдата», «Важлива заява Великого Князя Миколи Миколайовича», «Приїзд нового головнокомандуючого», «Антисанітарія», «Німці у Курляндії», «На межі війни та миру»).

Дві вечірні газети («Вечерние новости», 1915; «Вечерние телеграммы Петроградского телеграфного агентства. Война», 1914) склалися винятково з телеграфних повідомлень, основна частина яких стосувалася перебігу воєнних подій (поточна коротка інформація від штабу Верховного Головнокомандуючого, «Взяття нашими військами с. Котюр», «До питання про виступ «Румунії», «Безпорядки у Варшаві», «Нові величезні втрати німців у Вердені», «Звернення командуючого армії до поляків», «Бійка між німецькими та австрійськими офіцерами», «Рузвельт проти Німеччини», «Турецькі полонені»).

Друкувалася в Києві також одна полуденна газета «Новости полудня» (1915–1916) за редакцією А. Захарченко, згодом О. Красницької. У підзаголовку зазначалося: «Выходит в 12 часов пополудни и по содержанию предупреждает вечерние газеты». Видання було одночасно доповненням до ранкових газет і водночас, своїми телеграфними матеріалами в багатьох випадках випереджало вечірні газети. В одному з редакційних оголошень стверджувалося: «Новости полудня» обслуговували потреби людей «чесно і сумлінно», друкували матеріали «суворо перевірені або отримані з солідних джерел» (1915. – № 1. – 17 листоп.).

Чимало місця перша шпальта газети відводила під відозви, скажімо, «Допомога Червоному Хресту» (робота в лазаретах), «Київський дамський комітет». Основну увагу видання приділяло «Телеграфному відділу», як найбільш оперативному. Його підрубрикою стали «Телеграми» (від Петроградського телеграфного агентства) – «Успіх нової позики», «Бойові епізоди» (нове варварство німців на фронті), «Перемога на сербському фронті», «Мирна експедиція», «Положення на фронті». Інші відділи становили «Найважливіші ранкові новини», «В останню хвилину», «Театр і музика», «Оголошення». Серед публікацій були такі: «Наша перемога в Афінах», «Неправильна здача на військову службу», «Розшук зниклих вантажів», «Монастир ще тримається», «Промова канцлера».

Існували в Києві видання, які виходили і вранці, і ввечері, – «Последние новости» (1906–1919) і «Киевские отклики» (1911). Найбільш тривалою газетою такого типу були «Последние новости» за редакцією Г. та М. Брейтманів, В. Свирського, В. Семяновського та ін. Журнал «Киевский сатирикон» характеризував її, як «особу,

яка перетворилася з панельної дівчини в даму напівсвіту, що не боїться скандалів. Працює вдень і вночі» [3]. Основний орієнтир газета вбачала в тому, щоб бути «цікавою для всіх, мати прогресивне спрямування, точно і безпристрасно відображати усі боки життя».

Зі шпальт газети читачі у стислій формі дізнавалися про найбільш важливі факти внутрішнього (крайового і міського) та закордонного життя. Доволі часто у газеті порушувалося питання про роль жінки в політичному житті. У статті «Жінки в політиці» Г. Трунов зазначав: «12-та стаття законопроекту про волосне земство трактує таке життєве нововведення в нашому політичному житті, як особисту участь у виборах голосних. Такий виступ на користь жінки небувала ще річ у нашому політичному і громадському житті і не можна, звичайно, не вітати його» (1911. – № 136).

Значна увага у виданні приділена новинам науки, літератури, мистецтва та спорту. Видання містило чимало карикатур на злободенні теми, шаржів, ілюстрацій тогочасного життя, портретів відомих людей.

Зазначеним вечірнім, ранковим та полуденним виданням цілком слушно відводилася досить важлива роль у творенні друкованого слова, адже вони набагато оперативніше ніж інші часописи доносили до читачів найважливішу інформацію, а проблемно-тематичне наповнення матеріалів всебічно відтворювало всі суспільно-політичні аспекти життя, тісно пов'язувалося з вимогами часу, дозволяло глибше зрозуміти тенденції розвитку, динаміку і широту тогочасних проблем.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад., голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
2. Киевская вечерняя почта. – 1914. – № 1.
3. Киевский Сатирикон. – 1915. – № 1.

Володимир Садівничий,
канд. наук із соц. комунік. (Суми)
УДК 007 : 304 : 070

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ГАЗЕТА «СЕЗОННЫЙ ЛИСТОК СЛАВЯНСКИХ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються генеза, типоформуючі ознаки, специфіка функціонування, тематика спеціалізованого газетного видання медичного спрямування «Сезонный листок Славянских минеральных вод».

Ключові слова: газета, преса, тип, тема, читач, видавець, функція.

In the article genesis, typical signs, specific of functioning, subject of specialized medical newspaper «Seasonal sheet of the Slavyansk mineral waters» are examined.

Keywords: newspaper, press, type, theme, reader, publisher, function.

В статье рассматриваются генезис, типформирующие признаки, специфика функционирования, тематика специализированного газетного издания медицинского направления «Сезонный листок Славянских минеральных вод».

Ключевые слова: газета, преса, тип, тема, читач, издавец, функция.

Актуальність дослідження обумовлюється тим, що науковий аналіз соціальної комунікації як складного багатовимірного явища неминуче передбачає вивчення становлення та розвитку галузевої преси. Головні аспекти її розгляду пов'язані з актуалізацією досліджень у галузі історії журналістики на основі сучасних методологічних підходів.

Згадуючи ж думку М. Романюка про те, що «жоден з архітекторів не піддає сумніву очевидний факт: будівництво розпочинається з фундаменту. Тому і величню споруду під назвою «історія української журналістики» варто розпочинати з «історії періодики», яку ще треба опрацювати» [8], усвідомлюємо величину вже заоскомленої «білої плями» щодо наукового осмислення принципів функціонування періодики часів її з'яви та становлення у вітчизня-

ному інформаційному просторі. Особливих розмірів ця «пляма» набуває, коли йдеться про галузеві видання медичного спрямування.

Зокрема в роботах таких авторів, як М. Зеленський та Є. Гаврилюк [2], І. Михайлин [5], З. Петрова [6], І. Робак [7], Н. Сидоренко та О. Сидоренко [3], І. Стародубцева [9], Т. Фісенко [11] та інших зустрічаються згадки про «Сезонный листок Славянских минеральных вод». Однак відсутні аналіз виникнення цього видання та значення в розвитку вітчизняного інформаційного простору.

Тож розгляд генези, типоформуючих ознак, специфіки функціонування, тематики вказаної газети і є метою нашої розвідки. Для її реалізації вважаємо за необхідне вирішити завдання: 1) вивчити обставини видання газети; 2) визначити позиціонування видання та функціональні ознаки; 3) з'ясувати соціальну роль газети; 4) синтезувавши весь комплекс тематичного спрямування і типоформуючих ознак, увести в науковий обіг газетне видання «Сезонный листок Славянских минеральных вод», що видавалося на території Харківської губернії протягом 1889–1916 років.

Для цього послуговатимемося такими конкретно-науковими методами дослідження, як бібліографічно-описовий, системно-хронологічний, структурно-типологічний та історико-описовий.

Виникненню та становленню газети передували загальний розвиток курорту в Слов'янську. Історія його починається із 1832 р., коли штаб-лікар Олексій Яковлев із групою солдат Чугуївського шпиталю прибув до Слов'янська, на південному березі озера Ріпного розгорнув палатки для хворих і почав лікувати їх спершу озерною водою, а потім грязями. Результат виявився настільки вражаючим, що наступного року на березі озера побудували приміщення для кип'ятіння води та площадку для намазування грязями. У 1838-му на озері влаштували купальні, з часом відкрили лікарню як відділення Чугуївського військового шпиталю на 200 місць. У 1852 р. спорудили бальнеологічний заклад для цивільних осіб.

Потужний розвиток курорту розпочинається з 1876 р., коли він перейшов у підпорядкування міста й було створено управління Слов'янськими мінеральними водами. За сезон, який тривав із 15 травня до 25 серпня, тут лікувалося до 500 осіб.

Для інформаційного забезпечення відпочивальників керівництво закладу заснувало газету «Сезонный листок Славянских минеральных вод», перший номер якої вийшов у травні 1889 р. Переважно щорік видавалося 15 номерів. Однак у 1903-му та 1909–1911-му світ побачило 14 чисел газети, у 1906-му, 1907-му, 1914-му – 11, у 1915-му – 9, 1916-му – 5.

Загалом, як зазначають Ф. Брокгауз та І. Єфрон, під назвою «Сезонний листок...» виходять «зазвичай у літній лікувальний сезон періодичні видання, які дають відомості про різні мінеральні води і кількість відвідувачів». Подібні газети окрім Слов'янська виходили ще в П'ятигорську та Ризі [12].

У першому номері аналізованої нами газети видавці вказували, що вона складатиметься з трьох основних розділів: науковий, загальний, довідковий. Подаватимуться також рубрики «Оголошення», «Вісті та чутки».

Перший – науковий – відділ відводився під матеріали щодо складу та властивостей Слов'янських мінеральних вод, їх порівняння з вітчизняними та закордонними; опис і форми хвороб, які лікуються водами; історія, розвиток і сучасний стан місцевого водолікування; покращення й недоліки в організації лікування; нові хімічні дослідження мінеральних вод; результати лікування; метеорологічні та бальнеологічні дослідження.

Другий відділ – загальний – це переважно телеграми Російського Телеграфного Агентства; внутрішнє життя курорту; річні звіти Слов'янського бальнеологічного товариства; розповіді про розважальні та благочинні заходи тощо.

У довідковому відділі – повідомлення управління водами; вказівник квартир; списки прибулих на води і списки лікарів.

Традиційно 25 травня відкривався курортний сезон на Слов'янських мінеральних водах, і саме тоді виходив у світ перший номер газети.

Майже щороку в першому номері вміщувався матеріал про місто Слов'янськ та його мінеральні води. Зокрема зауважувалося, що Слов'янська мінеральна вода відома з 1646 р., але її лікувальні властивості почали використовуватись із 1832-го. Найбільшу відомість здобули озера Ріпне та Вейсове. Клімат на курорті «помірно-жаркий і сухий. Надмірна сухість дещо поменшується випаровуванням широкої поверхні солоних озер, що також впливає на озонування повітря, що не сприяє зародженню та розвитку в ньому хвороботвірних мікроорганізмів. Певно останньою обставиною обумовлюється той, констатований багатьма лікарями, факт, що в період лютування та розповсюдження в нашій вітчизні різних епідемій, вони тут або зовсім не спостерігаються, або, якщо й проявляються в окремих випадках, то втрачають свій гострий характер» (1900. – № 1. – С. 2).

Із історії курорту газета також сповіщала, що аналізи Слов'янських мінеральних джерел протягом 1884–1892 років проводив лаборант хімічної лабораторії Харківського університету

Ф. Слоневський, а пізніше лаборанти Харківського технологічного інституту В. Пашков і М. Степанов. Дослідження показали, що води належать «до найсильніших йодо-бромових розсолів не тільки серед вітчизняних, але й закордонних вод» (1900. – № 1. – С. 4).

У першому номері видання за 1908 р. уміщено план Слов'янського курорту, на якому зазначено розміщення двох озер, житлових приміщень, зон відпочинку.

За час, що минув від початку зацікавлення науковців методами систематизації преси, не склалося однозначних підходів щодо визначення головних типоформуючих ознак як газетних, так і журнальних видань.

Зокрема, О. Акопов до первинних типоформуючих ознак зараховує видавничий орган, читацьку групу, завдання і програму видання. До вторинних – авторський склад, внутрішню структуру, жанри, оформлення. До ознак третього рівня – періодичність, обсяг, тираж [1].

На думку С. Виноградової та Г. Мельник, типологічні характеристики друкованого ЗМІ визначаються «комплексом ознак: перш за все спрямованістю, змістом і метою видання, читацькою аудиторією, її запитамі та потенційними можливостями, періодичністю, традиціями, суб'єктивними якостями керівника, організацією роботи й навіть станом техніки» [4, 159].

Головною типоформуючою ознакою «читацьку аудиторію» [10] називає В. Тулушов.

Із усіх типоформуючих ознак щодо газети «Сезонний листок Славянских минеральных вод» ми виокремили такі головні: видавець, редактор, читач. Усі вони тісно пов'язані.

Видавцем популярно-бальнеологічного часопису виступало Управління Слов'янських мінеральних вод. Контора редакції знаходилася при квартирі лікаря-директора Слов'янських мінеральних вод. Лікар-директор і виконував обов'язки редактора. Редакційні колективи різночасово очолювали: В. Т. Скрильников (1894), О. Х. Кузнецов, заслужений професор Імператорського Харківського університету (1901–1902, 1907–1910); С. І. Залеський, лікар (1903–1906); Л. В. Фолькман, лікар (1910); С. В. Коршун, професор (1911–1913, 1916); В. М. Косовський, доктор медицини (1914–1915).

Осібне місце в когорті редакторів належить професорам О. Х. Кузнецову та С. В. Коршуну.

Олександр Харитонович Кузнецов (1838–1910) випускник медичного факультету Імператорського Харківського університету. Доктор медицини за дисертацію «Матеріали для історії розвитку

корі» (1863). Очоловав госпітальну клініку Харківського університету, кафедру терапії а також. Харківський шаховий клуб. Разом із такими професорами, як П. Бутковський, К. Дюмонсі, І. Станкевич, Я. Крем'янський, Д. Лямбль, В. Грубе, В. Лашкевич, І. Оболенський вважається засновником Харківської терапевтичної школи. Автор низки оригінальних і перекладних підручників із медицини. Активно друкувався у «Военно-медицинском журнале», «Современной медицине», «Харьковском медицинском журнале».

Степан Васильович Коршун народився 6 (18) вересня 1868 р. у Глухові. Закінчив медичний факультет Імператорського Харківського університету. Стажувався за кордоном (Німеччина) у професора Ерліха. Захистив докторську дисертацію (1903). Завідував Бактеріологічним інститутом Харківського медичного товариства, завідував кафедрою гігієни Харківського університету, керував Харківським медичним інститутом, Інститутом інфекційних хвороб ім. І. І. Мечникова у Москві. У 1915 р. спільно зі співробітниками Бактеріологічного інституту отримав стандартну протиправцеву сироватку. У 1911–1913 та 1916 рр. працював лікарем-директором Слов'янських мінеральних вод. Саме тоді й редагував «Сезонный листок Славянских минеральных вод». У 1918 р., «коли в Харкові було засновано журнал «Врачебное дело», С. В. Коршун редагував у ньому відділ бактеріології. Він став одним із засновників журналу «Профилактическая медицина», де також редагував відділ бактеріології» [6, 130], – зазначає З. Петрова.

Основну когорту читачів, для кого працювала редакція, можна поділити на дві категорії. Перша – лікарі, які працювали на курорті; друга – особи, які прибули на відпочинок.

Кожен номер, який приурочувався відкриттю курортного сезону, вмщував списки практикуючих лікарів із зазначенням місця і годин прийому, хвороб, за якими вони практикують, професійний рівень. Основна увага акцентувалася на професорах і приват-доцентах Імператорського Харківського університету. У різні роки на курорті практикували професори та доценти: П. Барашевич, Л. Гіршман, М. Ломиковський, М. Миронов, М. Пономарів, Ю. Пенський, Я. Толочинов, М. Трахтенберг та ін.

Умщувалися списки відпочивальників, які придбали сезонні абонементи. На жаль, списки показують лише географію приїжджих (Харків, Луганськ, Полтава, Таганрог, Київ, Петербург, Курськ, Суми, Ташкент, Юзівка, Ростов, Нахичевані, Ромни, Тула, Москва, Охтирка, Чугуїв, Новий Оскол, Мелітополь, Чарджуй, Юзівка та ін. міста), не вказуючи їхнього соціального статусу.

Зустрічаються прізвища, відомі й дотепер: Олександр Амфітеатров, Наталя Кричевська, Марко Кропивницький, Федір Меркулов, Ольга Самойлович, Пантелеймон Таранов. Слід зауважити – жінок-відпочивальниць у списках значиться значно більше, ніж чоловіків.

Закономірно – переважна кількість інформації, умщеної на сторінках видання, орієнтувалася саме на відпочивальників. У першу чергу це повідомлення, що стосувалися організації роботи курорту: лікувальні послуги (ванни із мінеральних солей, ванни із мінеральної грязі, ванни електричні, душі з мінеральної та прісної води, кумис, гімнастика, інше); ціни на ванни, душі та інші послуги; правила для тих, хто користується Слов'янськими мінеральними водами; адреси готелів і вільних квартир; розклад руху поїздів, прізвища начальника залізничної станції та поштового відділення, інша інформація.

Друкувався перелік хвороб, при яких Слов'янські води застосовуються «с испытанной пользой»: золотуха в різних її формах; спадковий і третинний сифіліс; подагра; загальне ожиріння; хронічні катаря носа, гортані, бронхів; параліч після апоплексичного удару; стражданья як центральної, так і периферійної нервових систем; жіночі хвороби; хронічні язви шкіри; білокрів'я; хвороби печінки; виснаження після тяжких хвороб і операцій; хронічні отруєння ртуттю, міддю, свинцем та ін. (1900. – № 1. – С. 4).

Щороку газета вмщувала повідомлення про театральне та музичне життя курорту. Зокрема в 1898 р. очікувався приїзд театральної групи, до складу якої входитиме «чарівна Евеліна Дніпрова». Характеризуючи її, автор Viv добирає найпоетичніших порівнянь (1898. – № 1. – С. 4). У 1907 р., «завдяки старанням місцевого меломана, члена Театрального товариства Д. Кузнецова», до Слов'янська очікується приїзд Михайлової, Лабінського, Серебрякова, Южина, Меца, Тамариної, Гартмута і, «дуже можливо, Шаляпіна» (1907. – № 1. – С. 4). На 1908 р. «оголошений репертуар змістовний і обіцяє багато цікавого як для місцевої, так і приїжджої публіки. Так, наприклад, обіцяють до постановки: «Ділки» – Колиско, «Король» – Юркевича, «Мораль пані Дульської» – Запольської, «Свято життя» – Зудермана, «Життя людини» – Андрєєва, «Прибутки міс Уорен», «Чорнушка», «Пасинки життя» та ін.» (1908. – № 1. – С. 4).

Далі автор Сер. Б. характеризує місцевий театр, зазначаючи, що акторам і працівникам доведеться миритися «з особливостями нашого невеликого театру в акустичному плані, з відсутністю бута-

форії, реквізиту, дряхлістю ... декорацій» (1908. – № 1. – С. 4). До речі, криптонім «Сер. Б.» або «С. Б.» серед авторів газети зустрічається дуже часто, належать він Сергієві Байтелю, який довгий час працював секретарем Слов'янських мінеральних вод.

Патетичною фразою – «у середу, 8 липня, нам випаде велике задоволення» – розпочинає редакція повідомлення про концерт. Пов'язане задоволення з концертом, у якому «візьме участь наш улюбленець, піаніст-віртуоз Семен Векслер, який виконає кілька п'єс зі свого концертного репертуару» (1909. – № 8. – С. 47).

Матеріали про розваги на курорті в різні роки друкували такі автори: А. Гаврилко, Д. А., Viv, Сер. Б., А. Анісімова, Д. Архангельський, Сі-Бем.

Окремо варто зупинитися на рубриці «Чутки». Звернімося, наприклад, до газети № 1 за 1900 р. Сповідьється, зокрема, що «сьогодні, 17 травня, до Слов'янська очікувався приїзд Його Величності Музаффера-Ед-діна-Шах-Ін-Шаха Персидського». Далі вміщувався список осіб, які супроводжують високого гостя. Вказуючи джерело – «як повідомляють газети» – автор добірки подає портрет шаха: «ще молода людина, вище середнього зросту, без бороди, з чорними, як смола, вусами й красивими чорними виразними очима». Далі автор уже без вказівки на джерело зазначає: «згідно зі свіжо отриманими відомостями прибуття в Слов'янськ Його Величності Шах-Ін-Шаха затрималось на кілька днів, тож очікувати його можна тільки після 20 травня».

Інше повідомлення своїм джерелом інформації цілком відповідає назві рубрики – «ходять чутки». Вони про те, що «на початку червня на курорті розпочнуться спектаклі Харківської трупи під управлінням В. М. Бежіна».

Звернімось до матеріалу, в якому розповідається про звичай під час урочистостей обсіпатися конфетті. Вірніше про те, що він перетворився на «якесь жорстке знущання над публікою», коли «тільки в обличчя і конче зі всієї сили намагаються вам кинути твердий жмуток злиплених кружечків». Далі автор зазначає – «чим грубішими й болючішими виявляться наслідки, тим радісніше почуває себе регочучий скіф, який здійснив над вами цю жорстку й ... дурнува-ту операцію» (1909. – № 8. – С. 45).

Далі вміщено розповідь про залізничну колію, що веде до Слов'янська. Автор не без іронії описує роботу «цього дивного «закладу», який звів знущання над людьми в культ, ніяк не підпорядковуєчись ніяким розумним спонукам і логічним побудовам ... і ніяк не намагається пристосуватися до вимог дійсності» (1909. –

№ 8. – С. 46). Дійсність пов'язана зі щорічною благочинною лотереєю, в останній день проведення якої на курорт зібралось «більше чотирьох тисяч чоловік». Кількість вагонів не збільшили, і люди до міста добиралися «на вагонах», сиділа «на підніжках, на буферах, з'єднувальних ланцюгах і ледь-ледь не в трубі паровоза» (1909. – № 8. – С. 46).

Третя замітка в цьому розділі – про бажаючих заходити в парк санаторію «через паркан (ближче й дешевше)». А нещодавно на паркані «під час такої подорожі зависла одна представниця прекрасної статі, зачепившись сукнею за цвях» (1909. – № 8. – С. 46). Автор добірки – уже згадуваний секретар Слов'янських мінеральних вод С. Байтель.

Саме він, під криптонімом С. Б., написав матеріал «Слов'янськ, 5-го липня» (1909. – № 8. – С. 1). Розповідається про відзначення в Слов'янську «двохсотліття знаменного дня 27 липня 1709 року». Нагадаємо – ідеться про святкування 200-ліття Полтавської битви. «На Соборній площі обладнано розкішно декорований живими квітами й зеленню павільйон, у якому знаходилися красиво прикрашені квітами портрети Імператора Петра I й нині царюючого Миколи II. Тут після богослужіння в церкві було проведено урочисту молебень із проголошенням багатоліття Государю Імператору та Царюючому Дому». Під час урочистостей, які відбувались спершу в місті, а потім у Шовковичному саду, грав оркестр керамічного заводу, учні співали пісню «Было дело под Полтавой» та читали урочисті вірші, директор реального училища С. В. Мельников-Розведенков виголосив урочисту промову. Стараннями «міського правління» учням запропонували «сніданок із пиріжків, ковбаси, цукерок і фруктової води» (1909. – № 8. – С. 1).

До повідомлень, які зацікавлять теперішніх читачів, а також схарактеризують тогочасну ситуацію, можна віднести те, що «місцевий час рахується на 29 хвилин раніше Петербурзького» (1909. – № 8. – С. 48); «Із прикрістю потрібно сказати, що на курорті поселилася досить добре організована шайка крадіїв-гастро-лерів, яка вже здійснила кілька кишенькових крадіжок, досить солідних, у парку і в купальнях» (1909. – № 8. – С. 1).

У «Офіційному відділі» газети № 1 за 1907 р. вміщене повідомлення «Про дозвіл особам іудейського віросповідання лікуватися на Слов'янських мінеральних водах». У ньому вказано, що «на Слов'янські мінеральні води, які лежать поза зоною єврейської осілості, доступ для хворих осіб іудейського віросповідання, з дозволу Харківського Губернатора, абсолютно вільний».

Уміщувалися в газеті некрологи на смерть відомих професорів-медиків Імператорського Харківського університету. Один із некрологів – «Свіжа могила» – розповідає про смерть предводителя дворянства Ізюмського повіту Антиоха Олександровича Вангиша.

У кожному випуску подавалася реклама. Зокрема: «Вино Сан-Рафаель. Пропонується як тонічне, зміцнююче і таке, що сприяє травленню»; «Азовсько-Донський комерційний банк. Відділення в Слов'янську»; «Слов'янський міський громадський банк»; «Сільськогосподарська і кустарно-промислова ярмаркова виставка з 8 до 20 вересня 1901 р., в м. Слов'янськ Ізюмського повіту, Харківської губернії»; «Друкарня Котлярова в м. Слов'янськ. Прийом замовлень на друкування»; «При Слов'янських мінеральних водах поблизу Грессерівського парку вигідно продається дача»; «Учитель гімнастики, який закінчив Празьку гімнастичну академію, дає уроки для дорослих і хворих»; «Акушерка-масажистка (12 років практики) приймає хворих»; «Театр і музика. Афіша».

Варто також наголосити – редакція газети постійно відчувала матеріальні проблеми. Свідчать про це звернення до читачів про фінансову допомогу, які публікувалися фактично в кожному номері. Ось одне з найхарактерніших: «Як і раніше, редакція звертається з уклінним проханням до пп. членів Слов'янського бальнеологічного товариства, практикуючих на курорті лікарів і місцевих діячів про сприяння їй у виконанні її завдань і її старань нести сильну службу на користь Слов'янського курорту» (1901. – № 1. – С. 2). Передплата, що на сезон складала 1 крб., та продаж окремих номерів по 5 коп., не покривали витрат.

Тиражувалося видання в Слов'янській друкарні Котлярова на вул. Харківській, приватний будинок.

Підсумовуючи, можемо констатувати: уведене нами в науковий обіг газетне видання «Сезонный листок Славянских минеральных вод», що не потрапляло в поле зору дослідників, видавалося на території Харківської губернії протягом 1889–1916 рр.; за цей час сформувалася тематична складова, спрямована перш за все на виконання такої функції, як інформаційне обслуговування людей, які прибули відпочивати та лікуватися на курорті. Аналізоване видання є справжнім документом своєї доби.

Подальше накопичення раніше не відомого фактологічного матеріалу про галузеві медичні видання може стати підґрунтям для подальших наукових узагальнень щодо розвитку в Україні преси, журналістики, соціальної комунікації.

1. Акопов А. И. Методика типологического исследования периодических изданий : на примере специализированных журналов / А. И. Акопов ; отв. ред. М. Т. Мезенцев. – Иркутск : ЦК ВЛКСМ Молодая гвардия, 1985. – 96 с.

2. Здравницы Харьковщины: путеводитель-справочник / [сост. Н. М. Зеленский, Е. С. Гаврилюк]. – Х., 1968.

3. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ століття / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко]. – К., 2001. – 448 с.

4. Мельник Г. С. Деловая журналистика : учебн. пособ. / Мельник Г. С., Виноградова С. М. – С.Пб. : Питер, 2010. – 304 с. : ил.

5. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії (1812–1917) / І. Л. Михайлин. – Х. : Колорит, 2007. – 312 с.

6. Петрова З. П. Видный украинский микробиолог и иммунолог Степан Васильевич Коршун (к 140-летию со дня рождения) / З. П. Петрова // Международный медицинский журнал. – 2008. – № 4. – С. 128–131.

7. Робак І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок ХVІІІ ст. – 1916 р.) / Робак І. Ю. – Х. : ХДМУ, 2006. – 346 с.

8. Романюк М. М. Здобутки і прорахунки дослідників української преси: погляд у ХХІ ст. [Електронний ресурс] / М. Романюк // Вісник Львівського національного ун-ту ім. І. Франка. Серія Журналістика. – Львів, 2001. – Вип. 21. – С. 77–86. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/Internet/PART-1_8/htm.

9. Стародубцева И. В. Участие интеллигенции в становлении и развитии курортов юго-восточного региона Украины (XIX – начало XX века) / И. В. Стародубцева // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. ХХVІІІ. – С. 86–91.

10. Тулупов В. В. Теоретический и практический аспекты типологии печатных периодических изданий [Електронний ресурс] / Тулупов В. В. – Режим доступу : <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid>.

11. Фісенко Т. В. Часописи «здорового способу життя» на території України початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Т. В. Фісенко // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. – К., 2007. – Т. 26. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2198>.

12. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [Електронний ресурс]. – С.Пб. : Брокгауз-Ефрон. 1890–1907. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/92274/%D0%A1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9.

Оксана Сидоренко,
магістр журналістики (Київ)
УДК 007 : 304 : 070

ПЕРШІ ЧАСОПИСИ ДЛЯ ДІТЕЙ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1921–1925)

Досліджуються видання для дітей в Україні у перші роки становлення радянської влади. Аналізуються тематика та жанрові особливості публікацій.

Ключові слова: часописи, радянські діти, тематика.

The article deals with the periodicals for children in Ukraine in the first years of the Soviet Union forming. Themes, subjects, genres especiales are analyzed.

Keywords: periodicals, soviet children, themes.

Исследуются издания для детей в Украине в первые годы становления советской власти. Анализируются тематика, жанровые особенности публикаций.

Ключевые слова: издания, советские дети, тематика.

Сьогодні дослідники здебільшого звертаються до аналізу сучасних дитячих видань (Е. Огар, Т. Давидченко, Н. Кіт, О. Кочегарова, О. Нагорна та ін.). Не залишаються без уваги і видання кінця XIX – початку XX ст. (А. Волобуєва, У. Лешко, Ю. Стадницька, Т. Старченко, Б. Черняков та ін.). Дитяча преса радянського періоду неодноразово ставала предметом дослідження вчених України та Росії (М. Алексєєва, Ю. Богатирьова, Г. Литвинова, Н. Марченко, А. Токарська). Найґрунтовнішою працею можна вважати монографію М. Холмова про становлення радянської журналістики для дітей, де зібрано унікальний матеріал про видання, проєктовані та реалізовані, описано й оглянуто доступну на той час періодику для дитячої аудиторії [3]. Але чимало фактів із історії преси для дітей, зокрема в Україні, чекають детального опрацювання. Один із таких періодів – становлення періодики для дітей у першій половині 20-х рр. XX ст.

З огляду на економічні обставини, суспільно-духовну кризу, обмеженість видавничої бази у 1920 р., жоден дитячий проєкт не здійснився. Та вже в наступні роки у світ з'явилися такі газети і журнали як, «Червона калина» (Дніпропетровськ, 1921–1922), «Об'єднання» (Харків, 1922), «Юный спартак» (Харків, 1922–

1923), «Красная звездочка» (Харків, 1923–1924), «Пионер Донбасса» (Артемівськ, Луганськ, Маріуполь, 1925–1926), «На зміну» (Харків, 1926–1928), «Червоною доріжкою» (Червоноград на Полтавщині, 1924) та ін. Деякі з цих видань згодом змінили назву й проіснували кілька десятиліть: газети «Юный ленинец» (попередник – «Юный спартак») і «Зірка», журнал «Пионерія». Видавалися також журнал «Будь наготові» (Катеринослав, 1925), місячник «Młody towarzysysz» (Київ, 1924), «Юный коммунар» (Харків, 1920–1922), газети «Сільський піонер» (Павлоград, 1925) і «Молода комуна» (Чигирин, 1924) та ін. Упродовж першої половини 20-х рр. в Україні виникли і такі настановні видання, як «Юношеское движение» (Харків, 1923–1925) і «Юношеский корреспондент» (Харків, 1925–1926).

Зі створенням Державного видавництва України (Держвидав) 1921 р. розпочався рух назустріч потребам дітей. Саме директор цієї установи, відомий письменник В. Елан-Блакитний подбав про заснування журналу «Червона калина». Віддрукований він був у Катеринославі (Дніпропетровську) за випадкових, але сприятливих умов: там залишилися невикористовувані друкарські машини політехнічної школи поліграфічного виробництва. Тому на обкладинці № 1 зазначено: «надруковано в кількості 10 тисяч примірників... Набрали і надрукували учні школи». Тут шанували імена О. Олєся, Х. Алчевської, О. Пушкіна, К. Рилєєва. Активною авторкою була В. Чередниченко, опублікувавши кілька нарисів: «Декабристи на Україні», «Чому ми повинні пам'ятати про Песталоцці», «Батько всіх безпритульних, всіх голодних дітей у світі Генріх Песталоцці» та ін. І хоча журнал вийшов всього у двох номерах, але засвідчив наявність в Україні нових творчих сил, які здатні виховувати нове покоління читачів.

Наступні спроби в галузі дитячої періодики теж були нетривалими. Так, у Харкові 1922 р. вийшло єдине число дитячого часопису Юмовського району «Об'єднання» за сприяння видавництва Губсоцвих. Матеріали тут опубліковано фактично чотирма мовами: українською та російською (дублювалися обкладинки), польською (три вірші Антоніни Дитріх) та єврейською. Відкривався журнал шістьма рядками «Від редакції»: «Відна наша редакція, Відна та і тільки, А тому вона прохає Матер'ялу кільки. Ой діточки, любенькі, Пишіть віршики гарненькі».

Зміст часопису «Об'єднання» складався з чотирьох розділів: «Відбиток громадського життя та революції», «Життя дітей і дитячих організацій», «Природа», «Сміховинки та загадки». Більшість

авторів віршів, новел, нарисів, повідомлень були вихованцями харківських дитячих будинків (12—14 років), біля прізвиськ багатьох із них зазначалося: «Дет. дом. им. т. Раковского», «Перша дитяча комуна ім. тов. Петровського» тощо. Галя Ветрова, Котя Перешивайло, Б. О. Шулягін, Іван Льовшина, В. Яворенківич, О. Криниця, Веселов, Іван Дубаделів, М. Аптер, Нися Киндюк, Оля Бондаренко, К. Лісова, Таня Сирота, Семен Журба та ін. писали прості, найвні, але щирі твори із буденними назвами: «Осінь», «Річка», «Туман», «Соловей», «Мамі», «Сирота», «Голод», «Кицька», «Сон», «Бажання», «Знайдене собача».

Особливо вирізняється п'єса в трьох діях «Юный газетчик», написана вихованцем дитячого будинку тринадцятирічним Ісаком Бара. За своїми спогадами, хлопчик відтворив ставлення до рознощиків газет двох ворогуючих сил у суспільстві – Офіцера («білого») та Комуніста. Мораль п'єси однозначна: справедливість за комуністичним ладом. Офіцер («близький чорт») відібрав у продавця всі примірники газети «Вечерние новости» зі статтею «Тайна» (повідомлялося про оточення Катеринослава червоними полками) й порвав усе на дрібні шматки. А Комуніст не тільки заспокоїв, заплатив гроші за втрачені газети, ще й дав адресу, де можна знайти роботу (розповсюджувати більшовицьку пресу), покликати з собою товаришів й отримувати за це гроші.

Наступний етап розвитку преси для дітей та юнацтва пов'язаний із спартаківським рухом. Перші такі дитячі осередки виникають в Україні у січні-березні 1922 р. Бурхлива діяльність у заснуванні «організованого дитячого руху», підпорядкованого головній ідеології – комуністичній, відбувається впродовж 1922 р.; ватажками дітей були комсомольці та їхні старші товариші – комуністи (більшовики, революціонери). У цей же час Друга Всеросійська конференція РКСМ ухвалила рішення поширити серед інших комсомольських організацій практику діяльності московських дитячих груп – «юних піонерів», які згодом з'являються у Петрограді, Тулі, на Уралі, їх досвід вивчали в Радянській Україні.

Швидко збільшуються лави юних лєнінців: у травні 1924 р. у Радянському Союзі їх 200 тис., а через рік уже 760 тис. [1, 56]. Для задоволення потреб ідеологічного виховання такої значної кількості «організованих дітей» потрібна була й відповідна преса. Спочатку в березні 1923 р. у Москві створюється журнал «Барaban», через рік – журнали «Піонер» і «Вожатый», газети «Пионерская правда» і «Ленинские искры», згодом – журнал «Юный натуралист».

Ідеологічне виховання юного покоління і в Україні інтенсифікувалося зі створенням при ЦК КСМУ Центрального бюро комуністичного дитячого руху (ЦБ КДР). Пожвавилася і видавнича діяльність у цьому напрямі. Першою стала газета «Юный спартак», яка вийшла 15 грудня 1922 р. у Харкові як «одноденна газета Харківського міськкому юних спартаківців», хоча й надалі видавалась у 1923—1924 рр. Першим і постійним редактором газети став В. Куличенко (псевдонім В. Лір), який так згадував перший випуск: «Газета приваблювала насамперед своїм зовнішнім виглядом: надрукували її на тонкому глазурованому папері, який мав приємний жовтуватий відтінок. На такому папері (імпортованому – естонському) тоді навіть книжки рідко друкувалися. Короткі статті й замітки, писані самими дітьми. Ілюстрації (хоч і небагато). Словом, навіть професійні газетярі і поліграфісти хвалили нашу новонароджену газету» [2, 85].

Містилася редакція газети в дитячому будинку імені Комсомолу. Ніякого штату не було. Навіть редактор виконував свої обов'язки на громадських засадах (у той час В. Куличенко був співробітником газети «Харьковский пролетарий»). Жодного літературного працівника, художника, фотографа чи коректора. Членами редколегії стали дитячі кореспонденти – диткори, обрані міським комітетом юних спартаківців. Усі матеріали обговорювалися на засіданні редколегії, кожен член редколегії приносив по кілька дописів до наступного номера, агітуючи товаришів у спартаківських осередках, у школах і дитбудинках. Постійними були рубрики: «Важливі події», «Життя юних лєнінців по школах», «Наші бесіди», «Новини науки і техніки», «Куточок розваг», «Куточок жовтенят», «На колективне обговорення», «Листи з місць», «Довідник юного лєнінца», «Юні лєнінці за роботою» та ін.

У статті «Заповіти Ілліча» сформульовано основні завдання юного лєнінца: «Піонер вірний справі робітничого класу. Піонер – зміна комсомолу. Зв'язок з західними братами, допомога їм. Зміцнювати завоювання революції – Союз Радянських Соціалістичних Республік. Змичка міста з селом. Вчитися, вчитися. Допомога безпритульним, боротьба з неписьменністю» (1923. – 15 січ.).

Як вважав редактор «Юного Спартака», робота в редколегії багато чого навчила дітей, чимало вихованців ставали потім редакторами стінгазет у своїх осередках чи школах, у деяких розпочинався шлях у велику журналістику. В. Куличенко пізніше працював у редакціях дитячих журналів, видавництві «Молодий більшовик»,

харківському Палаці піонерів та жовтенят, а з 1936 р. – директором Центральної станції юних натуралістів у Москві.

Активний співробітник «Юного Спартака» комсомолец Леонід Можейко став секретарем редакції, згодом на цій же посаді в «Юном ленинці» та газеті «На зміну», був редактором журналу «Знання та праця». Юний, 13-річний диткор-спартаківець Давид Новолянський, який уже тоді «виділявся серйозним, вдумливим підходом до кожної замітки», з часом працював у всесоюзних виданнях – «Комсомольской правде» та «Правде». Активний диткор Олександр Лесс теж став професійним журналістом, працював репортером у московських газетах та журналі «Огонек». Доктором фізико-математичних наук став колишній юнкор Лазар П'ятигорський. Одна з перших спартаківок Олена Радченко (Радченківна), член другого і третього складів редколегії «Юного Спартака», тривалий час попрацювала в інших дитячих виданнях, а згодом – в апараті ЦК КППС та Президії Академії наук СРСР.

Свою назву газета «Юный Спартак» змінила 1924 р., після смерті В. І. Леніна, почала виходити газета «Юный ленинец». На сторінках видання виступали видатні політичні та громадські діячі СРСР: Н. Крупська, М. Калінін, Ф. Дзержинський, С. Будьонний та ін., які відстоювали досягнення ленінської національної політики, єдність робітничого класу та селянства, закликали до підтримки курсу соціалістичного будівництва. Матеріали в постійних рубриках газети («Важливі події», «Піонерія за рубежем», «На зміну», «Наша пошта», «Країна Рад», «Листи з місць», «Дружба» та ін.) повідомляли про комуністичний рух у Радянському Союзі й за кордоном, підтримували борців за свободу в усьому світі, встановлювали зв'язки з дітьми в багатьох країнах, допомагаючи тим, хто голодує і прагне до волі. Ленінським заповітам газет «Юний ленинец» залишалася вірною впродовж тривалої історії свого існування.

Додатком до газети став і щомісячний журнал «Красная звездочка». У вересні 1923 р. це був додаток до газети «Юный Спартак», а вже наступного, 1924 р. – до газети «Юный ленинец» (усього вийшло у світ п'ять номерів, останні два спарені, тобто № 2/3, 4/5). Тираж за цей час зріс від 4 до 10 тис. примірників. Журнал призначався для дітей від 6 до 10 років. У надзаголовку журналу були слова: «Пролетарські діти всіх країн, об'єднуйтеся!». Керувала журналом редакційна колегія, а видавцем був В.У.Ц.В.К. (Всеукраїнський центральний виконавчий комітет), у друкарні цієї установи друкувалися спартаківська газета та її додаток. З № 2/3 видавцем було Всеукраїнське товариство сприяння юним ленинцям, а

поліграфічну роботу здійснювала друкарня «Червоний маяк». Наприкінці кожного номера був заклик: «Товарищи дети! Выписывайте и читайте свой журнал «Красную звездочку»! Пишите письма в него!» (1923. — № 1).

Завданням виховання «бойових традицій більшовицької партії», «безпосередньої участі в соціалістичному будівництві», «пролетарської класової непримиренності в боротьбі з негативними явищами в галузі побуту і господарсько-культурного будівництва» загалом відповідали піонерські журнали «Червоні квіти» (Харків, 1923—1931), «Більшовиченята» (Київ, 1924—1931), «Октябрьские всходы» (Харків, 1924—1930) та ін.

Подібний інструктивний характер мав регіональний журнал із назвою «Бюллетень Окружного бюро КДД и Артемовского районного штаба культурно-бытового похода юных пионеров» (всього вийшло три номери у 1928 р.). Часопис виходив накладом в тисячу примірників, друкувався в Артемівській друкарні видавництва «Кочегарка». У надзаголовку журналу було два гасли: «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» та «К борьбе за рабочее дело, будьте готовы!». У випуску за 24 листопада 1928 р. перша сторінка присвячена закликам, наказам, розпорядженням Артемівського райштабу культурно-побутового походу Ю. П. (тобто юних піонерів). Зазначено, що оголошена «жорстока війна неграмотності, хуліганству та грязі», а тому завдання кожного піонера, кожної ланки та кожного загону – **«бути енергійним борцем на культурному фронті»**. Всі сили, всю енергію слід спрямувати на боротьбу проти ворога.

Відповідно кожний юний піонер мав уважно придивитися, чи все вдома чисто, чи є зубна щітка й мило, чи п'є батько горілку, чи провітрюється кімната. Всі вади слід було викоринювати негайно! Юному школяреві також рекомендували «уважно придивитися»: чи все в школі благополучно, чи чисто в класі, чи достатня передплата газет, чи є діти без взуття або пальт (що заважає їм ходити до школи), таким чином, слід «загальними зусиллями викоринити всі недоліки».

Штаб культурно-побутового походу поставив такі «бойові завдання»: 1. Врахувати всіх неграмотних дітей на виробництві й на вулиці і створити групи лікнеп грамотності. 2. Добитися, щоб у всіх дітей було мило, рушник, зубний порошок і щітка. 3. Збільшити передплату на дитячі видання («Пионерская правда», «На зміну» та ін.). 4. Організувати при житлокоопсах дитячі кімнати, навколо яких об'єднати неорганізованих дітей. 5. Увести в загони неорганізованих дітей. Організувати групи жовтенят при кожному за-

гоні. 6. Допомогати комсомольцям у проведенні суботника допомоги школі. 7. Добитися у всіх школах введення гарячих сніданків» (1928. — № 1. — С. 1). Райштаб зазначав: кожний піонер, крім цих завдань, має «сам придивлятися до життя і висувати всі помічені питання». Як загальний висновок-наказ, ще три речення: «Не повинно бути загону, який би не приєднався до лав культурно-побутової армії! Не має бути жодного піонера-дезертира на культурному фронті! Згуртуйте всі свої сили для рішучого удару по некультурності» (1928. — № 1. — С. 1).

Усі номери журналу були однотипними: друкували накази райштабу («Твердо стой на культурном посту, бей неграмотность и темноту!», «Пионерской пятой затопчем религию и антисемитизм в школах!», «Все достижения в общий котел (районы, берите друг у друга опыт работы!)» та ін.) або ж відповідні звіти-рапорти ланок і загонів («Добились горячих завтраков», «Треба рушника», «Добились преращения продажи водки», «Дайте помещение!» і т.д.).

Артемівський «Бюлетень» планувався як двомовне видання, тому трапляються деякі публікації українською мовою. Останній номер присвячувався проблемам дитячих будинків і був цілком українськомовним (стаття «Допоможемо дитбудинкам» М. Слов'янського; список дитячих будинків, над якими шефствують райони; повідомлення з Лисичанського, Петрівського, Артемівського, Риківського районів).

Подібних «Бюлетенів» і «Вісників» було кілька десятків на всіх просторах Радянського Союзу, різними мовами народів, які населяли велику країну. Серед них і «Піонерія» – щомісячний додаток до харківської газети «На зміну» (1926—1927). Основні підписи під публікаціями позначені двома словами: «диткор» і «пікор», тобто дитячий кореспондент і піонерський кореспондент (пікорами були й відомі згодом письменники Валентин Бичко та Іван Нехода). Трапляються також підписи: нарис піонера Колдобова, оповідання піонера Івана Горобця, спогади піонера Міщенка. В одному з номерів є заклик: «Ребята! Надсилайте побільше оповідань з життя й роботи піонерів і неорганізованих дітей, пишть про те, що вам під силу».

У 1925 р. виходить у світ журнал «Пионер Донбасса», призначений передусім для читачів сходу Радянської України. Часопис має традиційну обкладинку: попереду піонер із прапором у руці, а за ним – юні барабанщики і горністи та два потоки червоногалстучної молоді. Один із номерів присвячений четвертій річниці піонерського руху; зазначалося, що в лавах – 70 тис. організованих дітей

(№ 9). Вся друга сторінка журналу відведена для виступів делегатів окружної наради піонерів. Трапляються такі заголовки: «Підготували інструкторів», «Разом чи окремо?», «Ми вирости!», «Шкілкооператив на селі», «Допомога ще не значна», «Піонери повинні українізуватися» та ін.

У журналі були сторінки «Пионерское творчество», «По пионерским отрядам», «Прочти и обсуди»; надавалося місце для карикатур та «кіно-ока», фейлетону та «куточку для найменших». Бесіди лікаря, листування з диткорами, знайомство з дітьми з усіх куточків СРСР та інших країн, таврування «ворогів закордонних піонерських загонів» і явищ, які необхідно «взяти на гачок» – необхідні елементи газетної шпальти. Не завжди під матеріалами стояли конкретні підписи, інколи це псевдоніми, як-от: Артем, Три піонери, Сторонній, Льонька-диткор, Незнайомий та ін.

На шпальтах видання вміщено чимало публікацій із історії дитячого комуністичного руху на Донбасі: розповіді про Артемівський табір у Святогорську (своєрідна планета «Червона зірка», адже він будувався як «гра у майбутнє комуністичне суспільство», як «життя на іншій планеті»), розвиток дитячих гуртків, влаштування першотравневих вогнищ за містом, проведення демонстрацій-мітингів для підтримки дітей німецьких робітників і т.д. Згадується перший збірник «Юний спартак», який «із радістю і піднесенням зустріла молодь Донбасу» (1925. — № 9. — С. 4).

Існувало в Україні ще кілька подібних піонерських видань: «Червона зміна» (Кременчук, 1928), збірник дитячої творчості «Червоною доріжкою» (Червоноград, 1924) та ін. Так, на сторінках збірника дитячої творчості, органу юних лєнінців трудшкіл і дитбудинків Червоноградщини друкувалися виключно твори дітей за такою програмою: з життя дітей, наука й праця, художні твори, критика («літсуди, доповіді, реферати»), спочинок (ребуси, шаради, загадки), пошта та оголошення. В одному з чисел подано такі публікації: вірші – «Змичка» Приймаченко, «Свято 1-го травня» Октябрини, «Ранок» і «Ніч» Борисенка, «Вийшло хлоп'я із-за лісу» Олександра Білоконя; оповідання – «Ніччу в музеї» Майї, «Злодій» В. Литовченка, «Товариші» та «Чудо» колективу 4 і 5 класів Залізничної трудшколи; п'єси – «Баба Горпина» Василенка, «Пісні з України» колективу 6 класу Залізничної трудшколи (1924. – Ч. 3/4).

Відгуки на цей збірник і дитячу творчість були досить схвальними. У газеті «Вісті ВУЦВК і ХГВК» надрукована рецензія: «... Дитяча творчість буяє. Це твори майбутніх «Плужан» чи «Гартованців». Цій творчості пора дати дорогу в люди. Спробою до цього

і є цей місячник. Появу його без сумніву треба широко вітати. Але й по змісту своєму збірник заслуговує уваги... Цікава проза, особливо оповідання «Гостинець», що лишає сильне враження... Цікаво записано літсуд над «Федьком-Халамидником». Характерною рисою всіх творів збірника з'являється колективний підхід. Це ми нотуємо як надзвичайно цікаву й бажану річ. Взагалі ж видано збірник охайно, з любов'ю. Наше щире побажання збірникові – не замерти; розвиватися, збільшити тираж. Оця перша книжка – молодець» (1924. – 27 лип.).

Активізується видання дитячих газет: «Будь готов» (Суми, 1925), «Будь готов!» (Катеринослав, 1925), «Детская трибуна» (Київ, 1924), «Діти Жовтня» (Житомир, 1924–1925), «Дитяча правда» (Кам'янець-Подільський, 1922), «Діти села – в піонери» (Павлоград, 1925), «Сільський піонер» (Павлоград, 1925) та ін. Незважаючи на певну однотипність й ідеологічну заангажованість, у періодиці для дітей брали участь найкращі літературні та мистецькі сили того часу, тому такі видання можуть стати джерелом пошуку нових творів В. Сосюри, П. Тичини, У. Самчука, В. Поліщука, А. Головка, В. Чередниченко, а також оригінальних малярів обдарованих художників 20-х рр.

1. Гусев А. И. Год за годом : из летописи детского коммунистического движения СССР. 1917–1981 гг. / Гусев А. И. — [4-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Молодая гвардия, 1981. — 206 с. : илл.

2. Піонерія України. 1917–1941. : зб.; документи, спогади, фотографії / уклад. І. С. Вавилов. — К. : Молодь, 1979. — 320 с.

3. Холмов М. И. Становление советской журналистики для детей / М. И. Холмов. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. — 207 с.

Лілія Сирота,
канд. філол. наук (Львів)
УДК 070.421 : 821.161.2

ЛІТЕРАТУРНІ МАТЕРІАЛИ ГАЗЕТИ «ДІЛО»: ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ І ГРУПУВАННЯ

У статті вивчено співпрацю М. Рудницького з львівською газетою «Діло» у 1923–1939 рр. Показано його особистий внесок у тематично-рубрикове оновлення цієї газети, зокрема його вплив на добір і групування літературних і бібліографічних матеріалів у цьому виданні. Розглянуто літературно-критичні відгуки на художні твори західноукраїнських і зарубіжних авангардистів, переказні та оригінальні тексти, хроніки культурного життя того часу.

Ключові слова: М. Рудницький, львівська газета «Діло», редактор, рубрика, авангард, 20–30-ті рр.

In the article M. Rudnyts'ky cooperation with the Lviv newspaper «Dilo» in 1923–1939 have been studied. His personal contribution to the thematic and structural renewal of this newspaper, especially his influence on the selection and grouping of literature and bibliographic materials have been shown. Attention is also paid to the original and translated works of West Ukrainian and foreign avant-garde writers, reviews at these works and chronicle of cultural events of that time.

Keywords: Mykola Rudnyts'ky, Lviv newspaper «Dilo», editor, rubric, avant-garde, the 1920 – 30-s.

В статті изучено сотрудничество М. Рудницкого со львовской газетой «Діло» в 1923–1939 гг. Выделено его личное участие в тематическо-рубричном обновлении этой газеты, особенно его влияние на подбор и группирование литературных и библиографических материалов этого издания. Внимание также обращено на литературно-критические отзывы на художественные сочинения западноукраинских и зарубежных авангардистов, переводные и оригинальные тексты, хроники культурной жизни того времени.

Ключевые слова: М. Рудницкий, львовская газета «Діло», редактор, рубрика, авангард, 20–30-е гг.

У міжвоєнний час велику роль у культурному житті Західної України відігравала газета «Діло», започаткована ще у 1880 р. і відновлена на початку 20-х рр. Серед пріоритетів її редакційної

© Сирота Л., 2011

політики – піднесення ролі художньої літератури й літературознавства. Оскільки вони не були прямо пов'язані з політичними ідеями, апелювали до патріотичних почуттів людини, фіксували вічні духовні цінності й нові форми їх вираження, відзначалися широкою тематикою, то, крім сатиричних творів, майже не зазнавали конфіскацій і могли розвиватися повною мірою. Активізація літературного життя Галичини у другій половині 20-х рр. і в 1930-ті рр., пов'язана з засвоєнням авангардистських ідей, стала ще одним поштовхом до збільшення обсягу літературних матеріалів на сторінках «Діла».

Зазначимо, що газету «Діло», її різні особливості вивчали такі дослідники, як Ю. Шаповал [18], С. Квіт [6], М. Нечиталюк [8], М. Галушко [3], В. Горинь [4] та ін. Цій газеті також присвячено «Бібліографічний покажчик статей по музейництву і мистецтву, поміщених у «Ділі» в річниках I–XLV (1882–1927 рр.)» [2]. Однак немає наукових праць, які б глибше розкривали рубрикове наповнення цього видання, зокрема і особливість добору та групування літературних матеріалів у ньому.

Велику роль у популяризації модерної української і зарубіжної літератури на сторінках «Діла» відіграв М. Рудницький, відомий тогочасний письменник, літературознавець, мистецтвознавець, перекладач. Працюючи редактором у 1923–1939 рр., він не лише сприяв друку праць своїх колег у цій газеті, а й багато зробив для вдосконалення структури газети й урізноманітнення її проблематики. Критикуючи видавничу політику «Діла» на початку 20-х рр., зазначав: «Діло» має обов'язок більше місця присвятити некрольгові нашого звичайного громадянина, ніж смерті найбільшого європейського письменника або вченого. Такою є доля півофіціального денника, для якого факти малого провінціального життя є важливіші, ніж великі ідеї» [15, 2].

Серед джерел, які засвідчують його членство у редакційній колегії, – світлина «Редакція «Діла» з 1924 р», на якій В. Мудрий, Р. Купчинський, І. Кедрин-Рудницький, Ф. Федорців і М. Рудницький [10]. У 1938 р. редакція подала інформацію про її склад, де було зазначено, зокрема, що Р. Купчинський формує рубрику «Відгуки дня», а М. Рудницький – літературний референт «Діла» [1], тобто консультує видавців і ведучих літературних рубрик з усіх питань, впливає на характер такого роду публікацій у газеті, а отже, визначає зміст усіх рубрикових і позарубрикових художніх, критичних і бібліографічних матеріалів. Його авторитет був настільки великий, що до нього, а не до ведучих рубрик чи ви-

давців зверталися автори з проханням умістити їхні твори у «Ділі» [16, 38–39; 17, 25, 12].

Літературні матеріали знаходимо вже в перших номерах газети за 1922 р. Подавалися вони спочатку хаотично: то на першій сторінці, то на інших і не регулярно, тому структура газети була не зовсім упорядкованою, власне рубрикація недостатньо розроблена. Редакція зберегла традиційну для довоєнної галицької преси рубрику «Малий фейлетон», а роком пізніше відкрила нову «Відгуки дня», яка проіснувала до 1939 р. В обох рубриках 1923 р. друкувалися сатирико-гумористичні твори М. Рудницького (Орест Ордан), Л. Лепкого (Мольо), Р. Купчинського. Інші художні твори траплялися рідко і без рубрики. Видавці розуміли важливість сатири й гумору у піднесенні патріотизму, морально-етичному вихованні народу, тому підтримували наміри М. Рудницького і надавали їм багато місця у «Ділі».

М. Рудницький писав про особливу роль фейлетону: він є показником свободи преси і країни, швидко відгукується на найбільш актуальні проблеми, «спонукає до рефлексії живішої ніж довгі міркування на загальні політичні теми», є «найкоротшою і найцирційшою критикою» [13]. Зазначивши, що «наша нинішня преса ... порожня, студене місце», він наголошував на важливості цього жанру в подоланні повоевнної зневіри, а отже, на його незамінності: «Малий фейлетон є єдиною частиною в часописі, яку не можна заступити ніякою іншою» [13]. Тому ця рубрика в редакційному вжитку залишалася аж до 1939 р., хоча й з'являлася на сторінках газети не так часто, як «Відгуки дня». Вона пропонувала гумористично-сатиричні твори В. Нагloch-Чіченка, авторів під псевдонімами Цезар, Мамалига, Старий Гольтіпака, Максим Зірка, Амос, Кут Кудак, Орест Ордан (М. Рудницький), Лесь Патичок, Чмелик (О. Бабій) та інших українських фейлетоністів. Ця рубрика також ознайомлювала з творчістю зарубіжних фейлетоністів. Крім неї, у «Ділі» існували рубрики-метелики, надзвичайно оригінальні за назвою і взаємодоповнюючі одна одну – «Різдвяні мигунці» (1937. – Ч. 5), «Життєві мигунці» (1936–1937), «Із наших буднів» (1936. – Ч. 271), «З дороги життя» (1934, 1936), «По дорозі життя» (ч. 38 1936), «Що день несе» (1931. – Ч. 73), «Підслухане» (1936. – Ч. 30), «Із нашої панорами» (1936. – Ч. 74), «Із світової панорами» (1936). Найчастіше в них друкувалися сатиричні твори Діогена Бочки і Тиберія Горобця (С. Чарнецький). Ці рубрики вміло поєднувалися з «Відгуками дня» Р. Купчинського, власне виходили у той час, коли її ведучий перебував у відпустці чи у відрядженні. Усі вони з макси-

мальною повнотою виражали сутність редакційної позиції як М. Рудницького, так й інших редакторів. Ефект від публікації такого роду творів полягав у тому, що всі разом вони зливалися у єдиний потік дуже смішної, цікавої, доступної за формою інформації про життя українців й інших народів у міжвоєнний час.

Крім фейлетонів, редакція від часу відновлення «Діла» уміщувала переклади. На початку 20-х рр. перекладачами із західноєвропейських літератур були М. та І. (Кедрин) Рудницькі. Значне місце в політиці донесення до аудиторії іноземної інформації займали також загальні й конкретні літературні рубрики, а також ті сумісні з ними книгознавчі та культурознавчі рубрики, які дозволяли увести літературну хроніку. Власне останні в руках М. Рудницького стали базою для регулярного оголошення книг, змісту нових альманахів, календарів, чергових журнальних чисел, літературних заходів. Коротку літературну інформацію читачам давала рубрика «Бібліографія». Завдяки редакторові ця рубрика інколи перетворювалася в лаконічну рецензію, замітку чи розширену бібліографію. Вона відзначалася сухим раціональним впливом на читача, літературні матеріали інших відділів – ще й емоційним, образним розкриттям тогочасних проблем.

У 42 числі за 27 травня 1923 р. редакція вперше збрала всі матеріали, які стосувалися літератури, у відділі «Літературний вістник» і надала йому цілу сторінку. Цей відділ був відновлений у 183 числі й готувався щосуботи до кінця 1923 р. (всього 7 разів). Причиною великої перерви стало те, що однойменна сторінка вже існувала у газеті «Громадський вістник» від початку цього року і до часу її закриття – 31 серпня. Через значно кращу видавничу стабільність «Діла» цей відділ після закриття 31 серпня «Громадського вістника» перейшов разом з його дописувачами і ведучими до «Діла».

Ділівський «Літературний вістник», який мав свій шрифтовий логотип, був краще структурований: до нього належали рубрики «Критика і бібліографія», «Бібліографія», «Критичні замітки», «З нових поезій» (рецензент М. Рудницький), «Із записника бібліофіла», «Календарі», «Літературно-мистецька хроніка», які змінювали одна одну. Інша тематика газети – політична, економічна, релігійна, просвітницька тощо – не була так чітко представлена, однак за кількістю не поступалася літературознавчим матеріалам. Художні твори, зокрема і перекладні, у «Літературному вістнику» не друкувалися. У ньому домінували великі статті й рецензії, компактне розміщення яких стало можливим завдяки

дрібному шрифту. Авторів було небагато, зокрема це відомі літературознавці М. Возняк, М. Рудницький, В. Дорошенко, С. Сірополко. До часу створення цього відділу в «Ділі» літературознавчі матеріали в ньому майже не друкувалися, оскільки «Громадський вістник» зумів зібрати навколо себе літературно-мистецьку еліту Львова.

На початку 20-х рр. чільне місце в літературному житті краю відігравав саме «Громадський вістник». Зміст його чисел формували праці майже всіх тих, хто брав участь у визвольних змаганнях чи вже мав ім'я у літературі: О. Кобилянська, О. Олесь, М. Вороний, К. Поліщук, Ю. Шкрумеляк, О. Бабій, В. Щурат, М. Возняк, Л. Білецький, М. Рудницький, М. Струтинський та ін. На відміну від «Діла» ця газета була досконаліша в структурованні різнотематичних і різножанрових публікацій (малі рубрики об'єднувалися у більші відділи) і престижніша, адже залучала добре знаних авторів. Завдяки М. Рудницькому набутий досвід не був втрачений, адже редакція «Діла» перейняла рубрикацію «Громадського вістника», деякий час сприяла її розвитку. Робилося все для того, щоб відновити провідну довоєнну роль «Діла» у культурному житті краю і згуртувати навколо нього місцевих митців.

Літературні матеріали значно вигравали, групуючись на окремих сторінці. Проте вони не дозволяли сприйняти газету цілісно, неузгодженість назв усіх її відділів й їх непропорційність з іншими створювали відчуття роз'єднаності, подрібненості цього видання. По суті, у «Ділі» «Літературний вістник» існував як самостійна змістова, дизайнерська, організаційна частина. Чи не тому він зникає і розвивається у ще більш автономну одиницю – серійну літературну бібліотеку чи періодичний літературний додаток «Бібліотека «Діла», який був набагато слабше, ніж рубрики, прив'язані до змісту газети.

У 1924 р. відділ «Літературний вістник» був сформований лише у дев'ятому числі. Редакція відмовилася від нього, пропонуючи нові рубрики, менші за обсягом і більш конкретні, які стосувалися й інших тем. Наприклад: «З музичного життя», «З концертної салі», «З театральних справ», «З економічного життя», «З церковних справ», «З судової салі», «Зі спорту» тощо. До літературного групування вона повернулася лише в грудні 1924 р. під назвою «Літературні замітки». У цій невеликій рубриці на останній сторінці були вміщені рецензії і стаття Б. Лепкого «З літературної психоаналізи» [7]. Інші матеріали – позарубрикові художні твори, переклади, статті М. Рудницького та інших дослідників – не зазна-

ли обмежень ні в кількісному, ні в тематично-жанровому аспекті. Тобто у 1924 р. редакція визначила два нові підходи до розміщення літературних матеріалів: віддає перевагу великим позарубриковим публікаціям, інколи з продовженням у наступних числах, чим зрівнює їх з іншими матеріалами газети, навіть з передовими статтями, і водночас не забуває про бібліографічно-хронікальні, які подає на останніх сторінках і дрібним шрифтом. Запропонована «Ділом» система розміщення публікацій утверджувала рівні відносини між окремою публікацією та рубрикою і не навіювала думки про другорядність матеріалу на останніх сторінках, оскільки він вирізнявся згурпованістю. У наступні роки редакція наполегливо обстоювала саме можливість вільного функціонування рубрик, практикувала їх варіантність, різнонаповненість і різночастотність появи.

Наприкінці 1925 р. відкрито рубрику «Нові книжки й видання». У 1926 р., крім цієї й старої «Бібліографія», матеріали групуються під назвами «З чужих видань», «З нових книжок», «З нових видань». Зауважимо, що часто нові рубрики «живуть» недовго на сторінках цієї газети або ж з великими перервами з'являються у ній. Регулярно подається інформація лише під заголовком «Бібліографія», від 1926 р. – ще й під назвою «Нові книжки й видання».

Часто вміщуючи відгуки та бібліографію, менше оглядових розвідок, редакція створювала ілюзію наявності єдиного аналітичного тексту про щорічне літературне життя. Важливу роль у підтримці цього наміру відіграла рубрика «Фейлетон «Діла» з дня...», створена в 198 числі за 1930 р. Під нею збиралися й художні твори (переклади зокрема), і публіцистика, і літературознавчі розвідки, і мемуари. Ця назва містила у собі змінний елемент – число і місяць – і таким чином шифрувала тексти як останні модерні досягнення, віддаляла читачів від думки про передруки. У газеті «Діло» вона проіснувала до 1934 р.

Про важливість уміщення в «Ділі» літературних матеріалів про модернізм і авангард засвідчило відкриття у 44 числі за 27 лютого 1927 р. рубрики під скромною назвою «Літературний куток». У її формуванні велику роль відіграв М. Рудницький. Щоб не втратити молоді читачьку аудиторію цей критик, зваживши на непрофільне спрямування газети, створив замість раніше ним обстоюваного громіздкого «Літературного вістника» більш компактний і динамічний відділ. Зважаючи на те, що видавці не могли надати багато місця літературі, М. Рудницький погодився розмістити його на

останніх сторінках «Діла», а від 150 числа за 9 липня 1927 р. й пізніше, щоб зберегти цю назву, увів її до складу рубрики «Новинки». У вересні–грудні його рубрика займала половину обсягу «Новинок». 1928 р. як підрубрика вона виходила під двома назвами – «Літературний куток» і «Літературний кутик». Друга назва краще підкреслювала змініалізування у «Ділі» «європейських» вістей. Якщо 1927 р. ця рубрика формувалася 71 раз, то 1928 р., незважаючи на те, що галицькій періодиці, навіть літературній, значно бракувало такого роду повідомлень, оскільки редактори переважно висвітлювали місцеве життя, – лише 26 разів.

Тільки 1929 р. телеграфний, доповнюючий «Новинки», «Літературний куток» перетворився у повноцінну самостійну рубрику, кожне повідомлення якого мало свою назву. Крім того, 1929 р. М. Рудницький відкрив у «Ділі» дві нові рубрики – «На літературні теми» і «Зі світа літератури». І хоча ці назви з'явилися по чергово лише по одному разу в 269 і 290 числах, вони були результатом наміру більш повно подати літературну інформацію в газеті.

Рубрика «Літературний куток» складалася спочатку з кількох невеликих інформацій про світове письменство, згодом – з однієї замітки і усі вони були присвячені найрізноманітнішим, переважно західноєвропейським літературним нагородам, конкурсам, новим виданням, оглядам публікацій у пресі, угрупованням, архівам письменників у бібліотеках, творчим вечорам, виставкам книг, ювілеям, подавали короткі некрологи тощо. Автором цієї рубрики впродовж тривалого часу був М. Рудницький. Свої повідомлення він інколи підписував криптонімами М. Р., М. Р-ий або М. Рудн. Щоб не нагромаджувати літературного матеріалу в одних числах, редакція «Діла» чергувала «Літературний куток» з рубриками «Бібліографія», «Нові книжки й видання», «З нових книжок», «З нових видань».

Через те, що пріоритетом видавничої політики «Діла» було достойно представити саме українське життя, а також брак фінансів, що негативно впливало на закордонні зв'язки й перешкоджало розвитку мережі кореспондентів, редакція, незважаючи на те, що мала у своєму штаті фахового перекладача, знавця іноземних літератур в особі М. Рудницького, не могла дозволити собі збільшити обсяг зарубіжної інформації з однієї теми, що разуче б контрастувало, як уже зазначалось, до змісту й кількості інших матеріалів газети. Про те, що М. Рудницькому нелегко було переконати видавців у важливості такого роду публікацій, і через це – знайти найбільш оптимальний шлях подання літературної інформації у

суспільно-політичній газеті й зацікавленні нею читачів, свідчать зміни, які відбувалися в газеті чи не кожного року стосовно добору вістей про зарубіжне письменство.

У 1931 р. рубрика «Літературний куток» з'явилася в газеті лише два рази (числа 229, 239). І хоча наступного року її можна було частіше знайти на сторінках «Діла» (25 січня – 6 травня і 9 жовтня – 19 листопада), однак її поява не була регулярною. Відновлена 1934 р. ця рубрика майже без змін знову функціонує в газеті (13 січня – 2 лютого, 4 серпня, 1–14 листопада). В останні роки свого існування вона не вирізнялася розмаїтістю інформації. Сторінки газети дедалі більше заповнювалися художніми творами, зокрема перекладними повістями, які займали багато місця і друкувалися без розривів, що не дозволяло опублікувати інший текст. Крім того, на початку 30-х рр. редакція детально повідомляла про кілька резонансних політичних справ, тим самим зменшивши до мінімуму літературну частину. Наприклад, матеріали про одну з них – вбивство відомого польського політика Т. Голувка – займали майже половину газети у 247–256 числах за 1933 р.

У діапазоні переваг і вад показу життя українського і світового письменства у «Ділі» на увагу заслуговує й рубрика «Куток мови» (1931–1933), яка вміщувала важливу і найбільш повну інформацію про мовні експерименти галицьких модерністів. Її творцем був М. Рудницький, який за допомогою глибокого вникнення у мову нових художніх творів показував молодим, що прагнули йти своїм шляхом, чи добре знаним авторам їхні огріхи – русизми, полонізми, канцеляризми, алогізми – і таким чином впливав на художньо-естетичні пошуки новаторів міжвоєнного 20-ліття.

Не маючи змоги чітко й повно подати літературну інформацію у «Ділі», М. Рудницький 1934 р. стає одним із творців журналу «Назустріч». Як зазначав М. Рудницький, це «безплатний ілюстрований літературно-мистецький двотижневик..., з редакцією якого, ввійшло наше видавництво у порозуміння, щоб дати нашим читачам інтелігентну і легку лектуру» [5]. У 1937 р. це видання стало незалежним від Видавничої спілки «Діло», мало власну передплату, але М. Рудницький відходить від його редакції, оскільки віддає перевагу праці в «Ділі».

Про подальший пошук оптимальної форми подання літератури свідчило відкриття у січні 1936 р. нової рубрики «З починів нашої регіональної літератури», назва якої надзвичайно промовиста, – зорієнтовувала до напружених нових пошуків у західноукраїнській модерній літературі. Однак його пропозиція саме під такою назвою

інформувати про місцеві здобутки не закріпилася у «Ділі». Її функції змушена була частково перебрати на себе еkleктична рубрика «З нових видань», у якій збиралися рецензії на нові видання політиків, науковців, письменників і яка проіснувала у львівській газеті до 1939 р.

Від грудня 1936 р. збільшується кількість сторінок газети «Діло». Водночас було змінено і механізм «залучення» авторів до співпраці. Ними стають не лише авторитети з різних галузей знань, а й представники наймолодшого покоління, які здатні по-новому подивитися на міжвоєнний суспільно-політичний і культурний процес. Це, з одного боку, спонукало до чіткішого структурування матеріалів газети, з іншого, – змістовно урізноманітнюло їх. Створено спортивну, правничу, наукову, жіночу, економічну, літературну сторінки, що виходили регулярно. «Літературна сторінка» з'являлася щонеділі. У ній подався літературно-критичний матеріал про українське й зарубіжне письменство. Невеликі відгуки, замітки, некрологи і хроніка становили основний зміст цієї рубрики. Українська й іноземна інформація існували у рівних співвідношеннях. Крім М. Рудницького, авторами сторінки були С. Гординський, Ю. Косач, М. Матіїв-Мельник та ін., які підписувалися криптонімами. З появою цього відділу в газеті зменшується кількість позарубрикових аналітичних статей з літературознавства.

З відкриттям «Літературної сторінки» західноукраїнське авангардне письменство дістає новий шанс для свого висвітлення. Реабілітація раніше замовчуваних футуристських, сюрреалістичних, експресіоністичних пошуків галичан відбувається надзвичайно швидко, адже формуються нові діалогічні форми спілкування всередині газети і, ширше, у західноукраїнській літературі. Поряд з позитивними рецензіями, оглядами на збірки молодих Б.-І. Антонича, Ю. Косача, В. Ткачука, О. Ржепецької, Р. Єндика, С. Гординського, І. Черняви, Ю. Клена, Й. Підляшецького, Б. Жарського, М. Рильського, Ю. Смолича, уміщуються замітки про творчі вечори, ювілеї. Водночас трапляються відгуки і на твори відомих авторів: М. Черемшини, В. Бирчака, М. Мочульського, Г. Журби, Н. Королевої, В. Маковського та ін.

Щоб повно з'ясувати особливості добору та групування літературних матеріалів газети «Діло», звернемося і до позарубрикових публікацій, які також дозволяють побачити акценти видавничої політики газети «Діло». Починаючи від 1924 р. серед позарубрикових статей (художніх творів майже немає) домінують праці М. Руд-

ницького, М. Возняка, В. Щурата, В. Дорошенка, О. Грицаця, Л. Луцвіва, О. Бабія, М. Обідного, М. Західного. Друкуючи їх, М. Рудницький піклувався про те, щоб у газеті були матеріали західноукраїнського й еміграційного літературознавства. Серед пріоритетів опублікованих досліджень – постаті Т. Шевченка, І. Франка, інших українських і західноєвропейських класиків. Матеріали про останніх добиралися у зв'язку з їхніми ювілеями чи датами смерті. Теми позарубрикових матеріалів, як і рубрики, визначили, що у 20-ті рр. з'явилася прогалина у висвітленні творчості представників західноукраїнського й еміграційного авангарду. У той час рідко трапляються статті про молодих і вони гострокритичні [9; 11; 12]. Такий добір літературних матеріалів свідчив про однобічний погляд М. Рудницького на мистецький процес, зокрема як такий, що пов'язаний з іменами найвідоміших авторів. Тому редакція ризикувала втратити значну частину молодих читачів.

У 1926–1929 рр. перекладів творів художньої літератури, які також не належали до рубрик, у «Ділі» майже немає. І не через відсутність перекладачів, ними у різні роки були М. Рудницький, Я. Мандюкова, С. Куликівна, Ф. Беркут, О. Яворівська, К. Яворівський, К. Поліщук, В. Бужанський, К. Малицька, І. Кедрин, М. Лотоцький, Є. Онацький, В. Софронів-Левицький, Ю. Косач, Ф. Гай-Гаєвський, С. Костенко, І. Пахолків, Б. Копач та ін. А через те, що друкуються літературно-критичні статті М. Рудницького. У міжвоєнний період на сторінках «Діла» він умістив дуже багато оглядів про життя і творчість відомих і малознаних галичанам зарубіжних письменників, а також розвідки про інші види мистецтва – цирк, театр, карнавал.

Якщо переклад тексту, хай і найбільш відомого і найбільш характерного творчості письменника, все ж неповно розкривав його світогляд чи специфіку художньо-естетичного напрямку, то в статті значно ширше можна було розказати про особливості індивідуальної манери, напрямку чи навіть десятиліття. Надаючи перевагу аналітичним статтям і коротким повідомленням, М. Рудницький намагався розвинути у галичан ще більший інтерес до світового культурного здобутку, піднести роль інформації про чужоземне письменство у розвитку української літератури. «Не маємо нині письменників, які давали би нам притоку до задрощів, від інший нарід випередив нас у здогоні за лаврами. ... від творів чужих письменників повинні вчитись уміти творити те, щоби з цього жити і жити на те, щоби творити» [14], – зазначав М. Рудницький, заохочуючи письменників до праці, до здорової конкуренції. У газеті ж

він прагнув досягнути кількісного і змістовного рівноправ'я вістей про західноукраїнську й світову літератури.

Однак великі статті не давали змоги читачеві повніше сформулювати своє, незалежне від пропонованого критиками, поцінування української й зарубіжної літератур. Щодо місцевого письменства читач мав кращу змогу ознайомитися з оригіналами їхніх текстів, оскільки їхнього аналізу на сторінках «Діла» майже не було, стосовно до світового, – навпаки, з його інтерпретацією, а не безпосередньо з творами. Однак саме такий методологічний підхід М. Рудницького дозволяв доступніше й компактніше окреслити особливості кожної національної літератури чи окремих регіонів. Читаючи художні твори місцевих авторів, читач сам осмислював їх, оскільки у нього були ширші знання у національній культурі, тоді як закордонні художньо-естетичні пошуки і проблематика часто були незрозумілі. Аналітична інформація допомагала глибше й швидше зорієнтуватися у складних ідейно-естетичних процесах світової літератури.

Наприкінці 20-х рр. спрямування редактора до аналітичних форм організації газетної позарубрикової інформації вийшло на перше місце. Наприклад, 1929 р. М. Рудницький відмовився від публікації художніх творів, залишивши тільки фейлетони рубрики «Відгуки дня» і розвідки про українських класиків. Він не хотів поєднувати інтелектуальні міркування з художніми творами й хронікальними даними про світову літературу, які наголосимо значно ширше розкривали певну творчість. Крім того, М. Рудницький майже не вмів популяризувати, добре відому інформацію про життя і творчість відомих українців, яку можна було знайти на сторінках чи не усієї тогочасної періодики.

Серед намірів М. Рудницького у 30-ті рр. – показати роль місцевого модерного письменства у духовному піднесенні народу, зробити більш мобільною модерну пресу. Його мета, як бачимо, поєднувала редакційні й літературні зацікавлення. Тому він пропонує різні форми зв'язку газети з літературним процесом, серед яких невеликі за обсягом художні твори, аналітичні статті, відгуки й бібліографія. Саме через них можна було досягнути максимального введення найновішої інформації у газету.

Літературознавчі матеріали добре відобразили «редакційні» хитання М. Рудницького. Підшукуючи найновішу інформацію, він часто змушений був надавати престижні другу й третю сторінки «Діла» статтям М. Возняка, М. Гнатишака, Є.-Ю. Пеленського, С. Сірополка, Г. Костельника, С. Шаха про відомих представників

української й зарубіжної літератур. Їхні щорічні статті були присвячені життю та творчості діячів «Руської Трійці», Лесі Українки, Ю. Федьковича, Т. Шевченка, І. Франка. Зауважимо, що у другій половині 30-х рр., у період розкитування канонічної схеми групування тематичних матеріалів, статті про українських письменників-пророків оновлюються. Дослідники все глибше розкривають їхній феномен, заглиблюючись навіть в особисте життя, а редактори присвячують їм цілі сторінки. Загалом ці тексти вагомо не руйнували стереотипи представлення у пресі визначних особистостей. У газеті «Діло» ці письменники бачилися борцями за свободу, носіями політичних ідей.

Отже, позарубрикова літературознавча інформація займала значну друковану площу газети, її розміщення з часом стало добре продуманим і систематичним. Найчастіше автором позарубрикових публікацій був М. Рудницький. Свої розвідки він об'єднував загальними назвами або присвячував вужчій тематиці, що виділяло їх серед інших публікацій, спонукало стежити за газетними номерами впродовж тривалого часу. У 1929 р. М. Рудницький надрукував статті під такими спільними заголовками: «З літературної критики» (ч. 56–57), «Дещо про повість» (ч. 73–74), «Чи можна авторові сказати правду?» (ч. 205–206), «Історичні й воєнні повісті» (ч. 207–209, 211–216). Теоретичні літературознавчі питання – автор і читач, автор і рецензент, зміст і форма твору – розроблялися ним і в наступні роки. У 1932 р. він опублікував серію робіт про естетичну й суспільну вартість творів: «Ідея в літературному творі» (ч. 44), «Форма літературного твору» (ч. 45), «Що значить оцінювати твір?» (ч. 48), «Чи існує критерій при оцінці твору?» (ч. 59), «Вартість твору» (ч. 62), «Банальні та оригінальні твори» (ч. 80), «Примхи поезії» (ч. 105, 107–108) та ін. У 1937 р. – 10 статей, у яких, використовуючи форму листа, розкривав особливості прозової і віршованої техніки, наводив зразки правильного використання її елементів.

Якщо редакція друкувала більше літературознавчих дописів, то відповідно художніх матеріалів на сторінках її видання було вміщено менше. Для прикладу, перекладів, які друкувалися у газеті у 1930–1931 рр., було небагато, особливо 1931 р. – всього п'ять невеликих оповідань. Це обмеження ще раз засвідчило про існування певних лакун у висвітленні здобутків місцевого й світового письменства, які необхідно було заповнити. Починаючи від 1932 р. у газеті спостерігаються зміни, спочатку непомітні, а згодом – більш виразні. Саме збільшення перекладів виразно засвідчило про нові інтонації у видавничій програмі «Діла», відхід від теоретичних

проблем і наближення літературних матеріалів до простого читача. Уже немає великих художніх текстів, що продовжувалися у десятках чисел, як-от 1930 р. повість А. Доде «Маціцький» (ч. 198–285). Редакція віддає перевагу невеликим оповіданням і новелам, незалежно від того, чи вони оригінальні, чи перекладні. Це починання, не припинене в наступні роки, довело мобільність і компактність малих жанрів у пресі, а отже їх здатність якнайповніше відобразити специфіку модерного розвитку.

До письменників, твори яких найчастіше траплялися на сторінках «Діла», належали перш за все європейські, переважно кінця XIX – першої третини XX ст. Редакція вміщувала оповідання не лише добре відомих авторів у своїх країнах, нагороджених преміями, а й менш знамих, якими захоплювалася читацька аудиторія. Серед них були прозаїки-модерністи Західної Європи – німці А. Шніцлер Г. Штер, Г. Беніш, австрієць С. Цвейг, англійці Дж. Голсуорсі, Дж. К. Джером, Г. Клівер, Н. Деннай, О. Гакслі, французи А. Дюма, П. Меріме, А. Доде, Ж. Барбе д'Оревіллі, А. Бірабо, К. Фарер, Ш. Фолей, Е. Абу, А. Моруа, угорка Ж. Селлеш, К. Мікшат; Скандинавії – Б. М. Бйорнсон, А. Стрінберг, К. Гамсун, Г. К. Андерсен; Середземномор'я – Г. Д'Анунціо, Г. Деледда, П. Істрати, Д. Перріконе, Р. дель Кастільо, Е. де Амічіс; слов'янських країн – К. Чапек, Я. Гашек, К. Іржиковський, Я. Врхлицький, І. Бунін, А. Чехов, А. Аверченко, М. Зоценко, В. Фінк, Б. Пільняк, Північної Америки – О'Генрі, М. Твен, Д. Лондон. Серед східних письменників – Р. Тагор, К. Токучі, С. Е. Бей.

Метою публікацій перекладів було ознайомити західноукраїнського читача з новою художньою практикою, показати широкі можливості в оброблюванні ідей та сюжетів, нових стилів. Наприклад, для новел О'Генрі характерний динамічний, напружений сюжет, перебування героїв на межі життя і смерті. До речі, значна частина перекладних текстів гумористично-сатиричного змісту. Віддаючи належне прогресуючим швидкими темпами авангардним течіям, редакція друкувала чимало творів і їхніх представників. Рідко серед них траплялися повісті або оповідання великого обсягу, як-от: 1939 р. оповідання Х. Клівера «Через негатив» (ч. 10–15), В. Б. Єйтса «Ганраган Рудий» (ч. 33–41), П. Франко «Брехня» (ч. 52–57). Світова модерна поезія й драматургія майже не були представлені. Зокрема була опублікована невелика п'єса В. Ліхтенберга «Перли» (1938. – Ч. 33), вірші Й. В. Гете (1932. – Ч. 95), В. Гюго (1925. – Ч. 245), П. Верлена (1925. – Ч. 86), Ш. Бодлера (1937. – Ч. 207), О. Блока (1925. – Ч. 86), А. Ахматової (1926. – Ч. 6).

У 30-ті рр. практика друкувати твори зарубіжних авторів була удосконалена. Якщо в перші повоєнні роки виходу «Діла» позиція редакції була типовою щодо добору літературних матеріалів у пресі, то в подальші роки вона унікальна, оскільки периферійна для суспільно-політичної газети інформація перетворюється на один із стабільних пріоритетів видавничої праці. Її розміщення уявлялося надзвичайно перспективним для розвитку львівської газети, читацьких зацікавлень. Для порівняння: 1923 р. було опубліковано художні твори 9 іноземних авторів, 1924 – 14, 1925 – 12, 1926 – 2, 1927 – 2, 1928 – жодного, 1929 – 5, 1930 – 6, 1931 – 5, 1932 – 18, 1933 – 16, 1934 – 34, 1935 – 14, 1936 – 102, 1937 – 46, 1938 – 54, 1939 – 20.

Добір і групування українського художнього матеріалу «Діла» теж пов'язано з такими важливими для редакції моментами видавничої політики, як традиційність і новизна. У 20-ті рр. у «Ділі» охоче друкувалися художні твори письменників старшого покоління, а також деяких представників наймолодшого покоління, які помірно акумулювали найновіші досягнення. Серед них – Б. Лепкий, М. Рудницький, Й. Застирець, К. Гриневичева, А. Чайковський, О. Грицай, І. Филипчак, В. Островський, О. Бабій, Ф. Дудко, М. Матіїв-Мельник, В. Софронів-Левицький, С. Левинський, С. Гайдучок, Я. Мандюкова, Ю. Редько, М. Брилинський та ін. Більшість їхніх творів уміщувалася у різдвяних і великодніх числах і їхня тематика обминала соціальні негаразди. Виникало непряме протиставлення митців різних поколінь, які відіграють неоднакові ролі в суспільстві. Одні – зміцнюють національну пам'ять, беруть участь у патріотичному, релігійному вихованні народу, інші – авангардисти – навпаки, розхитують традицію своїми експериментами.

Публікація творів західноукраїнських та еміграційних авторів-модерністів передбачала високий освітній рівень читачів. Натомість твори класиків, пов'язані з просвітньо-сільською, робітничо-урбаністичною проблематикою, були звичні, зрозуміліші мешканцям повітів і міст. Традиційна тематика, крім того, була мало диференційована, на противагу модерну з його виокремленням нових мотивів і тем.

Художні матеріали, як і рубрики, не дозволяють стверджувати, що редакція в 20-ті рр. регулярно й всебічно ознайомлювала читачів з місцевим та еміграційним літературним життям. Опубліковані, наприклад, у 20-х рр. вірші І. Франка, В. Пачовського, Б. Лепкого, оповідання О. Маковея, Б. Лепкого, А. Чай-

ковського, Д. Лукіяновича, В. Бирчака, О. Турянського, К. Гриневичевої, В. Островського, М. Матіїва-Мельника, А. Лотоцького всебічно не розкривали національні модерні пошуки. Радше ці публікації були спрямовані на висвітлення доробку цих вже добре відомих передплатникам авторів. У 1929 р. не було опубліковано жодного художнього твору західноукраїнського автора. Стало зрозуміло, що кількісно й якісно підхід редакції до висвітлення тогочасної літератури був незадовільний, що й підтвердив 1929 рік. Загалом до 1936 р. публікації української й зарубіжної художньої літератури не були регулярними в «Ділі», не відзначалися ні новими іменами, ні актуальністю проблематики, не ставали предметом широкого обговорення.

Добір літературних матеріалів після 1932 р. щодо авангардних пошуків можна назвати конструктивним, таким, що створює позитивний образ молодого покоління галицьких та еміграційних письменників. Відбувається відмежування творів молодих авторів від обов'язкових ювілейних відгуків про класиків. Редакція буквально закидала читачів новими іменами. Численні художні твори малознаних авторів і відгуки на їхні збірки свідчать про всеохопний характер впливу авангардизму не лише на газету, а й на менталітет західноукраїнської інтелігенції другої половини 30-х рр. загалом.

Від 1931 р. М. Рудницький регулярно звертає увагу на творчість молодих авторів. Численні художні твори малознаних поетів і прозаїків у відомій львівській газеті засвідчили визнання старшим поколінням митців здобутків авангарду, про його всеохопний характер у міжвоєнний період. Читачі могли переконатися у надзвичайно суттєвій функції національної традиції у новому контексті, яка стає виразним темотворчим чинником художнього світосприйняття, наприклад, І. Керницького, В. Ткачука, Б. Жарського, М. Романишина, Н. Дорошенка, І. Чолгана, Л. Гуменюк-Луців та інших і дає змогу спостерігати виразний діалог з поетикою авангарду, а також зі світовим письменством загалом. Вони бачили місцеві експерименти в певному зрізі: поряд з українськими пошуками на сторінках «Діла» спостерігати за подіями і творами інших народів. Подібне непряме зіставлення сприяло формуванню цілісного бачення авангарду, з іншого боку, доводило, наскільки українські пошуки існували в гармонії (якщо це поняття припустимо для авангарду) із західноєвропейськими і світовими тенденціями.

Художні та літературно-критичні матеріали газети «Діло» дають змогу досліджувати літературу ХХ ст. з погляду опозиції офіційності/відкинутості з урахуванням її закономірних змін: упо-

рядкування естетичної системи – закостеніння – розхитування – формування нової системи. На сторінках цього видання розкривається західноукраїнська модель авангарду й бачення шляхів розвитку модерної преси зокрема. На прикладі художніх і літературознавчих матеріалів бачимо, як змінюється ставлення видавців і редакторів до авангардних віянь: пропозиції його представників сприймаються не лише як такі, що руйнують традицію, а й як новаторство і останнє вагомо впливає на тематику й рубрикацію періодичного видання. Відомі критики й літературознавці, як-от М. Рудницький, стають не лише емблемою, концептом, моралістами національного життя, а й активними учасниками авангардного руху, розкриваючи свої незвичні уподобання і часті хитання у своїх видавничих проєктах та естетичних програмах.

1. Апарат «Діла» у січні 1938 року // Діло. – 1938. – Ч. 9. – С. 19.
2. Бібліографічний покажчик статей по музейництву і мистецтву, поміщених у «Ділі» в річниках I–XLV (1882–1927 рр.) / зібрані В. Волицький та ін.; упоряд. Е. Ю. Пеленський. Український Національний музей у Львові. – Львів : [ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України], 1995. – 127 с.
3. Галушко М. Українська преса Львова 20–30-х рр. ХХ ст.: умови, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / Галушко М. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 66–87.
4. Горинь В. «Честь пам'яті Маркіяна Шашкевича!» (Газета «Діло» про перепоховання М. Шашкевича) / Горинь В. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 410–415.
5. «Діло» у 1936 році // Діло. – 1936. – Ч. 2. – С. 2.
6. Квіт С. М. Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910–1930-і рр. / Квіт С. М. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 1997. – 132 с.
7. Лепкий Б. З літературної психоаналізи / Лепкий Б. // Діло. – 1924. – Ч. 279. – С. 4.
8. Нечиталюк М. Ф. Шевченківський спецвипуск «Діла» / Нечиталюк М. Ф. // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф., 22–23 груд. 1995 р.; ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів, 1995. – С. 116–120.
9. Обідний М. Юрій Дараган / Обідний М. // Діло. – 1926. – Ч. 82. – С. 2; Ч. 83. – С. 2.
10. [Редакція «Діла» з 1924 р.] // Діло. – 1928. – Ч. 110. – С. 7.

11. Рудницький М. Журнали, видавці та література / Рудницький М. // Діло. – 1925. – Ч. 106. – С. 2; Ч. 107. – С. 2; Ч. 108. – С. 2.
12. Рудницький М. З нових книжок: Два поета / Рудницький М. // Діло. – 1927. – Ч. 72. – С. 2.
13. Рудницький М. Замість малого файлетону / Рудницький М. // Діло. – 1923. – Ч. 190. – С. 2.
14. Рудницький М. Лаври та лавреати. З нагоди нової нагороди Нобля / Рудницький М. // Діло. – 1924. – Ч. 259. – С. 2.
15. Рудницький М. Літературно-наукові непорозуміння / Рудницький М. // Діло. – 1925. – Ч. 161. – С. 2-3.
16. Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА) України у м. Львові. – Ф. 779. – Оп. 1т. – Спр. 7. – 53 арк.
17. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 779. – Оп. 1. – Спр. 8. – 16 арк.
18. Шаповал Ю. «Діло» (1880–1939 рр.): Поступ української суспільної думки / Шаповал Ю. – Львів, 1999. – 384 с.

Віталій Гандзюк,
канд. наук із соц. комунік. (Вінниця)
УДК 070 : 32 «1927–1934»

ПЕРСОНАЛІ ПІДПІЛЬНОГО ДРУКОВАНОГО ОРГАНУ УВО «СУРМА» (1927–1934) В ІДЕОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті зосереджено увагу на історичних постатях, які створювали підпільний друкований орган Української військової організації «Сурма» (1927–1934), вели ідеологічну боротьбу за суверенітет Української держави, політичним словом формували і підтримували українську духовну думку в міжвоєнний період.

Ключові слова: Українська військова організація (УВО), ідеологічна боротьба, незалежність, пропаганда, газета.

The article focuses attention on the historical figures, who created the underground printed member of Ukrainian military organization «Surma» (1927–1934), conducted the ideological struggle for the independence of the Ukrainian state, formed with the political word supported the Ukrainian spiritual thought in the interwar period.

Keywords: Ukrainian Military Organization (UMO), the ideological struggle, independence, propaganda, newspaper.

В статье сосредоточено внимание на исторических фигурах, которые создавали подпольный печатный орган Украинской военной организации «Сурма» (1927–1934), вели идеологическую борьбу за суверенитет Украинского государства, политическим словом формировали и поддерживали украинскую духовную мысль в межвоенный период.

Ключевые слова: Украинская военная организация (УВО), идеологическая борьба, независимость, пропаганда, газета.

У міжвоєнний період на теренах Західної України виникає кілька націоналістичних організацій, які ставлять самостійність України за єдину мету. До когорти таких формувань входила Українська військова організація (УВО) на чолі з Є. Коновальцем [2, 1–2]. Ця організація позиціонувала себе як військово-революційна і ставила за мету будь-якими засобами, до яких належать

терор, пропаганда, провокація, здобуття незалежності та соборності України.

Від 1927 р. УВО почала видавати свій ідеологічний друкований орган «Сурма», який мав допомагати в підпільній боротьбі. Його друкували в умовах суворої конспірації за кордоном (у 1927–1928 рр. у Берліні (Німеччина), а в 1929–1934 рр. у Каунасі (Литва) [3, 61]. Це була не перша спроба цієї організації створити періодичне видання, до «Сурми» існували ще «УВО» та «Наший шлях», проте вони не мали значного програмного та пропагандистського ефекту.

Крім того, «Сурма» несла естетичний та просвітницький багаж, що підпорядковувався ідеології газети. Хоча об'єктом і предметом статей було визволення України від окупантів, проте часопис не цурався співпраці з іншими країнами, розширюючи коло своїх симпатиків і ворогів не лише у Європі, а й Америці. Таким чином, орган УВО «Сурма» став в Україні помітним друкованим та ідеологічним явищем у міжвоєнну добу, заповнивши інформаційні терени не тільки Західної України, а й країн, не байдужих до українського питання.

Мета дослідження – зосередити увагу на персоналіях, які були причетні до творення підпільного органу Української військової організації «Сурма» та пропаганди на його сторінках ідей самостійності Української держави у міжвоєнний період.

Варто передусім звернути увагу на редакційну колегію «Сурми», яку зазначають науковці О. Баган та Б. Галайко. Отже, відділами газети завідували: Є. Коновалець – ідеологія і програма УВО; Р. Ярій – військові справи; С. Чучман – політика; О. Сенік (Урбан, Кандлер, Грибівський, співзасновник УВО, член Крайової, а згодом Начальної команди УВО, співредактор «Сурми», з 1929 р. – член Проводу ОУН) – визвольний рух інших народів; В. Мартинець – хроніка; технічною частиною і розповсюдженням займався О. Сенік, пізніше – І. Рев'юк («Бартович») – керівник станції УВО в Литві.

Уже на цьому рівні можна говорити про газетні анонімні статті та їх гіпотетичних авторів, причому ця розмова матиме предметний характер та служитиме приводом ідентифікації конкретного автора конкретної статті. Бо тут можна говорити навіть про публіцистику певного політичного діяча, скласти цілісну картину з досить великої кількості статей, надрукованих за 8 років функціонування газети. Для прикладу, аналізуючи друге число «Сурми», можна припустити, що так звану «передову статтю» «Назріваючі конфлікти» написав В. Мартинець; доволі ідеологічний матеріал «Боротьба без

зброї» гіпотетично належить перу Є. Коновальця або, що менш вірогідно, – перу Р. Ярого; початок цілого етапового розділу «Революційний рух Ірландії», як і продовження в багатьох наступних номерах, напевно, написав О. Сенік; матеріал про провокацію «Тримай язик за зубами!», ймовірно, написав той же Є. Коновалець. Інформаційні елементи, так би мовити супровідні, наприклад, розгорнута замітка «Вистерігайтесь провокаторів!» могла належати перу редактора, тобто В. Мартинця. Завершальну статтю «Політичні тайні організації» можна віднести до авторства С. Чучмана. Це тільки спроба приписати авторство спочатку анонімних статей із достатньою часткою вірогідності й навіть заявкою на об'єктивність. Ми не керуємось ідеєю власне аналізу, систематизації та ідентифікації авторів і статей, що могло б далі стати предметом доволі ґрунтовного журналістського дослідження. Більше того, ми переконані, що невдовзі вже зможемо присвоювати висловлювання, зокрема доволі нетипові, певним конкретним цікавим для нас діячам, які мають безпосередні стосунки з газетою «Сурма».

Про персоналії виправдано буде говорити лише в контексті ідеологічних питань. Почнемо цілком логічно з постаті Є. Коновальця. Галичанин родом, ще молодим засвоїв ідею соборності всіх українських земель, про себе ж говорив, що він сформований у такому політичному ключі трьома моментами: патріотичним навчанням гімназійного вчителя Боберського, актом вбивства польського намісника-шовініста гр. А. Потоцького українським студентом М. Січинським і знайомством з пристрасним націоналістом і самостійником зі Східної України Д. Донцовим. Десь у цей час у нього і виникає переконання, що тільки збройним шляхом можна здобути свободу [1, 31].

Саме Є. Коновалець сформував у Києві Курінь Січових Стрільців, який фактично став єдиною надійною і дійовою силою всіх українських урядів, починаючи від Центральної ради, закінчуючи Директорією. Тобто це національно свідомою особистістю, яка у час революції і до своєї загибелі стала однією із центральних постатей українського визвольного руху. Саме Є. Коновалець «очолив весь український радикальний рух за незалежність» [1, 32].

Через різні об'єктивні причини полковник Є. Коновалець змушений був переїхати за кордон і там проводити справу піднесення Організації і всього українського визвольного руху. Це сталося 23 жовтня 1922 р. Більше повернутись на рідну землю йому не судилося [1, 38]. Виходячи з цього, керівництво УВО перейшло на еміграцію. Відтоді було створено спеціальну Крайову команду УВО,

яка керувала діяльністю Організації в краю, на західноукраїнських землях.

Крайовими комендантами УВО на західноукраїнських землях до переходу їх в ОУН (1929), а отже, головними організаторами всіх важливих акцій були: Ю. Полянський, П. Бакович, А. Мельник, Яр. Индишевський (ці персоналії нам не стільки цікаві, адже вони функціонували до 1927 р., на відміну від наступних), Ю. Головінський (1924–1926 і 1930), Б. Гнатівич (1926–1927), Р. Сушко (1927–1929), О. Сенік (1929).

Два останніх прізвиська мають безпосереднє відношення до газети, яку ми розглядаємо, вище навіть наводились конкретні приклади статей, авторство яких, імовірно, належать саме їм. Тобто вже зараз можна говорити, що ідеологія відіграла значно важливішу роль, аніж будь-які інші переконання, що відійшли не на другий, а на якийсь фоновий план, далекий від впливу на національно свідомий настрій стурбованого українського суспільства. Таке враження, що революційний рух – це кимсь продумана світова драма, яка залежала від кожного учасника, більше того, від кожного написаного живою політичного слова, яке відіграло роль суспільного каталізатора.

Головою ОУН одноголосно було обрано полковника Є. Коновальця, а редактор «Сурми», В. Мартинець, разом із М. Сціборським, ген. М. Капустянським, Д. Демчуком, Л. Костаревим та П. Кожевниковим, увійшов до персонального складу Проводу.

Після Конгресу до складу ПУНу кооптовано ще Ріко Ярого – референтура зовнішніх зв'язків, О. Сеніка-«Грибівського» – координація референтур, архіви, С. Чучмана – військова референтура, Я. Барановського – референтура зв'язків із краєм, ідеологічне оформлення здійснював Ю. Вассіян. Він був учасником 1-ої та 2-ої конференцій Українських націоналістів у 1927 і 1928 рр. На конгресі Українських націоналістів 1929 р. у Відні Ю. Вассіяна було обрано заступником голови президії, головою ідеологічної комісії, членом комісії міжнародної політики та державного устрою; він висловив доповідь «До головних засад націоналізму».

Таким чином уже із доказами можна говорити про авторів статей «Сурми», які орієнтувались на ту чи іншу проблему або висвітлювали певне прикметне питання. І коли ми вище припускали причетність цих особистостей до написання статей, то зараз уже напевно знаємо, хто і що робив.

Багато уваги ОУН приділяла розбудові своїх структур серед розселення українських емігрантів. Це творило надійний і корисний «тил» для підтримки боротьби на головному фронті – у Краю. Пред-

ставниками і керівниками мережі ОУН у різних країнах (так званих Теренах) були: знову ж Ріко Ярій – Німеччина; Є. Ляхович – Великобританія, потім США; Є. Онацький – Італія; В. Баранецький – Фінляндія; І. Рев'юк – Литва; А. Федина – Данціг; І. Шиманський – Болгарія; О. Бойків – Франція; Д. Андріївський – Бельгія; О. Твардовський – Люксембург [1, 110–111]. Можна зробити проміжний висновок, що національно-визвольний український рух, хоч це й парадоксально, творився саме за кордоном.

ОУН та її національний рух взагалі стали у період міжвоєнної доби вагомим чинником у духовному житті українського народу. І тому, що їх ідеї та настрої широко заповнили українську молодь, і тому, що близькими до руху були такі визначні письменники, як Є. Маланюк, Ю. Липа, Л. Мосендз, У. Самчук, О. Бабій, Б. Кравців. Ці письменники створили національно свідому епоху в нашій культурі – епоху натхненню, героїчню, піднесену. Електронний журнал-енциклопедія «Вікіпедія» стверджує, що після заснування ОУН часопис «Сурма», який почав більше спеціалізуватися на військовій тематиці, редагував Р. Сушко, а співробітничали з ним В. Колосовський, В. Курманович, М. Капустянський та ін. [8].

Наступний політичний діяч і публіцист, редактор газети «Сурма», на принциповості якого слід наголосити, В. Мартинець. В історію української революційної ідеї він увійшов саме як ідеолог українського націоналізму поряд з Д. Донцовим та Є. Коновальцем. Але насамперед В. Мартинець – неперевершений журналіст, публіцист і редактор [7, 399]. Він – автор праць «Зазуби і пазурі нації» (1937), «Українське підпілля, від УВО до ОУН. Спогади і матеріали» (1949) та ін. Проводив чітку диференціацію за двома векторами: організований і так званий вольовий націоналізм. Найкращим чином це протистояння описав В. Мартинець у книзі «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму» [4, 162]. Третім джерелом акумулювання національно державницьких прагнень став Ю. Липинський, який був «одиноким ідеологом українського гетьманства» [4, 34]. Його постать є настільки непересічною за роллю і впливом на формування державницької ідеї в сучасній Україні, що її годі обминути.

Окремої розмови потребує Ю. Пілсудський, якого редакційна колегія газети «Сурма» називає диктатором і «хрунем» [5, 8], який «саме придумав діявольський плян нищення нас нашими власними руками» [6, 1–2].

Загалом такий своєрідний персональний контекст має особливу цінність для нашої розвідки, адже можемо констатувати, що най-

перше потрібно бачити газету саме в персонально-ідеологічному, а тому власне політичному вимірі.

Журналістський контекст як система координат, у яких рухалась «Сурма», варто визначити якнайширшим. Саме тут розкривається твердження «четверта влада» у всій повноті. Важко уявити політичну ситуацію міжвоєнної доби без журналістики. На цей час припадає ідеологічна боротьба за суверенітет Української держави, виникає багато політичних угруповань, які беруть собі за зброю не що інше, як гаряче слово, пропаганду. Не дивно, що відновили своє функціонування газети «Діло», «ЛНВ», більше того, виникло чимало друкованих органів, які ґрунтувалися на ідеях державницького суверенітету: брошура «УВО», газети «Розбудова нації», «Державна нація», «Наш шлях» та ін. Доволі помітним на їхньому фоні був підпільний орган Української військової організації «Сурма», який виконував не лише пропагандистську функцію, хоча її можна вважати найважливішою, а й просвітницьку, хронікальну, консолідаційну. Ця заслуга, звісно, падає на плечі редакційної команди, яка своїм політичним словом формувала і підтримувала українську духовну думку. Організували та очолили цю команду полковник Є. Коновалець та В. Марганець. Певну особливість, яку не можна ігнорувати, додає той факт, що газета виступала як підпільний орган.

Без журналістського контексту ця розвідка про газету не мала б цілісного бачення та логічного продовження, бо залишається дуже важливим елементом дискурсу, в якому не лише існувала, а й яскраво функціонувала «Сурма». Ідеологічно заангажоване ХХ ст., а особливо 20–30-ті рр., виявилось неспокійним не лише в історичному чи літературному плані, воно стало вибухом для медійного дискурсу.

Землі України опинились під владою Польщі, Румунії, Чехословаччини, потрапили під більшовицьку навалу. Для національно свідомих людей, ревнителів рідної землі, це не могло пройти повз їхні переконання, тому формувалися політичні, включаючи підпільні, об'єднання, партії, угруповання, які на вістря боротьби підносили ідею соборності та суверенітету. Першим таким принциповим післяреволюційним об'єднанням була Українська військова організація, яку очолив полковник Є. Коновалець, котрий відіграв у 20–30-х рр. чи не найважливішу роль у боротьбі за українську національну самосвідомість.

Однією з форм боротьби обиралася пропаганда, що зумовила вихід багатьох орієнтованих на національну ідею друкованих ор-

ганів. Хоч газети мали характер здебільшого пропагандистського спрямування, проте виконували ще багато супровідних функцій: навчальну, інформаційну, просвітницьку, ідеологічну. Помітним явищем у цьому контексті став орган УВО «Сурма». Зрозуміло, що в такій ситуації остронь не тримався і літературний процес, який до цього часу вже здобув рівень європейського розвитку. Близькими до визвольного руху були Ю. Липа, Є. Маланюк, Л. Мосендз, У. Самчук.

Із небувалим розвитком рухалася національна публіцистична думка, ідеологами якої виступали такі культурні магістри, як Д. Донцов та В. Мартинець. Останній був головним редактором «Сурми», який узяв на себе висвітлення хроніки доби на сторінках газети. Отже, як бачимо, часопис УВО творили перші політичні особи України. І це дало свої дивіденди: газета, редакція якої перебувала в еміграції, невдовзі стала одним з найвпливовіших органів пропаганди ідей самостійності української держави у міжвоєнний період.

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / О. Баган. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 192 с.
2. З Новим роком! // Сурма. – 1927. – Ч.1. – С. 1–2.
3. Кучерук О. Останній паспорт Євгена Коновальця (до генези українсько-литовських стосунків між двома світовими війнами) // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С. 61.
4. Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму / В. Мартинець. – Вінніпег, 1954. – 200 с.
5. Перші виборчі ластівки // Сурма. – 1927. – Груд. – Ч. 5.
6. Під сучасну хвилю // Сурма. – 1927. – Жовт. – Ч. 3.
7. Сосновська Р. Мартинець Олександр Васильович / Сосновська Р. // Мистецтво України : біограф. довід. ; за ред. А. В. Кудрицького. – К., 1997. – С. 399.
8. Сурма : місячник УВО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

Максим Балаклицький,
канд. філол. наук, докторант (Харків)
УДК 007:304:659.3:277(477)«1991/2011»

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ УКРАЇНИ

Українські протестанти ведуть інформаційну війну з окультизмом і аморальним контентом у мас-медіа в приватній, публічній та суспільно-політичній сферах. Методами цієї війни є індивідуальна відмова від споживання неприйнятної інформації, контроль над інформаційним горизонтом церковної громади та участь у роботі громадських і політичних організацій.

Ключові слова: ЗМІ, контент, інформаційна війна, протестанти.

Ukrainian Protestants are at information war with the occult and immoral content in the mass media in the private, public, social and political spheres. The methods of this war are the personal rejection of using an unacceptable information, control over the information horizon of the congregation and participation in social and political organizations.

Keywords: media, content, information war, the Protestants.

Украинские протестанты ведут информационную войну с оккультным и аморальным контентом в масс-медиа в частной, публичной и общественно-политической сферах. Методами этой войны являются индивидуальный отказ от потребления неприемлемой информации, контроль над информационным горизонтом церковной общины и участие в работе общественных и политических организаций.

Ключевые слова: СМИ, контент, информационная война, протестанты.

Один зі складників впливу релігійних ідеологій – метафізичні засади влади, які надають їх моральним вимогам абсолютного характеру. Вважаючи ці закони універсальними, протестант відчуває потребу оцінювати ними будь-які явища, і витвори світської культури в тім числі. А позаяк, на думку консервативних аналітиків цієї течії, «*те, в чому ми живемо, це технологія*» [9, 89] (тут і далі курсив мій. – М. Б.), навіть найортодоксальніші протестанти є прискіпливими дослідниками й критиками сучасних інформаційних потоків – світських і церковних. Про це йшлося у статті «Суперечливий образ комунікативних технологій у публіцистиці українських протестантів» [2].

© Балаклицький М., 2011

Праці О. Назаркіної [5], О. Слис [6], М. Черенкова [8] містять матеріал для вітчизняних медіадослідників. У статті «Протестантське розуміння масово-інформаційної діяльності» [1] проаналізовано погляди представників даної течії християнства на комунікативну діяльність на матеріалі богословської науки протестантських церков.

Мета роботи – з'ясувати причини, форми й методи протистояння українських протестантів неприйнятним явищам за допомогою мас-медіа. Завдання статті – вивчити методи цього протистояння в приватній, публічній та суспільно-політичній сферах.

Консервативне крило переважає в українському протестантстві, а його оцінка змісту світських медіа здебільшого негативна. Мирська культура бачиться віруючим апріорі недосконалою вже через свій знебожений характер. Протестантська критика сучасної медіакультури перебуває в етичній, а не естетичній площині. Войовничий пафос у першу чергу спрямовано проти окультизму та аморального медіаконтенту. Консервативні протестантські медіа виходять з аксіоми неприйнятності світської культури, небажання її коригувати.

Характер моралістичного цензурування протестантськими церквами культурної продукції, зокрема в світських медіа, має риси *культурної війни* – інформаційної війни, що точиться у сфері культури. Це поняття походить з німецької – слово *Kulturkampf* означало боротьбу за контроль над культурою. Наприкінці XIX ст. канцлер Німеччини О. фон Бісмарк почав *Kulturkampf* проти католицької церкви, прагнучи обмежити церковний вплив на освіту й політичне життя. У 20-х рр. цей даний термін поширився у США. Один із найвідоміших прикладів цієї війни – знаменитий «мавпячий процес» 1925 р. проти викладання теорії еволюції в школах. У 90-ті рр. із приходом до влади Дж. Буша-старшого термін було актуалізовано в значенні боротьби (релігійних) консерваторів проти ліберальних тенденцій у суспільстві: гомосексуалізму, мультикультуралізму, тлумачення меж релігійної свободи, сексуального виховання у школах, абортів, теорії еволюції. Відповідні процеси в Україні є повторенням (у мініатюрі) світових тенденцій.

Розглянемо форми протистояння протестантських церков злу за допомогою медіа. У *приватній сфері* вірник захищає інформаційний простір навкруги себе та своєї сім'ї. *Боротьба з контентом* може виражатись у відмові від перегляду сцен з оголеною натурою, картин насильства, програм окультизму характеру. Виникають цілі посібники з тренування вибіркової уваги: наприклад, як чоловікам навчитись швидко відводити погляд, скажімо, від небажаних рек-

ламних зображень звабливого змісту. Вибір матеріалу для читання передбачає конкуренцію книг і Книги (Біблії).

Боротьба з медіумами (технічними засобами) передбачає знищення книжок, періодики та електронних носіїв неприйнятного змісту. Періодично відроджується практика спалювання книжок, особливо окультизму характеру, що походить від фрагмента з новозавітних Дій апостолів (19:19–20): «І багато-хто з тих, що займалися чарами, позносили книги свої та й перед усіма попалили. І злічили ціну їх, і вийшло на срібло п'ятдесят тисяч драхм. Так мугуче росло та зміцнялося *Божеє Слово!*»

Особливо часто поради спалити книжки чи періодики трапляються серед заходів зі звільнення від окультизму залежності. Баптистський публіцист із Ялти П. Гараджа наодинці спалив томик «Майстра і Маргарити» М. Булгакова й пізніше розповів про це в статті [3, 235–236]. Латвійський харизматичний пастор О. Ледаєв запросив учасників церковної конференції спалити чаклунську літературу, і цей сюжет потрапив у об'єктиві відеокамер. Щодо телебачення, то варіанти різноманітніші: перегляд дітьми тільки з батьками, суворе дозування тривалості глядацьких сеансів. Окремі особи ідуть далі, відключаючи (або сплюючи індивідуальну) антену, а то й видаляючи з дому сам телеприймач.

Публічна сфера виражає погляд церкви на конкретні медіа або їх зміст. Видимий контроль над інформаційним горизонтом вірян і тепер існує в практиці незареєстрованих громад. Але в мейнстрімі евангелічного християнства такі методи стали неприйнятними, хоч «свого часу проблема «мати чи не мати у домівіці телевізор» викликала бурхливу дискусію на з'їзді Весесоюзної Ради евангельських християн-баптистів. Наразі табу на *телебачення* відсутнє. Але лідери категорично висловлюються проти перегляду *програм і фільмів*, які містять насильство, розбещеність, елементи окультизму» [8, 90].

Впливати на позацерковний простір – суспільство в цілому – протестанти намагаються на початку XXI ст. у *громадській та політичній сферах* шляхом участі в роботі громадських і політичних організацій, заснованих на світській та міжконфесійній (міжрелігійній) основі, а також через створення подібних об'єднань із (фактично) протестантським членством.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) та Українська асоціація релігійної свободи звертались до рекламодавців щодо морально-етичного змісту рекламної продукції в Україні «з проханням жорстко обмежити пропагування (рекламу) алкоголю і тютюну» і засобів масової інформації України з «приводу

безперестанних випадків гранично упередженого висвітлення релігійного життя в українському медіа-просторі». Постійного характеру ця діяльність набула в 2009 р. зусиллями заснованого протестантами Інституту релігійної свободи.

Останнім прикладом законотворчої діяльності, спрямованої на захист суспільної моралі в ЗМІ, стало прийняття Верховною радою Закону «Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти (стосовно боротьби з дитячою порнографією)» (набув чинності 9 лютого 2010 р., автор проекту – депутат П. Унгурян (баптист, фракція БЮТ). Закон «покладає... відповідальність на провайдерів – компанії, які надають послуги доступу до всесвітньої мережі Інтернет. Віднині вони зобов'язані ретельніше стежити за фактами зберігання і поширення в Мережі продукції, яку можна кваліфікувати як дитячу порнографію» [9].

Претензії до світських медіа можуть розв'язуватися в судовому порядку. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій підтримала рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі. У жовтні 2008 р. Національна комісія своїм рішенням визнала деякі публікації в кількох числах київської щоденної газети «Блик» такими, що мають еротичний, порнографічний характер та також ображають релігійні почуття віруючих.

Протестанти беруть участь у роботі щорічних «круглих столів», присвячених проблемам висвітлення питань релігії у ЗМІ, мета яких — актуалізація професійних стандартів журналістики в розкритті цієї делікатної та конфліктогенної тематики.

Асоціація журналістів-християн «Новомедіа» зробила інформаційні «війни» одним зі своїх статутних завдань: «10 лютого... [2008 р. вона] виступила із Заявою відносно показу фільму «Горбата гора» на каналі «1+1» і вимагала у відповідних держструктур підсилити контроль над показом фільмів, які несуть особливу небезпеку українській нації. Незабаром Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення на підставі висновків Національної експертної комісії із захисту суспільної моралі погодилась з аргументами Асоціації «Новомедіа». З тих пір українським телеканалам заборонено демонструвати фільм «Горбата гора» про двох ковбоїв-геїв до 23:00».

Отже, головний конфлікт аналізованої теми походить від зіткнення абсолютизованої етики монотеїстичних релігій, часткою яких є протестантське християнство, і панеконічної логіки світських мас-медіа, для яких визначальним орієнтиром є споживацькі інтереси аудиторії.

Українські протестанти ведуть інформаційну (культурну) війну з окултним і аморальним контентом у мас-медіа. У приватній сфері відмова од споживання неприйнятної інформації може призводити до конкуренції технічних засобів за увагу реципієнта аж до фізичного нищення ним гріховних медіумів (наприклад, спалювання окултної літератури). У публічній сфері церковна громада прагне зафіксувати інформаційний горизонт своїх членів. В останні роки протестанти намагаються захищати суспільну мораль у ЗМІ шляхом участі в роботі громадських і політичних організацій. Тут методами є звернення до працівників інформаційної галузі, законотворча діяльність, судові позови, зв'язки з журналістською спільнотою, «круглі столи», офіційні заяви.

1. Балаклицький М. Протестантське розуміння масово-інформаційної діяльності / Максим Балаклицький [Електронний ресурс] // Інтернет-газета «Путь». — 24.02.09. — Режим доступу: <http://www.asd.in.ua/archives/1188292486>.

2. Балаклицький М. Суперечливий образ комунікаційних технологій у публіцистиці українських протестантів / Максим Балаклицький [Електронний ресурс] // Інтернет-газета «Путь». — 22.02.10. — Режим доступу: <http://www.asd.in.ua/archives/1188296741>.

3. Гараджа П. Слово без маски / Павел Гараджа. — Одеса : Християнское просвещение, 2008. — 312 с.

4. Кухарчук Р. Вместо детского порно / Руслан Кухарчук // Зеркало недели. — 2010. — 30 янв.—4 февр.

5. Назаркіна О. Протестантські конфесії України в 90-ті роки ХХ ст. : баптистські та п'ятидесятницькі течії / Назаркіна Олена Іванівна : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2003. — 221 с.

6. Спис О. Соціально-політичні і соціокультурні імплікації пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства / Спис Ольга Анатоліївна : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. — К., 2008. — 219 с.

7. Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) / Спис О. // Українське релігієзнавство. — 2005. — № 2. — С. 86—94.

8. Черенков М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм : генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності / Черенков Михайло Миколайович. — Одеса : Християнська просвіта, 2008. — 566 с.

9. Owens V. The total image or Selling Jesus in the modern age / Virginia Stem Owens. — Grand Rapids, Michigan : Eerdmans, 1980. — 97 p.

Олександра Зоріна,
канд. філос. наук (Київ)
УДК 070 : 340.12:321.01

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються питання звернення до історико-культурного екскурсу для збагачення світогляду студентів-журналістів.

Ключові слова: юстиція, закони, суспільна мораль, історіографія, вільний громадянин, тиран, влада.

In the article the questions of address to historical and culture digression for enriching of world view of students-journalists are examined.

Keywords: justice, laws, public moral, historiography, free citizen, tyrant, power.

В статье рассмотрены вопросы обращения к историко-культурному экскурсу для расширения диапазона знаний студентов-журналистов.

Ключевые слова: юстиция, законы, общественная мораль, историография, свободный гражданин, тиран, власть.

В Україні відбуваються зміни, що можуть стати кардинальними як для наступного економічного розвитку (чи занепаду), так і для перспективного розвитку її культури (чи остаточного занепаду того, що ми ще донедавна вважали проявами культури, державності тощо). Прогнозувати перебіг політичного протистояння, що, так чи інакше, вплине на розвиток культурного процесу, можливо лише з огляду на історичний досвід. Причому прогнозування майбутніх історичних катаклізмів будеться з обов'язковим врахуванням не лише подібних економічних обставин колись, в минулому, а й обов'язковим аналізом культурної ситуації в конкретному суспільстві, стану суспільної свідомості, що формує у громадян соціуму такі етичні категорії, як почуття патріотизму, відповідальності, особистої свободи тощо.

Блискучим взірцем такого аналізу вважаємо лекції Шарля де Голля, прочитані ним у паризькому університеті напередодні Другої світової війни [10]. Розмірковуючи про стан військової підготовки в сучасній йому Франції, Шарль де Голль робить глибокі історичні екскурси та паралелі: від романів Флобера до античності, від юрисдикції періоду Реставрації до філософії А. Бергсо-

на. Тобто наступний маршал Франції справедливо вважає, що країна не може розвиватися економічно і в оборонному аспекті, не дбаючи про власний культурний потенціал, величезний історичний досвід людства.

Такі дисципліни, як історія культури, історія мистецтв, є традиційними для студентів-журналістів. Часом змінюється їх назва, приміром, нині викладаються курси: «Історія світової культури», «Історія української культури», «Мистецька проблематика», проте суть і спрямованість ідеї культурологічної освіти залишається незмінною. Метою було і буде прищеплення студентам розуміння того, що знання світової культури необхідне не лише для професійного розвитку, а й для того, щоб вносити елемент пошуків сенсу життя в досить одноманітний перебіг журналістської діяльності.

Тим більше, що у зв'язку з останніми процесами в суспільстві, що досить неоднозначно трактуються в національних ЗМІ: легітимність виборів, неадекватність рішень державних чиновників, успішними спробами силовиків обмежити діяльність журналістів і т.д. – у студентів виникають питання, які можна розглянути лише з відповідною екстраполяцією етичної проблеми вибору на історичний досвід людства. У межах курсів «Історія світової культури», «Історія української культури», «Мистецька проблематика» зроблено спробу ознайомити студентів із досвідом побудови демократичних основ держави, виходячи з класичного вирішення проблеми в античному світі. Для майбутніх творчих працівників ЗМІ така постановка питання особливо актуальна, оскільки під час оглядової лекції і практичних занять вони оволодівають не лише певною інформацією, а й розширюють власний поняттєвий апарат, збагачується асоціативний ряд тощо.

У лекціях і під час практичних занять наводяться зразки риторики, юридичної термінології античності, водночас наголошується на тому, що в законотворчості давніх афінян і спартанців гармонійно поєднувалися обряди, закони, етичні категорії з естетичними. Зрештою, все це дозволило говорити про народження європейської цивілізації, де, завдяки сучасним ЗМІ, ці процеси максимально викристалізуються, відходячи від колишньої гармонійної універсальності, гуманістичної складової. Отже, мета започаткованих новацій – повернутися до першоджерел; в історичному екскурсі дати студентам-журналістам образне уявлення: як складалася ситуація з демократією в минулому і чому процеси законотворення були безпосередньо пов'язані з підвищенням рівня загальної культури. У цій статті здійснено спробу стисло передати

основні позиції однієї з лекцій, що стала квінтесенцією наведеної вище концепції.

Яскраво концепція розвитку демократичної держави, окремих міст-полісів реалізується на прикладі давньогрецької історії. Процес цей дістав адекватне відображення й оригінальне авторське тлумачення як у записах маловідомих нині логографів (істориків), так і в ґрунтовних працях таких визначних особистостей, як Геродот («батько історії», за Цицероном), Фулідід, Ксенофонт та ін. Кожний із них по-своєму інтерпретував перебіг розвитку історичного процесу, подекуди суб'єктивізм превалював над реальними оцінками подій сучасниками, однак всі ці документи дійшли до наших часів, даючи у своїй сукупності цілісну картину розвитку грецької цивілізації.

Не слід забувати про той об'єктивний факт, що в Давній Греції старі закони, як і обговорення нових, були пріоритетом досить вузького прошарку населення, так званих «вільних громадян». Це значною мірою звужувало можливості вибору, ефект дієвості прийнятих юридичних актів, часто унеможлиблювало процеси їх переосмислення і заперечень винесених рішень у судовому порядку. Проте з розвитком торгівлі, колоніальних експедицій – від Понту Евксинського до Геркулесових Стовпів, юридичний статус поняття «вільний громадянин» значно розширювався, шляхом штучного зарахування до цього прошарку метеків в Афінах і відпущених перед війною на волю й автоматично зарахованих до війська ілотів у Спарті.

Розширювалося і поняття демократії. Ксенофонт у «Грецькій історії», багато уваги приділяючи тлумаченню демократії, так висловлюється з цього приводу словами політичного лідера Фрамена: «Я ж, Критію, весь час невтомно борюся з крайнощами і борюся з тими демократами, які вважають, що справжня демократія це коли в управлінні беруть участь і раби і злидарі, які за драхму готові продати державу; борюся і з тими олігархами, які вважають, що справжня олігархія це тільки тоді, коли державою керують за своїми забаганками кілька необмежених володарів. Я завжди, і зараз і дотепер, буду прихильником такого ладу, при якому б влада належала тим, хто здатний захистити державу від ворога». Далі надзвичайно важлива теза одного з дійових осіб фундаментальної праці Ксенофонта: «Що ж, Критію, вкажи мені на той факт, коли б я намагався усунути від участі в державних справах добрих громадян, ставши на бік крайньої демократії чи необмежених тиранів» [5, 71].

За Ксенофонтом, державні й правничі акти в сучасному йому грецькому суспільстві формувалися під час зіткнення аристократич-

ної та автократичної Спарті з демократичними, ліберальними Афінами, тому юридичні аспекти Пелопоннеської війни безпосередньо залежали від моральних критеріїв, що їх сповідували лідери цих країн. Безперечно, навіть у свідченнях «лакедемонофіла» Ксенофонта трапляються класичні перипетії цього майже 30-річного морально-військового протистояння. Бувало так, що вихідці із бідних верств населення, які стали скоробогатками, виступали за різні форми олігархії, а, навпаки, аристократи, які, подібно до Арістотеля вели свій рід прямо від богів, раптово очолювали заколоти знедолених. Проте це скоріше – виняток, що підтверджує загальну тезу історика: тільки добродійні люди, арете яких значно перевищує загальноприйнятій у суспільстві рівень, здатні очолити державу.

Про гармонію політичної влади і культурно-історичних цінностей в античному світі й у Давній Греції зокрема у спеціальній літературі стало об'єктивною традицією, починаючи з 30-х рр. XX ст. Особливо багато уваги цій проблемі приділено в фундаментальному дослідженні В. Йегера «Пайдея», де вчений зазначає, що у «Надмогильній промові» Перикла, виголошеній афінським лідером після одного з етапів Пелопоннеської війни і записаної Фулідідом, «звучать спогади про короточасний, гідний грецького генія період, коли у досконало побудованому державному ладі ще існувала повна рівність між владою і високою культурою громадян» [3, 5]. Однак певна частина дослідників: від античних авторів до сучасників, схиляється до думки, що такий своєрідний гуманістичний баланс міг бути створений лише за умови короточасного збігу кількох важливих чинників, серед яких домінують домовленості між суб'єктами та об'єктами державної влади; міждержавною стабільністю і відсутністю збройного протистояння, як головного руйнівного компонента цивілізаційного процесу; нарешті, – наявність харизматичного лідера, який би зумів адекватно інтерпретувати ідеї демократії, донісши їх до пересічних громадян.

Коли йдеться про джерела державного й юридичного закріплення стосунків, що склалися між індивідами на основі їх родових традицій і звичаїв, слід звертатися до законів спартанця Лікурга. Держава Лікурга та його юридичні закони згодом стануть для Платона й Арістотеля еталоном стабільності. У Платона деякі ідеї, запозичені із законів Лікурга, явно екстраполювалися на загальний задум «Держави», що стала концепцією ідеального державного утворення впродовж багатьох століть. «Це коло міфів і легенд, що склалися навколо Спарті ще в період античності, в сучасній науці... прийнято називати «спартанським міражем» [4, 11].

Тут слід зупинитися на фігурі самого Лікурга, оскільки «спартанський міраж» – визначення скоріше образне, а слід визнати, що джерельна база, присвячена особі Лікурга, досить ґрунтовна. «Батько історії» Геродот так описує ситуацію в Спарті до і після Лікурга: «До цього часу закони лакедемонян були практично найгіршими посеред еллінів. ...Як тільки Лікург став опікуном царя, він змінив усі закони і суворо стежив, щоб їх не порушували. Так лакедемоняни змінили свої погані звички на добрі, а після смерті Лікурга поставили на честь його храм і донині його благовійно ставляться до пам'яті Лікурга» [2, 41–42].

Повертаючись до характеристики державного устрою Спарты у творах Ксенофонта («Лакедемонська політика»), слід зазначити, що історик приділив особливу вагу не стільки політичній організації суспільства, скільки інститутам громадянського виховання. За Ксенофонтом, найголовнішою рисою спартанських громадян була громадянська доброчинність. Загальним наслідком законів Лікурга стало запровадження у спартанців евномії – благозаконня і благочестя. За Геродотом, закони Лікурга мали здебільшого характер глобальних внутрішньополітичних реформ. Перебудувавши організацію законодавства місцевих громад, Лікург увів раду старійшин – герусію, корпус законодавців – ефорат.

Реорганізувавши спартанське військо, він заслужив повагу спартанської військової знаті, одночасно фактично запровадивши цивільний кодекс, що передбачав права і свободи звичайних громадян. Запровадивши радикальну грошову реформу, зробивши велику грошову одиницю буквально настільки фізично важкою (за переказами це була кам'яна брила), що де-факто унеможливив хабарі місцевим суддям. Ще кілька подібних оригінальних новацій унеможливило зазіхання на прийняті закони з боку військової аристократії, забезпечивши нормальне існування цих законодавчих актів приблизно протягом чотирьох століть [5, 57–112].

Давньогрецький історик Фулідід через політичні обставини, як громадянин Афін, змушений був про стратегічного ворога, Спарту, згадувати дуже стримано. Про діяльність Лікурга Фулідід пише побіжно: «Сам Лакедемон, після того, як його заселили доряни, які жили в цій області, дуже довго, наскільки нам відомо, страждав від внутрішніх чвар, однак вже із давнини він керувався благими законами і ніколи не був під владою тиранів, протягом чотирьохсот і трохи більше років...лакедемоняни мають один і той самий державний устрій, завдяки чому вони стали могутнішими і організували справи в інших державах» [9, 229].

Реконструкція історичних подій – справа досить суб'єктивна, часом химерна. Феномен Лікурга, як і результати його законотворчої діяльності з перебудови спартанського суспільства, багато істориків уже з давнини пояснюють божественним походженням самого героя. Власне, для античності – це річ звична, коли врахувати факт, що Арістотель вів свій рід від бога Асклепія. «До сімейної традиції Арістотеля саме і належить асклепіадівське походження. І тут абсолютно неважливо, що подібні твердження відрізняються фантастичним характером. Фантазією вони є для нас, людей ХХ століття. Але це не було фантазією ані для давніх греків, ані, зокрема, для Арістотеля» [6, 182].

Вищенаведена теза повністю пояснює той факт, що навіть сама поява Лікурга, який швидко навів порядок у Спарті, що «славилася» поміж греків дикістю і невіглаством, тодішні історики мимоволі пояснювали якщо не божественним походженням самого Лікурга, то принаймні тим, що він переписав свої закони у давніх єгиптян.

Безперечно, експедиції до таємничого, сповненого містичних таїнств Єгипту – давня традиція давньогрецької наукової міфології. Зокрема, саме в Єгипті, від старої касти жерців Платон почув розповіді про Атлантиду. «Міфи не потребують логічних доказів. Міф говорить сам за себе» [6, 131].

Однак чи переписав Лікург свої закони з давньогрецьких папірусів, чи творчо осмислив і узаконив уже наявні традиції після зустрічі на Хіосі з Гомером, як свідчить інший міф, факт залишається фактом. Закони, запроваджені Лікургом, працювали багато століть на користь і процвітання Спартанської держави. Найчіткіше своє ставлення до новацій Лікурга висловив Арістотель, порівнявши його із Солонем. У «Політиці» знаходимо значну кількість нотаток, відступів, присвячених особливостям Спартанської конституції, там же Арістотель наводить характеристику найважливіших спартанських магістратур.

За Арістотелем, Лікург і Солон були не просто творцями нових законів. Кожний з них, фактично запровадивши нову конституцію у власній країні, створив новий державний устрій, сформував внутрішню і зовнішню політику держави в її сучасному розумінні: «Деякі, навпаки, були законодавцями; одні з них видавали закони для своїх держав, інші – для чужих, причому вони і самі брали участь у державотворенні. Із цих законодавців одні лише створювали закони, інші, як, приміром, Лікург і Солон, були творцями державного ладу, вони створювали і закони, і державний устрій» [1, 440].

Антична історіографія, а згодом, політична наука сучасності, завдяки численним міфологізованим нашаруванням, вільному тлумаченню самих цих міфів, певною мірою схильна перебільшувати роль Лікурга, приписуючи йому значно більше, ніж це може зробити індивід упродовж свідомого життя, за умови, коли він досягнув, нарешті, певного соціального статусу і впливу у владних структурах. Проте навіть реально зафіксований в історичних джерелах результат перетворень Лікурга вражає своєю масштабністю. Завдяки законам Лікурга фактично виникла і зміцніла нова держава, а з нею й армія, яка дозволила Леоніду через кілька століть затримати війська Ксеркса біля Фермопіл, а спартанському полководцю Павсанію завершити греко-персидську війну в битві при Платеї.

Реформи Солона проіснували значно менше часу, ніж законодавчі новації Лікурга. Тільки розпочавшись, процес завершився приблизно тим, чим закінчувалися молоді демократії в XX ст. Архаїчна суспільна свідомість, примітивна мораль громадян Афін, які тривалий час жили під владою автократичних вождів, не були підготовлені до складних процесів толерантності й порозуміння. Суперечки, навіть збройні сутички, між представниками новостворених класів призвели в Афінах до анархії, що буквально перекладається з давньогрецької, як «держава без архонтів».

Причинами нерозуміння і неприйняття масовою свідомістю прогресивних на той час перетворень були моральні вади самих громадян. Почуття жадоби, заздрощі, незадоволення своїм місцем у соціумі вмільо підігрівалися демагогами і популістами, які ставали тиранами лише тому, що індивідуальні негативні емоції їм вдавалося перетворювати у вирішальний момент у масову істерію, що неодмінно призводила до некерованих соціальних процесів, до класичного беззаконня.

До цієї проблеми часто звертався Аристотель, який, аналізуючи причини загибелі демократії вже в іншу епоху, зазначив у «Політиці»: «Адже за часи Персидських війн простий народ, ставши причиною гегемонії на морі, загордився і, незважаючи на протидію людей порядних, взяв собі поганих керманців...» [1, 441].

Якщо не рахувати Спарти, де демократичні перетворення у вигляді кількох загальноприйнятих і загальнозрозумілих законів проіснували кілька століть, в Афінах демократичні перетворення, оновлена юрисдикція протрималися десятиліття за Солона і близько 50 років після Саламінської битви – до початку Пелопоннеської війни. Однак «демократії, як будь-якому соціальному руху, необхідний міф, міф походження, досить давній, зі своїми героями»,

– зауважує Н. Девіс у своїй ґрунтовній праці «Історія Європи» [6, 97]. Таким стародавнім міфом, опоетизованим журналістами і белетристами, став міф про закони Лікурга і Солона.

Отже, на класичних прикладах становлення демократії, формування юридичних норм і, головне, їх дотримання в державах античного світу, студентам прищеплюються думка й переконаність у тому, що, попри зовнішні й внутрішні негаразди, груба Спарта і патріархальні Афіни зуміли залишитися взірцем державності не лише для античного чи середньовічного світу, а й для наших днів. Джерелом їх раптового «перевтілення» стали конкретні історичні особи, прагнення самого народу до змін і, зрештою, формування в суспільстві того феномену, що згодом буде названий суспільною свідомістю, колективною мораллю. Тобто всього того, без чого потерпає сучасне українське суспільство.

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Собр. соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Геродот. История // Геродот. История : в 9 т. – М. : Олма-Пресс, 2004. – 638 с.
3. Йегер В. Пайдея / Вернер Йегер. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 1997. – 335 с.
4. Кахилл Т. Греческое наследство / Кахилл Томас. – С.Пб. : Амфора, 2006. – 345 с.
5. Ксенофонт. Греческая история / Ксенофонт. – С.Пб. : Алетей, 1993. – 444 с.
6. Лосев А. Ф. Платон – Аристотель / Лосев А. Ф., Тахо-Годи А. А. – М. : Молодая гвардия, 2000. – 392 с.
7. Норманн Д. История Европы / Девис Норманн. – М. : Транзиткнига, 2005. – 943 с.
8. Печатнова Л. Г. История Спарты / Печатнова Л. Г. – С.Пб. : Гуманитарная академия, 2002. – 510 с.
9. Фукидид. История / Фукидид. – М. : Экспресс, 2001. – 560 с.
10. Шарль де Голль. На острие шпаги / Шарль де Голль. – М. : Европа, 2006. – 240 с.

Мар'яна Улиганець,
аспірантка (Ужгород)
УДК 007 : 304 : 070

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА ТЕЛЕРАДІОКОМПАНІЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто та проаналізовано процес впливу суспільно-політичних умов незалежної України на розвиток Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії.

Ключові слова: радіо, телебачення, ефір, редакція, тематичне наповнення.

The article is devoted to the investigation and analysis of the process of the influence at the social-political conditions of independent Ukraine at the development of Transcarpathian Regional Television and Radio Company.

Keywords: radio, television, air, editorial office, thematic filling.

В статье рассмотрен и проанализирован процесс влияния общественно-политических условий независимой Украины на развитие Закарпатской областной государственной телерадиокомпания.

Ключевые слова: радио, телевидение, эфир, редакция, тематическое наполнение.

Регіональне мовлення як складова частина інформаційного простору країни – малодосліджена тема в українській науковій спадщині. До питань ефірних традицій та особливостей регіонального телебачення України зверталась О. Головчук [2], окремим аспектам регіонального телерадіомовлення присвячено праці О. Гояна [3], регіональні та місцеві телекомпанії України на сучасному етапі досліджував М. Гриценко [4]. У науковому дослідженні В. Лизанчука порушена тема впливу ЗМІ, в тому числі й регіональних, на формування національних ідеалів у період духовного відродження України [7]. Окремі факти з історії регіонального телерадіомовлення можна з'ясувати в хроніках та енциклопедіях І. Мащенко [8; 9]. Однак інформації з історії розвитку телерадіомовлення Закарпаття у цих джерелах вкрай мало.

Оскільки в Державному архіві Закарпатської області документи Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії (далі ЗОДТРК) з 1986 р. не впорядковані, тему наукової роботи довелося

досліджувати з публікацій у пресі. Основним завданням вважаємо виявити стан ЗОДТРК на початку 90-х рр. ХХ ст. та напрям розвитку обласного державного телерадіомовлення у час незалежності України.

Державне радіомовлення Закарпаття було засновано в 1945 р. і розвивалося швидкими темпами до другої половини 60-х рр., поки фінансування не почали спрямовувати на розвиток нового ЗМІ області – телебачення. Відтоді кількість радіовузлів та довжина ліній поступово зменшувалися через припинення будівництва нових і несправність уже існуючих структурних одиниць мережі проводового мовлення. Тож новий етап в історії України – формування незалежності – радіомовлення Закарпаття зустріло в стані занепаду.

Суспільно-політичні умови початку 90-х рр. ХХ ст. сприяли появі конкуренції в радіопросторі країни, і Закарпаття в тому числі. У боротьбу за місцевого слухача 1991 р. вступив незалежний регіональний радіожурнал «Ужгород-контакт», а 1992 р. – «Радіо Альтера», яке заснували студенти Ужгородського державного університету за сприяння Європейської федерації вільних радіостанцій. Зародження конкурентоспроможних недержавних мас-медіа, які новизною та неупередженістю завойовували популярність серед населення області, свідчило про необхідність пристосування державного радіомовлення Закарпаття до нових суспільно-політичних умов. Більше ніж півстоліття державне радіомовлення Закарпаття було монопольним в області, тому пристосуватися до ринкових умов праці поряд із новоствореними радіостанціями, які вирізнялися інформаційним та музичним наповненням, було складно. Завдяки більшій площі покриття державне радіо витримало конкуренцію.

Відповідно до публікацій у пресі, реформування державного радіо краю почали здійснювати в 1995 р., коли ЗОДТРК очолив Петро Петрик. Протягом трьох місяців обсяг радіопрограм зріс у два рази при незмінному штатному розкладі, що свідчило про збільшення продуктивності праці творчих та інженерно-технічних працівників. Однак такі зміни негативно відбилися на якості радіопродукту через брак належного технічного оснащення та неготовність працівників до нової інтенсивності роботи. У другій половині 90-х рр. ХХ ст. для конкурентоспроможності в ринкових умовах, крім кваліфікованих кадрів та нових проектів, Закарпатському державному радіо потрібне було технічне оновлення, на яке не вистачало фінансування.

Завдяки розширенню законодавчої бази 1998 р. в Україні зростає кількість нових радіостанцій. На відміну від інших областей, на Закарпатті працювали лише дві радіоструктури – ЗОДТРК та кореспондентський пункт чернівецької телекомпанії НБМ «Радіо 107», жодна з яких не могла повністю задовольнити потреби слухачів. Через прикордонне розташування краю конкурентами обласного державного радіо стали не новостворені місцеві радіостанції, як в інших областях України, а іноземні. «На Закарпатті новій радіостанції отримати ліцензію було складно через необхідність її погодження з сусідніми державами. Друга перешкода у створенні радіоканалу полягала в малопотужній економіці регіону, а відповідно, в невеликому рекламному ринку» [1]. Тож, наприкінці минулого тисячоліття державне радіомовлення Закарпаття було практично монопольним у висвітленні місцевих подій і мало серйозну конкуренцію в розважальній сфері з боку іноземних станцій.

В історії державного радіомовлення Закарпаття 2004 р. ознаменувався участю ЗОДТРК у конкурсі Національної ради України з питань телебачення й радіомовлення на отримання ліцензії та радіотелевізійних частот, за підсумками якого через рік Закарпатська обласна державна телерадіокомпанія дістала можливість працювати на передавачах у режимі FM в Ужгороді, Хусті, Рахові, Міжгір'ї, Великому Березному 24 години на добу. «Завдяки румунським колегам розпочалося технічне переоснащення державної радіокомпанії Закарпаття, що сприяло спрощенню та пришвидшенню процесу виготовлення медіапродукту» [10]. Реалізація «Програми розбудови обласної радіомовної мережі краю» була завершена в 2006 р., на її впровадження витратили 10 млн. 225 тис. гривень.

Сьогодні до структури обласної державної радіокомпанії Закарпаття належить радіо «Ужгород», що транслюється на АМ-хвилі, та новостворений радіоканал «Тиса-FM». Ураховуючи вікові, національні, мовні та соціальні особливості слухачів, творчі та інженерно-технічні колективи двох підрозділів Закарпатського державного радіо намагаються задовольняти інформаційні потреби населення області. Особливістю радіо «Ужгород» є відсутність плинності кадрів, наявність досвідчених спеціалістів, нестача молодих фахівців, стало програмно-тематичне наповнення, незначна кількість нових проєктів та сучасних форм подання матеріалів, лексико-стилістична заштампованість. Радіо «Тиса-FM» вирізняється сучасним музичним наповненням, оперативними інформаційними повідомленнями, щоденними розважальними

програмами, які виходять у прямому ефірі, динамічним інтерактивним спілкуванням, новими цікавими проєктами, налагодженою співпрацею із рекламодавцями. Одним із останніх нововведень радіо «Тиса-FM» став запуск спільного з телеканалом «Тиса-1» проєкту «Нічний канал», що полягає в одночасній радіо- та телетрансляції прямого ефіру щотижневої програми, в якій порушують соціальні питання.

Обласне державне телевізійне мовлення Закарпаття почало функціонувати з 1973 р. на основі радіокомітету області. Завдяки значним державним фінансовим вкладенням розвиток державного телемовлення області відбувався швидкими темпами до початку 80-х рр. У період «перебудови» через брак належного державного фінансування обласне телебачення Закарпаття почало занепадати: трансляція відбувалася зі значними технічними проблемами, частина населення краю залишилася поза зоною приймання. Отже, як і радіомовлення області, на початку 90-х рр. державне телебачення Закарпаття перебувало не в кращому стані.

Реформування державної телекомпанії Закарпаття почали здійснювати 1995 р., коли ЗОДТРК очолив П. Петрик. Оцінити зміни, які відбулися в обласному телемовленні другої половини 90-х рр., важко, оскільки в пресі минулого століття публікували протилежні аргументи. Новий керівник запевняв, що на закарпатському телебаченні відбувався процес еволюції: зріс обсяг телевізійного мовлення, продуктивність праці колективу, змінилася програма передач, засновано оригінальні проєкти та створено нові редакції. Натомість колишні працівники ЗОДТРК стверджували, що обласне державне телевізійне мовлення на Закарпатті в другій половині 90-х рр. перебувало у стадії стагнації.

Через технічну недосконалість та необ'єктивність відеоматеріалів у новому тисячолітті державне телебачення Закарпаття стрімко втрачало глядацьку аудиторію. У 2003 р. закарпатські журналісти осудили ЗОДТРК за неетичну поведінку, визнали її найбільш заангажованим засобом масової інформації краю й вручили приз «Мадам за викликом», що символізував продажність журналістики. «Телеканал ігнорує одну з головних заповідей журналістики – наведення альтернативних думок і різних точок зору. На екранах закарпатського телебачення відсутні люди, що не представляють владні структури. У журналістських колах вважають, що керівництво державного телеканалу підлаштовується під окрему політичну силу. Доказом цього стало висвітлення виборів міського голови в Мукачеві, коли канал відверто агітував за одного з кандидатів» [11].

У 2004 р. обласний державний телеканал мав лише дві години ефірного мовлення – о четвертій годині ранку та опівдні на каналі УТ-1. Крім того, ЗОДТРК брала участь у загальнонаціональному проєкті 27 регіональних студій «Україна – день за днем», що виходив щотижня з півгодинним інформаційним блоком на каналі УТ-1, для якого обласний державний телеканал Закарпатської області готував півтори-двохвилинні програмні випуски. Не зручний для глядача час трансляції програми передач ЗОДТРК суттєво скорочував аудиторію закарпатського телевізійного мовлення. Водночас серйозну конкуренцію обласній державній телекомпанії складав медіапродукт колег із сусідніх країн – Словаччини, Угорщини та Чехії. Для вирішення назрілих проблем, за ініціативи Закарпатської обласної ради, ЗОДТРК узяла участь у конкурсі Національної ради України з питань телебачення й радіомовлення, за підсумками якого отримала ліцензію на одинадцять телевізійних частот. Перша трансляція оновленого обласного державного телеканалу під назвою «Тиса-1» відбулася 10 листопада 2005 р. Завдяки збільшенню ефірного часу на обласному телебаченні з'явилася можливість розширити телемовлення для нацменшин краю: до чотирьох редакцій національних меншин були приєднані ще дві – польська та ромська.

За даними обласного управління статистики, обсяги місцевого телемовлення в 2005 р. були такими: інформаційні програми – 58 годин, художні – 22, суспільно-політичні – 13, передачі для дітей на юнацтва – 5, спортивні – 1 година. Обсяг мовлення українською мовою у закарпатському телепросторі становив 75 годин, угорською – 10, іншими мовами – 13. Для задоволення інформаційних потреб краян закарпатське обласне телебачення потребувало збільшення ефірного часу, отже, уже в 2006 р. канал розпочав 14 годин щодобового мовлення – із шостої години до півночі.

У 2006 р. ЗОДТРК збільшила свою глядацьку аудиторію не лише завдяки новим проєктам, а й ліцензії на супутникове мовлення: «Закарпаття через своє географічне положення украї складне для будівництва передавальної мережі, тому для економії часу й коштів було вирішено скористатися послугами шведського супутника «Сіріус», який знаходився просто над областю, а тому був здатен якісно передати сигнал «Тиси 1» в кожному закарпатському оселю» [13]. Супутниковий канал дав змогу всім 46 кабельним операторам області транслювати програму закарпатського обласного телебачення.

Телеканал «Тиса-1» забезпечив збільшення обсягів виходу в ефір обласної телерадіомовної компанії до тривалості, обумовленої

ліцензією, поліпшення якості завдяки трансляції передач сучасним обладнанням, стовідсоткове поширення програм на території області. «Розбудову мережі обласного телевізійного каналу завершили 2006 року. На неї було витрачено п'ять мільйонів гривень із державного та обласного бюджету» [13].

Закарпатське телебачення першим серед українських обласних державних телерадіокомпаній отримало ліцензію на супутникове розповсюдження та побудувало космічний порт телезв'язку. Із переходом на супутникове мовлення вирішилося дуже складне питання – стовідсоткове покриття місцевою телепрограмою всієї території області. Закарпатське обласне телебачення можна дивитися на всій території України, а також за її межами – від Португалії на Заході до Уралу на Сході, від Ізраїлю на Півдні до Гренландії на Півночі.

Сьогодні ефір телеканалу закарпатського державного телебачення – це мовлення 24 години на добу, три оригінальні випуски новин протягом дня, щоденні ранкові та вечірні прямі ефіри, а ще кілька авторських проєктів, що активно розвиваються. Нині телеканал вирізняється тим, що має найбільше редакцій, де працюють над програмами для нацменшин краю. Мовлення на закарпатському телеканалі ведеться, крім української, угорською, словацькою, румунською, ромською, німецькою, російською та русинською мовами. Закарпаття межує з чотирма країнами Європи: Польщею, Румунією, Угорщиною та Словаччиною – на території краю проживає понад 30 нацменшин, тому багатомовний ефір телеканалу покликаний забезпечувати інформаційні потреби представників усіх національностей, що проживають на території області.

Модернізація каналу триває і стосується не лише оновлення технічної бази, а й підвищення рівня кваліфікації працівників телерадіокомпанії. Режисери опановують техніку монтажу, журналісти шукають нові форми подання матеріалів, оператори вдосконалюють свою майстерність. Набутий досвід і сучасні можливості дозволяють закарпатським телевізійникам налагоджувати співпрацю з іншими телекомпаніями України. Яскравим прикладом такого співробітництва є телеміст між Ужгородом, Луганськом та Харковом, де не лише обговорюють важливі суспільні теми, а й обмінюються досвідом щодо вирішення проблем. Водночас ЗОДТРК має досвід співпраці не лише з українськими, а й закордонними студіями, особливо тісні контакти в телеканалі з угорськими журналістами: здійснюється обмін програмами та реалізація спільних проєктів.

Отже, на початку 90-х рр. державне радіомовлення Закарпаття перебувало в стані занепаду, проте за роки незалежності не тільки витримало конкуренцію з боку приватних радіокомпаній, а й у перші роки нового тисячоліття, із заснуванням FM-станції. Радіоканал «Тиса-FM» вирізняється сучасним музичним наповненням, оперативними інформаційними повідомленнями, динамічним інтерактивним спілкуванням, новими цікавими проектами, налагодженою співпрацею із рекламодавцями. На початку 90-х рр. не тільки на обласному державному радіо, а й на телебаченні тривав процес стагнації, який було припинено 2006 р., коли ЗОДТРК отримала ліцензію на супутникове мовлення. Основним досягненням новоствореного каналу «Тиса-1» стало цілодобове мовлення, покриття важкодоступних гірських районів та збільшення кількості національних редакцій.

1. Гаврош О. Чи матиме Закарпаття пристойне радіо / Гаврош О. // Старий замок. – 1998. – 22 жовт.
2. Головчук О. Регіональне телебачення України: ефірні традиції та реорганізація / О. Головчук // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 22 // <http://journalib.univ.kiev.ua>.
3. Гоян О. Радіостанція як ділове підприємство: методика журналістської творчості : посіб. для студентів Ін-ту журналістики / О. Гоян. – К., 2001. – 62 с.
4. Гриценко М. Регіональні та місцеві телекомпанії України на сучасному етапі / М. Гриценко [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 1. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua>.
5. Зимомря Ю. Закарпатське радіомовлення – 60 років / Ю. Зимомря // Закарпатська правда. – 2005. – 19–20 листоп.
6. Історія національного радіофіру : архівні матеріали (1942–1969) / упоряд. Н. М. Сидоренко; Ін-т журналістики. – К., 2004. – 115 с.
7. Лизанчук В. Засоби масової інформації і духовне відродження України : формування національних ідеалів та інтернаціональних почуттів / В. Лизанчук. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1990. – 350 с.
8. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – Т. 2 : Термінологічний словник : телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. – 511 с.
9. Мащенко І. Г. Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу / І. Г. Мащенко. – К. : Україна, 2005. – 384 с.

10. Петрик П. Високі орбіти регіональних програм / П. Петрик // Новини Закарпаття. – 2004. – 16 листоп. – С. 5.
11. Петрів Н. «Галя» стане атрибутом історії... Та чи матимуть мешканці глухих сіл альтернативу? / Н. Петрів // Вечірній Ужгород. – 2003. – 1 трав. – С. 1.
12. Телерадіонаміри // Закарпатська правда. – 2005. – 6–12 серп. – С. 3.
13. «Тиса-1» телеканал для закарпатців // Ужгород. – 2005. – 19 листоп. – С. 6.
14. Усик С. У чиїх руках опиниться Закарпатський телефір, або Сповідь двічі звільненого / С. Усик // Срібна Земля. – 1996. – 4 трав.
15. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра / за заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1998. – 180 с.

Наталія Желіховська,
канд. наук із соц. комунік. (Київ)
УДК : 007 : 304 : 070

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТОРІНКАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

Досліджуються характерні особливості висвітлення суспільного дискурсу глобалізації в сучасній українській публіцистиці.

Ключові слова: публіцистика, глобалізація, дискурс.

The typical peculiarities of showing the public discourse of the globalization on the pages of the modern Ukrainian periodicals are investigated.

Keywords: publicism, globalization, discourse.

Исследуются характерные особенности освещения общественного дискурса глобализации в современной украинской публицистике.

Ключевые слова: публицистика, глобализация, дискурс.

Термін «глобалізація», що з'явився в 70-х рр. ХХ ст. для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу й на початку 90-х увійшов у широкий науковий обіг, досі залишається суперечливим і недостатньо вивченим поняттям. Варто зазначити, що в арсеналі суспільних наук безліч різноманітних дефініцій та концепцій глобалізації. У категоріях політичної науки та відповідно до наявної міжнародної практики зміст цього поняття визначають як «процес створення цілісної глобальної економіки, міжнародно-політичного оформлення цієї цілісності та прагнення транснаціональних еліт скористатися її можливостями для налагодження системи глобального управління» [1, 29].

Словник-довідник із соціальних комунікацій пояснює згаданий термін як «всесвітній, всебічний, повний, універсальний, загальний, об'єктивний процес, спрямований на посилення взаємозв'язків та взаємозалежності всіх країн і народів, на виникнення спільних проблем, що стосуються всього людства. ... Глобалізація є процесом цивілізаційного масштабу, який об'єднує потоки інформації, товарів, кадрів, що спричиняє до створення однорідної світової культури...» [2, 65–66].

Актуальність дослідження публіцистичного дискурсу глобалізації визначається необхідністю вивчення характерних тенденцій висвітлення суспільно значущої проблематики публіци-

стичних матеріалів, які цілеспрямовано впливають на формування суспільних настроїв і стереотипів щодо переваг та ризиків глобалізаційних процесів, створюють світоглядно-ціннісні орієнтири та нові форми світобачення, що визначають певну життєву позицію українського суспільства в процесі творчої реорганізації сучасного світу. «Суспільні ж настрої – це емоційні стани, пов'язані зі здійсненням чи неможливістю здійснення чогось, з різними фазами боротьби за здійснення тих або інших надій і сподівань, думок і задумів цілих спільнот. Масові настрої, таким чином, виникають і розвиваються на основі настроїв індивідуальних як однакових переживань сукупності індивідів з приводу відповідності суспільному настроєві, що вважається нормою, власних внутрішніх станів» [3, 93]. Як зазначає В. Різун, переходові масового настрою у суспільну думку сприяють насамперед ЗМК: «вони кристалізують, а відтак і раціоналізують настрої, роблять його усвідомлюваним через багаторазові повтори настрою своїми каналами, акцентування уваги аудиторії на тих чи інших його компонентах» [3, 95].

Різні аспекти публіцистичного дискурсу неодноразово перебували в полі зору таких українських учених, як В. Здоровега, В. Різун, Н. Сидоренко, К. Серажим, Й. Лось, Н. Зелінська, В. Лизанчук, Т. Хоменко, Л. Василик та ін. Проте публіцистичний дискурс глобалізаційних викликів сучасного світу залишається малодослідженим.

Мета статті – окреслити основні напрями, за якими розвивається дискурс глобалізації в сучасній українській публіцистиці щодо успішної інтеграції України в європейський і світовий економічний простір та здатності нашої держави реалізувати свій потенціал в умовах розгортання процесів глобалізації. Об'єктом дослідження стали понад 100 матеріалів, присвячених проблемам світової глобалізації й опублікованих протягом 2000–2010 рр. на сторінках газети «День». Зокрема, це матеріали, в яких висвітлюється досвід закордонних країн щодо національних особливостей сприйняття глобалізаційних процесів; принагідні публікації у зв'язку з проведенням різноманітних форумів, висвітлення діяльності міжнародних конференцій, офіційних зустрічей, молодіжних фестивалів, виступів протесту тощо.

За результатами аналізу, доцільно виділити та розглянути детальніше такі дві групи публіцистичних матеріалів: 1) коментарі й аналітичні статті, написані спеціально для «Проекту «Синдикат» видатними вченими зі світовим ім'ям, політичними лідерами та громадськими діячами; 2) публікації відомих українських науковців і публіцистів про світові тенденції розвитку глобалізації та перспективи для України.

Як зазначають сучасні науковці, розроблення й опис загальної моделі глобалізації дають змогу побачити суперечність та імпульсивність процесів, що відбуваються, усвідомити дію законів природи в еволюції цивілізації як системи вищого рівня організації Всесвіту. Зокрема, посилаючись на прогностичне вчення академіка В. Вернадського про ноосферу й думки сучасних дослідників, які прямо або побічно свідчать про те, що процес глобалізації фактично був зумовлений появою людини, А. Чічановський і О. Стариш, розглядаючи перспективи цивілізації в контексті процесу глобалізації, наголошують на такому: «Розроблення й масове впровадження глобальних інформаційно-телекомунікаційних систем привело до можливості управління не тільки матеріальними ресурсами біосфери, а й суспільною свідомістю. Відповідно транслюваний, а фактично нав'язуваний креатив – інформаційний масив – має нести не стільки конкретно-ситуативний потенціал комунікатора, скільки довгостроковий, науково вивіреним. Вивіреним – з міркування виявлення потенційно можливих негативних для цивілізації наслідків і керованої мінімізації негативних результатів таких наслідків» [4, 19].

Довгостроковим і науково вивіреним інформаційним креативом можна вважати матеріали, подані в газеті «День» із поміткою «Проект Синдикат». Міжнародна газетна асоціація «Синдикат» існує з 1994 р. й об'єднує рівноправних партнерів, серед яких французькі «Le Figaro» і «Le Monde», австрійська «Der Standard», британська «Guardian», італійська «Corriere della Sera» та німецькі «Die Welt» і «Handelsblatt». До асоціації, що налічує 170 газет із 92 країн світу, 1999 р. приєдналася й газета «День» – перший член «Синдикату» в Україні. Завдяки такому членству, українські читачі мають можливість одночасно з іншими читачами майже ста країн світу прочитати коментарі й аналітичні статті про світові події й тенденції, написані спеціально для Проекту видатними вченими зі світовим ім'ям, відомими політичними лідерами та громадськими діячами. Зокрема, всесвітній діалог щодо перспектив глобалізації на сторінках газети «День» репрезентували: професор, директор Центру міжнародного розвитку при Гарвардському університеті Джеффри Д. Сакс «Багаті та бідні: краще рішення – глобальний діалог» (2001. – 4 лип.), «Глобалізація та Організація Об'єднаних Націй» (2001. – 12 груд.), «Що таке конкурентоспроможність в умовах глобалізації» (2001. – 7 листоп.), «Коріння американської фінансової кризи» (2008. – 25 бер.); професор, лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц «Економічна глобалізація – 2004: ризики і шанси» (2004. – 14 січ.), «Загроза глобалізації, або Подвійні стандарти у виконанні США»

(2002. – 25 квіт.); професор Гарвардського університету Джозеф С. Най «Приватизація війни» (2004. – 23 бер.), «Недовговічність нового світу» (2006. – 1 лип.); професор політичної економіки Гарвардського університету Дені Родрик: «Чи є глобалізація єдиним шляхом для розвитку?» (2001. – 17 трав.), «Кінець консенсусу з глобалізації» (2008. – 15 лип.); фінансист, голова інституту «Відкрите суспільство» Джордж Сорос «Суспільні блага глобалізації: відсутній компонент» (2001. – 18 жовт.), «Війна з тероризмом: помилкова доктрина» (2006. – 31 серп.), «Невизначене майбутнє світу» (2008. – 19 серп.), «Нова світова архітектура» (2009. – 12 листоп.).

Узагальнюючи результати аналізу згаданих статей щодо перспектив глобалізації, можна визначити основні проблеми, до яких провідні вчені намагаються привернути увагу світової спільноти: 1) ринкова економіка не прагне до рівноваги, вона схильна до «крайнощів ейфорії та відчаю», в результаті чого убогість бідних країн зростає; 2) правила світової торгівлі вигідні для багатих країн, а отже, бідні країни потребують міжнародної підтримки в галузі охорони здоров'я та навколишнього середовища, захисту прав людини та поліпшення умов праці; 3) продумана міжнародна політика повинна врівноважувати технології, які поширюють недержавні та транснаціональні сили; 4) глобалізація вимагає міжнародного управління та законів, ООН і надалі повинна відігравати провідну роль у процесі мирного просування глобалізації. Крім того, успішний розвиток глобалізаційних процесів потребує економічного співробітництва, міжнародної солідарності, поширення європейських цінностей та етичних стандартів, зокрема неутручання у внутрішні справи іншої держави.

Утім, щодо перспектив та особливостей українського досвіду глобалізації, варто звернутися до коментарів вітчизняних публіцистів. До обговорення цієї проблеми на сторінках газети «День» долучилися відомі академіки й науковці, публіцисти та громадські діячі: Є. Головаха «Людське обличчя глобалізації» (2001. – 28 груд.), Д. Затонський «Розвиток має свою внутрішню мудрість» (2002. – 26 квіт.), Л. Костенко «Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф» (2003. – 25 квіт.), В. Лизанчук «Українське «Я» у процесі глобалізації» (2004. – 22 трав.), В. Герасимчук «Авантюризм, дурість, безробіття...» (2004. – 21 серп.); І. Дзюба «Глобалізація й майбутнє культури» (2006. – 12 лип.), С. Кримський «У сучасному глобалізованому світі Україна має всі можливості для того, щоб зіграти роль цивілізаційного центру» (2006. – 4 серп.), М. Жулинський «...Давайте розглядати людину...» (2008. –

27 берез.); А. Миселюк «Україна перед викликами глобалізації» (2000. – 6 черв.); В. Стус, І. Константинова «Глобалізація завершується» (2008. – 28 листоп.); С. Грабовський «Україна та глобальні виклики» (2009. – 28 жовт.).

У матеріалах українських авторів простежуються яскраво виявлені гуманістичні ідеї, досліджується проблема розвитку людини як особистості. Зокрема, М. Жулинський наголошує, що Україна повинна вийти на шлях гуманітарного розвитку, а це передбачає розглядати людину як головний національний ресурс. Ефективна реалізація національного людського потенціалу має бути домінуючою державної політики, що орієнтується на «цінності самореалізації», а не на «цінності виживання». Низька якість життя зумовлює зниження морального й духовного тону нації, сприяє поширенню штучної глобальної культури, яка творить так звану космополітичну публіку, наповнену вульгарним скепсисом до своєї національної культури, зневагою до своєї мови, історії, традицій, моральних цінностей та духовних набутків нації. Національна культура втрачає свою автономію внаслідок глобальних «зазіхань», що призводить до національного зневілювання особи та до бездуховності. На думку Жулинського, Україна виявилася не підготовленою до інформаційної революції, яка «навалює» обвалилася на українську людину, не захищену духовною оболонкою національної ідентичності, всім комплексом національних цінностей і пріоритетів.

Розмірковуючи про національний, людський вимір і гуманізацію глобалізаційних процесів, В. Лизанчук також розглядає людину як найвищу соціальну цінність, а чіткі національні орієнтири в усіх сферах життя України – як найголовніші передумови зведення до мінімуму негативного впливу глобалізації. На думку автора, наша цивілізація збереже себе за умови збереження культури, духовності, мови кожного народу, адже мудрість діалогу культур – у вмінні збирати «краплини відмінностей у безмежний океан добра». У цьому контексті пріоритетного значення набуває національне, морально-духовне виховання, а збереження й розвиток української мови та культури є основою безпеки української нації. Щоб гідним був український внесок у загальносвітову культуру людяності, потрібно зосередитися на найважливіших факторах збереження й формування національного «Я» – на освіті, науці, інформації. Вчений переконаний, що утвердження національної свідомості є адекватною захисною реакцією суспільства на руйнівний вплив відцентрових сил, пов'язаних із глобалізацією,

тому в сучасних умовах загострилися дві світові тенденції: глобалізація та ренаціоналізація, тобто духовне й національне відродження народів та народностей, творення їхніх нових держав.

Дві протилежні світові тенденції розвитку глобалізації також досліджують В. Стус та І. Константинова. На думку авторів, головна функція глобалізації – порівняно швидке поширення технологій модерну на максимально можливному просторі – близька до виконання, й перші ознаки її вичерпання з'явилися ще в 70-ті рр. Хоча глобалізація як наймогутніший цивілізаційний процес має величезну інерцію, можна впевнено стверджувати, що глобалізація зміниться зворотним домінуючим процесом – регіоналізацією. Ще не є очевидним, але вже чітко проглядається тенденція мовної регіоналізації: єдиної мови міжнародного спілкування в різних регіонах планети не буде так само, як немає єдиного світового автомобіля. Регіоналізація, що розпочнеться, розв'яже більшість питань глобалізації, в тому числі й велику кількість екологічних проблем.

На глибоке переконання С. Кримського, слово «глобалізація» набуло помилкової привабливості значення й перетворилося на вестернізацію, тобто нав'язування західного способу життя іншим народам на тій підставі, що західна цивілізація накопичила досвід науково-технічної революції як досвід виживання. Йдеться про диктат технологічно найбільш розвинених країн щодо економічно слабких, нав'язування їм своєї волі з метою економічного та політичного підкорення. Вестернізація призводить до посилення соціальних і національних суперечностей у світі, оскільки спирається на ідею ліквідації національних кордонів в економіці, неминуче залучаючи національні економіки до світового ринку, де перемагає найсильніший унаслідок жорсткої конкурентної боротьби. Втім, на думку науковця, сучасні процеси глобалізації не стосуються антропологічних основ всесвітньої історії та культури: людство як було, так і залишається етнічним архіпелагом. Автор переконаний, що, маючи у своєму розпорядженні один із наймогутніших культурних потенціалів, у сучасному глобалізованому світі Україна має всі можливості для того, щоб зіграти роль цивілізаційного центру, адже в історичному плані Україна була центром світових комунікацій, суб'єктом нової греко-слов'янської православної цивілізації, історично покликаним завершити утвердження християнства у світі. Тому вчений вважає перспективною ідею створення в Україні Центру духовності XXI ст., який усебічно вивчав би проблеми формування цивілізації солідарності, консенсусу та партнерства.

А поки що зі «скреготом залізної завіси» і легким вітерцем всесвітньої глобалізації входять у наше життя трудова міграція, а разом з нею і рабовласництво. Як пояснює В. Герасимчук, у сучасному розумінні «раби» – це, як правило, трудові мігранти-невдахи. Але глобалізація, звісно, не є причиною виникнення торгівлі людьми, а лише тлом для цього транснаціонального явища. Авторка переконана, що работоргівлі в Україні сприяють «авантюризм, дурість та безробіття».

Л. Костенко й І. Дзюба розглядають явище глобалізації як безумовний факт історії, який вимагає від України піднесення свого суспільнозвичаєвого та культурного потенціалу для створення громадянського суспільства з новою якістю мислення. Щоб не минуло формувало сучасний тип українця, а щоб сучасний українець був здатен формувати майбутнє.

Підсумовуючи, варто зазначити, що нинішню глобалізацію українські публіцисти не схильні міфологізувати, вдаючи, що вона може вирішити всі проблеми для України. Єдині правила гри, які так переконливо пропагують провідні західні експерти, в українських реаліях не сприймаються як міст для подолання прірви між багатими та бідними країнами. Вітчизняні науковці наголошують на тому, що багатоманітність культур була й залишається джерелом творчих здібностей людства й підставою для його самоповаги. Щоб в умовах інтернаціонального суспільства споживання з успіхом протистояти глобальній системі стандартів та уніфікацій, слід забезпечити себе повносилним культурним потенціалом, вірою і стійким морально-духовним імунітетом власної національної ідентичності.

1. Шергін С. О. Політологічний дискурс глобалізації / Шергін С. О. // Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. / відп. ред. С. О. Шергін. – К. : Центр вільної преси, 2009. – С. 27–30.

2. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / [авт.-сост. В. А. Ильганаева]. – Х. : Городская типография, 2009. – 392 с.

3. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 журналістика та інформація / В. В. Різун. – К. : Просвіта, 2008. – 260 с.

4. Чічановський А. А. Інформаційний простір – основа інтеграційно-деінтеграційних процесів цивілізації / А. Чічановський, О. Стариш // Публіцистика і політика : [зб. наук. праць. Вип. 1 (6) / заг. ред. А. А. Чічановського]. – К. : Грамота, 2009. – С. 7–40.

Микита Василенко,
д-р філол. наук, доц. (Київ)
УДК 070 : 422

СПРОБА РЕВІЗІЇ ПОНЯТТЯ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ФАКТУ

Статтю присвячено проблемам розвитку сучасної журналістики, як української, так і світової. Наведено численні приклади з періодичної преси та наукових видань.

Ключові слова: факт, інтерпретація, домисел, фантазія, репортаж.

Article is devoted to the problems of development of modern journalism, both Ukrainian and universal. Numerous examples from the periodic press and scientific editions are resulted.

Keywords: the fact, interpretation, a conjecture, imagination, the reporting.

Стаття посвящена проблемам развития современной журналистики, как украинской, так и мировой. Приводятся многочисленные примеры из периодической прессы и научных изданий.

Ключевые слова: факт, интерпретация, домисел, фантазия, репортаж.

Проблема зваженості домислу й припустимості вимислу одне із ключових питань сучасної нової журналістики, що так детально розкрита й розрекламована Т. Вулфом. Для української репортажної школи, яка існує поки що лише в потаємних сподіваннях одного-двох прихильників репортажу як жанру і такої ж кількості теоретиків, проблема має абстрактний характер. Висловлюючись на рівні побутової свідомості: для чого досліджувати те, що не практикується?

Тиражі міських американських газет доходять до 300–400 тис. примірників на день, у нас реальні цифри продажу однієї з наймасовіших газет сягають у п'ятимільйонній столиці 50 тис. примірників. Оскільки досі не зафіксовано жодного випадку покарання чи штрафу за фальшування газетно-журнальних тиражів, змушені свідомо уникати посилань на відповідні документи. Це невигідно власникам друкованих видань.

Звісно, за таких умов репортаж як жанр не розвивається, а про нову журналістику в Україні годі й мріяти. Тому запропонована

стаття з яскраво виявленими публіцистичними елементами є лише спробою показати науковому загалу, що прецедент існує, більше того, він перейшов у практику закордонної преси. Оволодіти основами нової журналістики вітчизняним працівникам ЗМІ стає дедалі важче через брак загальної освіти й нерозуміння видавцями того факту, що нова журналістика – єдино можливий шлях розвитку журналістики взагалі.

Нова журналістика це, власне, досить довільна інтерпретація факту, підвищення ролі вимислу в суто репортерській справі. У різні історичні періоди питання домислу й вимислу в журналістській творчості вивчали публіцисти, вчені, письменники, літературні критики. В Україні найбільше уваги зазначеній проблемі приділив Д. Прилюк, побіжно її торкалися В. Здоровага, І. Прокопенко. У Росії слід згадати образно-поетичне трактування проблеми Г. Лазутіною [7]. Серед закордонних фахівців проблему настільки вправно обминав Р. Каптон [6], що стало цілком зрозуміло: питання домислу й вимислу існує і в англо-американській новинній журналістиці, проте помічати її не варто, оскільки це суперечить принципам Ассошіейтед Пресс.

Серед літераторів-репортерів у минулому, які творчо екстраполювали методи збирання фактичного матеріалу на художню творчість, слід назвати Е. Гемінґвея, Г. Гріна, Гі де Мопассана. Проте сама по собі проблема домислу і вимислу виникла з моменту масового виходу газетно-журнальної продукції наприкінці XVII – на початку XVIII ст. в Англії, потім – країнах континенту.

Обравши полеміку як метод трактування ідеї і емпіричного матеріалу, наголосимо на тому, що проблема домислу й вимислу в сучасному науковому журналістикознавстві потребує негайного переосмислення. Якщо для журналістів-практиків старої генерації беззаперечними є посилання старої, ще радянської школи журналістики стосовно застосування прийомів домислу й вимислу, то нова зміна вдається до пошуків спонтанних, непродуктивних, часом досить сумнівних з точки зору професійної етики. Молоді «допомагає» в цьому практично повна необізнаність як із традиціями, так і сучасним науковим процесом, класичними взірцями світової літератури й публіцистики взагалі.

Поняття домислу й вимислу як категорій етичних і суто професійних різнилося навіть у межах коротких історичних періодів. Проте саме в журналістиці питання сприймається та інтерпретується дуже гостро, оскільки в сучасній українській науці до останнього часу панувала доктрина, що журналіст мусить писати

«правду, тільки правду і нічого, крім правди». Останнє доволі дивно, оскільки відомий радянський дослідник Д. Прилюк завчасно попереджав про неприпустимість такого підходу.

У своїй ґрунтовній праці учений зауважив: «З творчої уяви і фантазії народжуються вимисли і домисли як їх конкретні вираження. Навколо їх правомірності в журналістській творчості точиться безперервна дискусія, і вона, очевидно, продовжуватиметься, бо, з одного боку, журналістика залишається вірною принципу правдивості, і будь-які вигадки дискредитуватимуть його, а з другого боку, журналістська творчість неможлива без творчої уяви і фантазії, які, як відомо, припускають відліт від точного копіювання дійсності» [8, 58].

Термін «відліт» (*напевно, фантазії*. – М. В.) досить точно характеризує емоційний стан репортера, який має працювати в екстремальних умовах, через які певні «вибухові», в прямому сенсі цього слова, епізоди лише фіксуються в підсвідомості. Для того, щоб згодом витягти їх звідти, потрібно не лише напружити пам'ять, а й компенсувати брак побаченого, почутого, буквально своєї шкірою відчутого дійства, власною уявою, почасти – фантазією.

«Уява і фантазія, отже, рідні сестри творчості, – зазначив Д. Прилюк. – З допомогою уяви народжуються образи дійсності матеріального світу... З допомогою уяви людина намагається продовжити процес пізнання, поглибити і розширити його» [8, 57]. Визначення відомого журналістикознавця, як і весь підрозділ посібника, що присвячений проблемам домислу й вимислу, є, по суті, *прагматичною поетизацією* журналістської праці. Вказівки і настанови метра журналістики можна і слід сприймати інтуїтивно, виходячи із власного творчого досвіду, сприймати лише з врахуванням сьогоденних реалій, але не забуваючи про те, що історія повторюється. Світова література дає нам блискучі зразки використання домислу й вимислу літературними героями-журналістами.

Згадується, приміром, кар'єра «милого друга» з відомого твору Гі де Мопассана. Колишній вояк, який заробив свої статки завдяки коханкам і виданню газети, починав репортером. Уже тоді вимисел у репортажах та інтерв'ю цього героя успішно домінував над реальністю. Моральні закони кожної епохи відрізняються, очевидно, тому пересічний читач і тогочасне французьке суспільство не заперечували проти таких прийомів.

Сто років потому, лауреат Нобелівської премії в галузі художньої літератури англійський письменник Г. Грін у романі «Тихий американець» головним героєм свого твору обирає репортера,

містера Фаулера. Той відсилає до Англії свої матеріали із В'єтнаму, де саме в цей час з'являються перші «тихі» американці із ЦРУ. У барі готелю «Континенталь», у сутінках, між випивкою і дівчатами, європейці неспішно теревеняють про свої справи. З точки зору журналістикознавчої проблеми домислу й вимислу, один із цих діалогів варто навести повністю: «– Ви недооцінюєте себе, Білле, – сказав аташе з економічних питань. – Пам'ятаєте ваш нарис про дорогу 66. Як ви її тоді назвали? «Дорога в пекло». Він був вартий Пулітцерівської премії. Знаєте, що я маю на увазі? Вашу розповідь про людину з одірваною головою, яка стоїть на колінах у канаві і потім про ту, що йде наче сновида... – Ви гадаєте, що я справді був коло тої смердючої дороги? Стівен Крейн міг описувати війну, ніколи не убачивши її. А хіба я гірший? До того ж це тільки жалюгідна колоніальна війна» [5, 55].

Отже, найкращі матеріали герой просто вигадував, причому знаходив ті деталі, які запам'ятовувалися читачеві краще за реальні епізоди війни. Не зайве додати, що Г. Грін починав свою творчу кар'єру як репортер, то можна лише здогадуватися: писав колись репортер Грін правду чи волів творчо «опрацьовувати» факти реальної дійсності.

Часто-густо домислює мотивацію своїх героїв репортер Карков – персонаж відомого роману Е. Гемінгвея «По кому подзвін». Проте домисел Каркова, що межує з вимислом, має не творче, скоріше, ідеологічне підґрунтя. Карков – спеціальний кореспондент «Правди» під час громадянської війни в Іспанії. За партійною директивою він змушений героїзувати вчинки республіканських командирів і комісарів, перебільшуючи, домислюючи факти у своїх репортажах.

Проте найпарадоксальнішим свідченням домінування абсолютного вимислу над прозаїчним фактом є практика англійських видань доби Дж. Свіфта. «У XVIII столітті журналісти та їх читачі сприйняли би будь-яку пропозицію дотримуватися об'єктивності лише тому, що вона є чесною, як цілком недоречну. Таких авторів, як Едісон, Стіл, Джонсон, Свіфт і їх менш відому братію з Граб-стрит, читали саме заради їх поглядів і думок. Об'єктивність стала витвором преси XIX століття», – стверджує Дж. Гол [4, 31].

Нині вимисел, подібний до творінь Свіфта і К°, домінує в Україні у значній частині газетно-журнальних видань, що виконують настанови певної політичної сили й фінансових кіл. Причому йдеться навіть не про спеціальні партійні видання на кшталт газети «Комуніст» або «Товариш». Мова про загальнополітичні щоденні або

щотижневі газети, журнали. Приміром, газета «Сьогодні» повністю зорієнтована на одне з регіональних угруповань; журнал «Профиль» не приховує свою відданість колишньому президенту; журнал «Корреспондент» фінансується, за чутками, за кошти американських платників податків. У політології це явище дістало назву *пробабілізму*, категорії запозиченої з філософської науки. По суті, пробабілізм – звичайний софізм, за яким будь-який пошук, варіант пошуку істини хибний, бо не існує самої істини.

Вітчизняні видавці, уникаючи заглиблення в термінологічний апарат, воліють просто підмінювати реальні факти вигадками. На іншому, не менш цинічному, але більш витонченому, з точки зору подання матеріалу, рівні, повертається знаменита партійна настановна газетяра доби «розвиненого» соціалізму: «Не забувайте, що ви – працівник партійної газети й іншим не давайте про це забувати».

Причини, через які проблема домислу й вимислу в сучасній редакційно-видавничій практиці в Україні не досліджувалася, залишаються злободенними. Спорадичні суперечки, що іноді спонтанно виникають щодо цієї проблеми на наукових семінарах, захистах кандидатських чи докторських дисертацій, спровоковані і мають більш емоційне, ніж наукове підґрунтя. Далі вербального спілкування справа не рухається. А тим часом навіть не домисел, а вимисел все частіше брутально втручається в газетно-журнальну практику, і закривати на це очі, означає пасти задніх у світовій науці про журналістику.

Яскравим прикладом практичної реалізації домінанти вимислу над реальністю став «спецвипуск» «The New York Times» наприкінці 2008 р. За свідченнями експертів, він мав «ефект вибуху інформаційної бомби» [1]. Спеціальний випуск, безплатно розповсюджуваний волонтерами на вулицях Нью-Йорка, Лос-Анджелеса та інших великих міст США, сповіщав сенсаційні новини. Війна в Іраку закінчилася і військові повертаються додому. Дж. Буша віддано під суд, бо саме він спровокував конфлікт під приводом того, що нібито у Саддама Хусейна є зброя масового ураження. Найбільше вражав той факт, що Буш здався поліції добровільно, під впливом «свого останнього спілкування з Ісусом Христом». Приклад свого патрона наслідувала К. Райс, яка також публічно вибачилася за людські жертви цієї війни.

У газеті можна було прочитати також, що конгресмени США раптово скасували зловісний закон про тероризм, проголосували за безплатну вищу освіту і т.д. Захопившись подібними новинами, пе-

ресічні американці не одразу звернули увагу на те, що газета на 14 шпальтах датована наступним роком. Таким чином, увесь випуск виявився суцільним вимислом журналістів і видавців: вони просто вирішили спрогнозувати, що станеться в найбагатшій країні світу в майбутньому, за збігом певних обставин.

Пізніше виявилось, що грандіозна містифікація є справою маловідомої досі організації «The Yes Man» і подібні акції для них не новина. Очевидно, організація мала поважних спонсорів, бо згодом виявилось, що в альтернативному проекті брала участь майже тисяча професіоналів – від власне репортерів та аналітиків до проплачених розповсюджувачів друкованої продукції. Не маючи на меті аналізувати політичні дивіденди подібної акції, наголошуємо лише на тому конкретному висновку, що більшість матеріалів у «газеті майбутніх подій» було написано в жанрах інформаційної замітки, репортажу, інтерв'ю.

Суцільна вигадка, фантастика, вимисел. Проте конкретний приклад на емпіричному рівні заперечує досі усталену журналістикознавчу теорію. Чи варто говорити, що невдовзі ми станемо свідками повторення подібних експериментів в Україні, де логіка політичної боротьби передбачає швидке запозичення передових прийомів контрпропаганди? Коли абстрагуватися від зайвої емоційності в проблемі доречності домислу й вимислу, коли врахувати, що в усьому світі налічується до півсотні теорій альтернативної етики, то слід знову звернутися до американських реалій – уже в плані не практичних, а наукових праць із журналістикознавства.

Американський дослідник Т. Вулф, відомий ще як письменник-романіст, колумніст і класичний репортер, видав книгу «Нова журналістика» [3]. Не ставлячи за мету анотацію цього оригінального видання, зупинимось лише на основних думках автора щодо доречності домислу й вимислу в сучасній журналістиці. Як уважає Т. Вулф, віднедавна в Америці «...з'явився особливий жанр. Він убирає прийоми роману, поєднує їх з прийомами інших прозаїчних жанрів. І при цьому весь час, якими б не були методи написання, залишається перевага... читач просто знає – все відбувалося насправді» [3, 60].

Емоційність у творах нової журналістики досягається прийомами суто літературними, правдивість – деталями суто репортерськими. Як результат, маємо яскраві описи, влучні характеристики і водночас реальні діалоги й інтерв'ю з реальними респондентами.

Цей незвичний для провінційної української журналістики симбіоз може набувати несподіваних, часом гротескних форм.

Збірка журналістських статей романіста Т. Капоте виходить з «алітераційним хорейчним пентаметром у назві», але при цьому зміст книги є повністю журналістським твором [3, 47]. Дж. Сак видає свою «Роту М», максимально використовуючи в діалогах реальних героїв сленг; видає справжнісінький романний «потік свідомості», але...дістає при цьому письмову згоду від кожного зі своїх респондентів, життя яких описує в серії воєнних репортажів [3, 403]. Тобто питання домислу й вимислу в кожному з конкретних матеріалів, написаних у стилістиці нової журналістики, вирішуються індивідуально самим автором. Ідеться лише про глибину відображення внутрішнього світу реальних героїв і здатність автора дати якомога яскравішу картину того, що відбувається в об'єктивній реальності, використовуючи при цьому прийоми і методи художньої літератури. Нова журналістика – це добре забуте старе, й сам Т. Вулф, дошукуючись до її першоджерел, звертається до досвіду А. Чехова і його знаменитих дорожніх нотаток «Остров Сахалин». На нашу думку, лише незнання української традиції не дозволило американському досліднику вивчити досвід написання дорожніх нотаток Панасом Мирним чи навести, як приклад першоджерел нової журналістики, оповідання-нариси І. Франка про злидарів із Борислава.

Цілком очевидно, слід чекати експансії подібної форми організації журналістської творчості й в Україні. Хитка, умовна межа між домислом і вимислом у цьому разі буде вирішуватися вітчизняними журналістами спонтанно, інтуїтивно, без врахування не лише світових, а й власних традицій. І справа не в якості журналістської освіти. Справа в менталітеті, досить одіозних індивідуальних рисах журналістів-практиків.

Прикладом такого оригінального тлумачення міри домислу і вимислу є видавничо-журналістська діяльність автора цієї наукової розвідки, який у творчій практиці керується настановами великого Арістотеля з відомої «Поетики»: «А як слід писати неправду, цьому краще за все повчитися у Гомера» [2, 675].

1. Американцы подделали газету // Коммерсантъ. – 2008. – 14 листоп.

2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – Т. 4 : Поэтика / Аристотель. – М. : Мысль, 1983. – 828 с.

3. Вулф Т. Новая журналистика и Антология новой журналистики / Т. Вулф ; [пер. с англ. Д. А. Благов, Ю. А. Балаян.] – С.Пб. : Амфора, 2008. – 574 с. – (Серия «Амфора 21»).

4. Гол Дж. Онлайн-журналістика / Дж. Гол. – К. : К.І.С., 2005. – 217 с.; Лазутина Г. Основы творческой деятельности журналиста / Г. Лазутина. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 240 с.

5. Грін Г. Тихий американець. Наш резидент у Гавані / Г. Грін ; [пер. з англ. І. Коваленко, П. Шарандак.] – К. : Дніпро, 1967. – 367 с.

6. Каптон Р. Дж. Настанови журналістам Ассошіейтед Пресс / Рене Дж. Каптон ; [пер з англ. А. О. Іщенко.] – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. – 158 с.

7. Лазутина Г. Основы творческой деятельности журналиста / Г. Лазутина. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 240 с.

8. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості / Дмитро Прилюк. – К. : Вища шк., 1973. – 271 с.

Надія Герасимчук,
здобувачка (Київ)
УДК 007 : 304 : 070

РІЗНОВИДИ ФЕЙЛЕТОНУ (досвід французької та української преси)

У статті розглядається історія появи та розвитку французького фейлетону в газеті «Journal des Debats» у XIX ст., її перехід від «підвалу» до жанрового різновиду. Аналізується своєрідність українського фейлетону як художньо-публіцистичного жанру та його місце в газеті «Громадська думка» (1906).

Ключові слова: художньо-публіцистичний жанр, фейлетон, газета «Journal des Debats», «підвал», театральна рецензія, іронія, сатира.

The article deals with the history of emergence and development of the French feuilleton in the «Journal des Debats» newspaper during the 19-th century and its transition from the «underground floor» in the newspaper to a certain genre type. The peculiarity of the Ukrainian feuilleton as fiction and journalistic genre and it's role in the «Gromadska Dumka» newspaper during 1906 year are analyzed.

Keywords: fiction and journalistic genre, feuilleton, «Journal des Debats» newspaper, «cellar», theatre review, irony, satire.

В статье рассматривается история появления и развития французского фельетона в газете «Journal des Debats» в XIX ст., его переход от «подвала» к жанровой разновидности. Анализируется своеобразие украинского фельетона как художественно-публицистического жанра, его место в киевской газете «Громадська думка» (1906).

Ключевые слова: художественно-публицистический жанр, фельетон, газета «Journal des Debats», «подвал», театральная рецензия, ирония, сатира.

Фейлетон як газетно-журнальний жанр завжди контрастно відрізнявся від інших матеріалів яскравими сатиричними образами, деталями, живою, соковитою, самобутньою художньою мовою, відповідним оформленням подання фактичного матеріалу та особливо гострим, часом несподіваним поворотом. Дослідники радянського (20-х рр. XX ст.) і сучасного фейлетону по-різному визначають цей жанр. Так, «Літературознавчий словник-довідник» дає таке визначення цього жанру: «Фейлетон – невеликий за обсягом жанр художньо-публіцистичної літератури злободенного ха-

© Герасимчук Н., 2011

рактеру» [6, 706]. І. Груздев зазначав, що «поняття фейлетону-статті чітко сформувалося в періодиці XIX ст.», і саме це поняття було провідним у російській газетній періодиці 20-х рр. XX ст. [8, 14]. Викладачі Московського державного інституту журналістики М. Браз і М. Гус, писали у 1928 р., що «це газетний публіцистичний твір, який оперує не тільки формально-логічними, а й емоційними способами впливу на читача і конструюється за допомогою сполучень, запозичених із арсеналу художнього твору, – користується художнім домислом зі всіма притаманними йому зображальними засобами, відтворює дійсність у плані художнього в ній домислу, що найбільш випукло виявляє найхарактерніші її риси, аргументує образами, а не тільки формально-логічними абстракціями» [1, 16].

С. Курляндська вважає, що типовий фейлетон 20-х рр. XX ст. – «невеликий за обсягом твір, буквально насичений різноманітними художніми прийомами, твір емоційний, що сприймається як щось найбільш цільне, єдине. Особлива енергійність викладу в фейлетоні побудована на цілому ряді «несподіванок» (добір асоціацій, конструкцій абзаців, короткого рядка тощо) [5, 27]. Професор Ю. Ярмиш вважає, що фейлетон – «це художньо-публіцистичний жанр, у якому комічне підґрунтя якихось негативних явищ або ситуацій розкривається шляхом інверсійної, асоціативної розробки теми з використанням засобів алегоричності, інакомовності» [10, 7]. Науковець В. Здоровега зазначає поєднання у фейлетоні «аналітико-критичної і полемічної функцій» [3, 162]. На думку ученого з Санкт-Петербурга М. Кіма, предметом відображення фейлетону є суперечливе, парадоксальне, невідповідне соціальній дійсності; цільовою функцією – висміювання чи заперечення негативного соціального явища за допомогою гумору, іронії, сарказму, а метод роботи з інформацією – комічне перебільшення, сатиричне загострення ситуації [4, 23]. Московський дослідник сучасної телевізійної журналістики В. Цвик вважає, що фейлетон пишуть фахівці найвищого рівня, які спеціалізуються на створенні текстів одного конкретного жанру [9, 37].

Та історія появи фейлетону засвідчує, що фейлетон уперше виник як додаток до основної частини газети. У 1800 р. французька газета «Journal des Debats» («Журналь де Деба» – «Газета дебатів») стала власністю братів Бертенів, з ім'ям яких пов'язаний її найяскравіший період. При нових власниках відбулася зміна формату: газета подовжилась. Унизу з'явився «нижній поверх», або підвал, названий «фейлетоном». Утім, читачі, що звикли до попереднього

формату, могли передплатити газету без фейлетону, який у такому разі відрізали. Тому в перші роки існування газети між фейлетоном та іншим текстом газети збереглася широка смуга – «лінія відрізу». У зв'язку з особливими умовами передплати газети з фейлетоном і без нього, фейлетон спочатку займав увесь підвал газети, на всіх її сторінках. Пізніше це зникає, фейлетон іноді скорочується, іноді ж його зовсім не було.

Перший фейлетон з'явився в «Journal des Debats» 28 січня 1800 р. Фейлетон став своєрідним засобом подолання казенного шаблону. Спочатку за газетний «підвал», названий «Feuilleton du Journal des Debats» (як було в заголовку кожного фейлетону), більше, ніж редактор, відповідав метранпаж. Фейлетоном, власне, називалося все, що друкувалося під ризикою. Це були різноманітні повідомлення, розподілені на кілька рубрик. Фейлетони тяжіли до літературної форми. Та головним їхнім джерелом стала театральна рецензія.

У появі розділу «Ephemerides politiques et litteraires» редакція бачила спосіб подати різноманітний літературний матеріал, для чого було запрошено спеціального співробітника Ж. Планша, більш відомого як укладач греко-французького словника. Як зазначає Б. Томашевський, у цих замітках, що повідомляли про події, які відбулися під тією самою датою в різні роки й століття, збирали «днів минулих анекдоти від Ромула до наших днів» [7, 60], причому відбір цих анекдотів був досить канонічний, переважно вибирали анекдоти з нової історії, починаючи з XVI ст.

Зовсім по-іншому склалося з театральними рецензіями. Уперше вони з'явилися в другому фейлетоні, 9 січня, як коротка замітка всередині репертуару. Із таких заміток, що писалися близько тижня, сформувалася театральна рецензія. Вона не була новим жанром у публіцистиці. Загалом у фейлетонах «Journal des Debats» не було нічого літературно нового. Новаторським було лише об'єднання різноманітного матеріалу в «підвалі» газети і зобов'язання давати щодня 4 сторінки фейлетону, що й вплинуло на композицію статей, з яких він складався. Від уміщених у газетах під рубрикою «Varietes» традиційних рецензій і бібліографічних статей фейлетон відрізнявся незвичною свободою форми. Були відкинуті всі літературні традиції, всі риторичні схеми.

Характеризуючи фейлетон Жоффруа, А. Нетман зазначав: «Свобода друку, знищена в цю епоху для політичної преси, свобода, відсутня у горішніх поверхах газети, знайшла притулок у нижньому поверсі в Жоффруа. Звідти вона говорила все, що їй хотілося, що їй було треба. Цією обставиною пояснюється суміш літературних і

політичних ідей, строкатість жанрів, яка була б вадою, якби не мотивувалася необхідністю. Фейлетони Жоффруа були трохи схожі на середньовічні церкви, що мали право притулку, і де зустрічалися всі ті, хто не міг показатися в іншому місці» [10, 100–101]. Сучасники Жоффруа зазначали наявність у них каламбурів, гри слів, заміни «низьких» слів високими літературними еквівалентами (іноді з іронічним відтінком), що замінювали «низькі» слова живо-го мовлення [7, 69].

Характерною ознакою ранніх фейлетонів «Journal des Debats» була їх анонімність, що давало підстави думати, що всі фейлетони належать одному авторові. Наприкінці другого року фейлетонів «Journal des Debats» у них дедалі частіше з'являються підписані статті, переважно літературного плану. У цей час зміст фейлетонів був досить різноманітним, хоча й складався здебільшого зі звітів.

Не останнє місце у фейлетоні займали листи в редакцію, здебільшого на тему про авторське право, звинувачення в плагиаті та ін. Узагалі елемент скандалу був конструктивним принципом фейлетону. Виляяти когось і надрукувати обурений лист-відповідь до редакції було засобом оживити сторінки газети. Характер фейлетону став змінюватися після 1836 р., що ознаменувався створенням «дешевої» преси. Щоб витримати конкуренцію, газета «Journal des Debats» збільшила формат, відповідно збільшивши обсяг фейлетону. Він став різноманітнішим. Французькі форми фейлетону не давали фейлетонного жанру в сучасному значенні слова, тобто форми, яку б застосували до трактування злободенної теми. Ні форма звіту – театрального чи іншого, ні форма роману не наближалася до сучасного фейлетону.

Дослідник російської сатиричної публіцистики 20–30-х рр. ХХ ст., професор Ленінградського університету Б. Томашевський вважає, що більш чисту форму фейлетону слід шукати не на сторінках газети «Journal des Debats» і що найближчими до сучасного фейлетону є «Паризькі листи» мадам Жираден (Дельфіні Ге), які вона почала друкувати в газеті свого чоловіка «La Presse» з вересня 1836 р. [8, 69].

Узагалі, фейлетон «Journal des Debats» не створив нового літературного жанру: театральні рецензії, критичні статті, подорожні нотатки, новели, авантюрний роман – усі ці жанри були і до фейлетону, і поза фейлетоном.

До східнослов'янських літератур фейлетон французького зразка потрапив у 20-ті рр. ХІХ ст. В українській періодиці Галичини та Буковини в останній чверті ХІХ ст. фейлетонами називали різні матеріали, що друкувалися «підвалами». Відомий український сати-

рик О. Маковей зазначав, що то були «поважніші студійки на даний темат, писані в спосіб ... легкий і приступний».

На початку ХХ ст. в Україні словом «фейлетон» стали називати своєрідний газетний жанр, особливий спосіб спілкування фейлетоніста з читачем, але сам жанр за цей час зазнав суттєвих змін. Він нагадував гумористичне, іноді навіть сатиричне оповідання, у якому реальні факти примхливо перепліталися з художньою авторською вигадкою. Дієвість фейлетону, у якій полягало сподівання автора на певний результат – формування громадської думки й термінове вживання заходів, стала новою характерною ознакою фейлетону. Саме в цей час фейлетон з'явився на сторінках східно-української преси, а термін «фейлетон» став ознакою сатиричного жанру.

Для визначення місця фейлетону та його своєрідності як художньо-публіцистичного жанру в українській пресі початку ХХ ст. проаналізовано 120 чисел першої українськомовної київської газети «Громадська думка». У результаті дослідження виявлено, що вже з першого номера (31 грудня 1905 р.) фейлетон зайняв постійне місце – у «підвалі» другої сторінки, хоча друкувався нерегулярно. Число 21 газети містило фейлетони різних авторів: В. Самійленка (друкувався під псевдонімом В. Сивенький), М. Чернявського, С. Єфремова.

Автором найбільшої кількості фейлетонів був В. Самійленко: у київському щоденнику менше ніж за півроку було надруковано 16 фейлетонів: «Як я перейшов од слова до ... думки», «Про душі, про п'яти та інші цікаві речі», цикл «З моїх пригод» (2), «Я видаю газету», цикл «Розмова» (4), «Надзвичайна пригода з титулярним советником», «Дещо з весняних пригод», «Про київські вибори», «На Великдень», «Від Києва до Чернігова», віршовані фейлетони «По-новорічна розмова» і «Новий лад» [11, 2]. Слід зазначити, що 12 з них увійшли до збірки вибраних творів В. Самійленка [7].

Автором циклу фейлетонів «Дрібнички» («Цигане, цигане, якої ти віри?», «Нема одного вола», «Півень і педагоги») був С. Єфремов. Перу М. Чернявського належить фейлетон «Живі мерці» з підзаголовком «З імпровізації».

Вважаємо, що вихід фейлетону «Як я перейшов од слова до ... думки» уже в першому номері київського щоденника свідчить про дієвість цього жанру, можливість засобами сатири говорити про наболіле, сподіваючись викоренити те негативне, що заважало жити вільно, приносячи користь суспільству. Цей фейлетон із підзаголовком «Ніби оповідання» став своєрідною гострою відповіддю

владі у зв'язку з відмовою київського губернатора дати дозвіл на видання щоденника під назвою «Громадське слово». Незважаючи на підзаголовок, твір мав характерні ознаки фейлетону: злободенність теми, інакомовність, іронія, гумористично-сатиричний тон, маскуваність автора під корисливого писаку, що прагне збагатитися завдяки своїй писанині. Ідея фейлетону – осуд утисків свободи слова з боку влади. А дотепні діалоги, жива розмовна мова, порівняння, жарт, невеликий обсяг свідчать також про неабияку майстерність автора.

Цікавим і дотепним є віршований фейлетон В. Самійленка «По-новорічна розмова» (ч. 6). Використавши гротескний прийом сну, автор кількома словами окреслив становище тогочасного суспільства: «всі тепер ведуть дороги Туди, де козам правлять роги». Проте в іронічній формі зазначив, що «вірить графу Вітте, підтримує уряд», висловив надію, що в новому році «не каратимуть за гостре слово», а Дума дбатиме про людей і стане «славою киян», дотепно зауваживши, що вона дає заробіток «фейлетоністам, душ із 5».

Сатиричне спрямування віршованого фейлетону В. Самійленка «Новий лад» (ч. 9) визначає епіфора «Вітайте ж, любі громадяне, новий конституційний лад», що є антитезою до кожної строфи, як-от: «Ми дали вам волю друку, Хоч поки що не для книжок, І тільки цензорів в руку вложили добрий батіжок». Фейлетон «Я видаю газету» – гостра сатира на деякі факти з життя газети «Русское государство», на діяльність політичних партій, які сподіваються, «що незабаром усі обіцяні вольності стануть законом»; на дії міського голови Проценка, який свою бездіяльність пояснює «намовою соціалістів». У фейлетонах із циклу «Розмова» (ч. 98, 114) В. Самійленко гостро розкритикував бездіяльність і бюрократизм Державної думи, політику графа Вітте, інших міністрів, губернаторів і «видатних поліцаїв». Не менш їдка критика дісталася газеті «Киевлянин», яка підтримувала владу, громила «крамольний дух». В інших творах публіцист відверто й сміливо критикував чинну систему, відтворюючи дійсний стан справ у країні.

У першому фейлетоні С. Єфремова з циклу «Дрібнички» – «Цигане, цигане, якої ти віри?» (ч. 92) – створено індивідуальний сатиричний образ графа Вітте, гостро розвінчано його діяльність як державного діяча, що своїми вчинками завдав багато шкоди державі. Твір написано після смерті графа, як іронічно зазначив автор, «замість теплого некролога». Хитрість, лукавство і підступність графа викрито завдяки саркастичному порівнянню його з циганом на початку і наприкінці фейлетону, що виступає обрамленням тво-

ру. Даючи влучну характеристику графові, автор використовує дошкульні іронічні перифрази: уславлений творець золотої валюти, переможець «дерзкого и коварного» японця та нещасної Росії рятівник.

Особливо наголошено на тих наслідках, які мала активна діяльність графа після проголошення ним 17 жовтня «свобод». Анафора «потім», яка, як стилістичний засіб, надає творові динаміки, сприяє розвінчання шкідливості та небезпечності «плідної роботи» графа Вітте: «Потім почалися погроми, і він, як Пілат над Христом, руки умив... Потім пресу знищив... Потім повиписував у «основные» закони пункти про «оклады содержания» та «пенсии» і нахвалявся штиками Думу розігнати...» тощо. Сарказм, іронія, дошкульні порівняння (з Пілатом, циганом), влучні образні характеристики у невеликому за обсягом фейлетоні викривають справжнє, хижачьке, ество графа Вітте. Крім того, твір виконує аналітико-критичну функцію. У третьому фейлетоні з циклу «Дрібнички» – «Півень і педагоги» – Сергій Єфремов піддав гострому осуду систему виховання в дитячому притулку, роботу педагогів.

М. Чернявський у фейлетоні «Живі мерці (З імпровізації)» сатирично змалював засідання гласних у земстві, висміявши консерватизм, обмеженість, бездіяльність цих «покійників», які «оживають» тільки тоді, коли треба йти обідати в сусідню кімнату. Оксиморон, риторичні вигуки («О, вони ще не зовсім мертві!») надають твору динаміки, яскравого колориту, що, безсумнівно, мало вплив на читача.

Отже, хоча український фейлетон з'явився на сторінках «Громадської думки» як «підвал», проте вже з першого номера мав постійне місце: його друкували в нижній частині другої сторінки. Причому, незважаючи на те, що це був період становлення українського фейлетону як художньо-публіцистичного жанру, він уже мав характерні жанрові ознаки: розкриття негативних явищ або ситуацій шляхом використання засобів алегоричності, інакомовності, іронії, сарказму, своєрідної деформації подій, фактів, образів; аналітико-критична та полемічна функція.

Ці різні за тематикою, проблематикою, обсягом, художніми особливостями фейлетони об'єднувало бажання їхніх авторів говорити правду про життя суспільства, гостра реакція на негативні явища, палке сподівання на певний результат – формування громадської думки й термінове вживання заходів. Фейлетон став особливим способом спілкування журналістів «Громадської думки» з

читачами. А те, що в середньому за місяць друкували 4 фейлетони (21 менше ніж за півроку), свідчить про неабиякий вплив цього непростого жанру на суспільство та про авторитет видання серед його головного читача – народу.

1. Браз М. Стаття и фейлетон: Опыт пособия по газетной публицистике / Браз М., Гус М. – М., 1928. – С. 16.
2. Громадська думка. – 1905. – Ч. 1; 1906. – Ч. 1–119.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості / Здоровега В. Й. – Л., 2000. – С. 16.
4. Ким М. М. Жанры современной журналистики / Ким М. М. – С.Пб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 336 с.
5. Курляндская С. Фейлетон – жанр сатирический / Курляндская С. – М., 1967. – С. 16.
6. Літературознавчий словник-довідник. – К., 1997. – С. 706.
7. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Статті та спогади / Самійленко В. – К. : Наук. думка, 1990. – 608 с.
8. Фейлетон : сб. статей / И. Груздев и др. – Л. : Academia, 1927.
9. Цвик В. Л. Телевизионная журналистика: История, теория, практика : учеб. пособ. / Цвик В. Л. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 382 с.
10. Ярмиш Ю. Ф. Жанри сатиричної публіцистики / Ярмиш Ю. Ф. – К., 2003. – С. 7–8.
11. Histoire politique, anecdotique et istteraire du «Journal des Debats». – 1838. – Т. 1. – С. 100–101.

Інна Гаврилюк,
канд. наук із соц. комунік. (Суми)
УДК 007 : 304 : 070

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА КОЛУМНІСТИКА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Розглядається жанрова належність колумністики. Наголошується на тому, що такий різновид мас-медійних текстів ще немає чіткої жанрової ідентифікації. З'ясується, що колумністика останнім часом набуває все більшої популярності в українських ЗМІ. Окреслюються особливості розвитку сучасної української колумністики.

Ключові слова: колумністика, колонка, жанр.

The article deals with the genre characteristics of columnism. It is emphasized that such kind of mass media texts has no precise genre identification yet. It was found out, that columnistics is becoming more and more popular in Ukrainian mass media. The peculiarities of modern Ukrainian columnistics development are outlined in the article.

Keywords: columnistics, column, genre.

Рассматривается жанровая принадлежность колумнистики. Отмечается, что такая разновидность масс-медийных текстов еще не имеет четкой жанровой идентификации. Выясняется, что колумнистика в последнее время приобретает все большую популярность в украинских СМИ. Показываются особенности развития современной украинской колумнистики.

Ключевые слова: колумнистика, колонка, жанр.

Одним із найцікавіших, але водночас і найскладніших для теоретичного розуміння типів публікацій є колумністика (від англ. column – колонка), тому у теорії соціально-комунікаційних досліджень таке явище й досі не отримало повного осмислення, «громадянства». Проте відсутність теоретичних пошуків щодо належності колумністики чи то до жанру, чи то до форми подання матеріалу не означає, що цей феномен не має місця у практичному колообігу. На жаль, теоретичне осмислення часто не встигає за інноваційними процесами, які відбуваються у системі ЗМІ. Отже, осмислення колумністики, впровадження цієї парадигми у науково-методологічний обіг є актуальним. Тим більше, на часі огляд тенденцій розвитку колумністики в сучасному медіапросторі України.

© Гаврилюк І., 2011

«Уже протягом досить тривалого часу, – зазначає С. Успенська, – навколо цього терміна йде полеміка. Одні дослідники теорії журналістики говорять про те, що колонка – суворо визначена кількістю рядків вертикаль на газетній шпальті – є рубрикою, другі – про те, що вона є видом коментаря, треті називають її різновидом есе, четверті зауважують, що колумністики як такої у нас в країні взагалі не існує, п'яті називають авторську колумністику останньою фортецею вільної політичної думки і совістю нації» [3, 240]. Отже, колумністика – це не лише поєднання різних жанрових ознак. Це ще й злиття ознак жанру та форми подання журналістського матеріалу.

У теорії і практиці світової журналістики підтримується позиція, що колумністика – це самостійний жанр.

Ось як окреслює жанрові особливості колумністики Л. Кройчик: «У чому полягає жанрове розуміння колонки? По-перше, автор виступає як герой-оповідач чи персонаж-маска (у комічному варіанті колонки), чия точка зору, власне, і є предметом дослідження. [...]. По-друге, колонка як оперативний відгук на те, що відбулося (чи – відбувається), за своєю тональністю полемічна. [...]. Колумніст не уточнює, не пояснює факт чи ситуацію, яка виникла, – він виступає відносно них опонентом. По-третє, оскільки у колонці, як правило, погляд автора не збігається із загальною точкою зору, він пропонує нове уявлення про ситуацію. Персональна точка зору – змістове ядро колонки» [2, 152]. Отже, колумністика – це авторські виступи на злободенні (і не тільки) питання, це погляди на себе в світі й світу в собі, це маленькі шматочки приватного й соціального буття. Обов'язковою умовою колумністики є те, що виступи повинні з'являтися з певною регулярністю в одному і тому ж виданні і розміщуватися на одному й тому самому місці, а також під певною рубрикою.

Колумністика – один із найбільш актуальних журналістських жанрів у світовій журналістиці. Останнім часом цей різновид персоналізованих журналістських матеріалів набуває все більшої популярності й в українських мас-медіа. Найбільш повно процес актуалізації персональної журналістики було розкрито та обґрунтовано Л. Кройчиком: «Попит на особистісну журналістику в умовах зростаючої конкуренції ЗМІ створив прецедент вибору. Публіцист відгукується на цей попит пропозицією власного імені. Ім'я (в широкому значенні цього слова) стає знаком видання й каналу, які презентують це ім'я...» [2, 127]. В. Галич зауважує, що пояснити цей феномен можна такою ментальною рисою українця – прагненням дізнатися, на відміну від західного чи північноамериканського ре-

ципієнта, «про авторську характеристику відображених подій, щоб порівняти з власною або ж сформувати свою шкалу оцінок» [1, 225].

Предтечею колумністики можна по праву вважати рубрику «Колонка редактора», яка була обов'язковою для всіх типів друкованих ЗМІ у радянський період. Ця рубрика функціонує, але в дещо іншому форматі й у сучасній українській пресі (особливості розвитку редакторської рубрики розглядає В. Галич [1]). Як бачимо, авторська колонка – не новий для української журналістики жанр, нове лише його жанрове прочитання, подання, окреслення. На відміну від традиційної колонки редактора, колумністика за своїм текстовим наповненням, оформленням – зовсім інше явище. Як зазначає С. Успенська – це особлива текстова структура [3, 240].

Найпрогресивнішими у плані впровадження авторизованих виступів вважаємо такі газети, як «День» (колонки Людмили Заседи, Ігоря Лосева та ін.), «Галицький кореспондент» (колонки Тараса Прохаська, Тетяни Єрушевич), «Газета по-українськи» (колонки Світлани Пиркало, Віталія Жежери та ін.). Авторські колонки – явище, притаманне й журнальній періодиці («Телекритика» (колонки Отара Довженка, Анатолія Розенвайна та ін.), «Женский журнал» (колонки Лариси Денисенко та ін.) тощо). Останнім часом колумністика стає атрибутивною рисою й інтернет-журналістики.

Зазвичай колумністику можна ідентифікувати за назвою, де є слово «колонка» (наприклад, «Колонка Ольги Герасим'юк» (газета «День»)). Проте існують й інші назви. Наприклад, рубрика Людмили Заседи («День») називається «Післямак», рубрика Ігоря Лосева («День») – «Телебачення», рубрика Мар'яни Закусило («Телекритика») – «Рекламна діагностика з Мар'яною Закусило». Отже, дуже часто колонки виходять під епатажними назвами, які повинні шокувати, привернути увагу реципієнта. Водночас автори прагнуть до індивідуалізації (виділення із загальної маси колонок саме своєї) і підтримання іміджу екстравагантного колумніста. Є в українській пресі й такі колонки, які взагалі не мають назв рубрик (наприклад, авторські колонки в «Газеті по-українськи»).

Хто може стати колумністом? По-перше, відомі люди, які хоч і не мають відповідних літературних, журналістських знань, проте, в силу публічності, користуються довірою як редакції, так і читачів. По-друге, журналісти, літератори, стилістика текстів яких є настільки цікавою, що не може не звернути на себе увагу. Й по-третє, спеціалісти у певних галузях знань. Обов'язковою умовою до колумністів – власний стиль, позиція й монофонічна точка зору. «Імідж періодичного видання, – зазначає В. Галич, – знаходиться в прямій залежності від рівня авторитету й

освіченості авторів колонок, їх прогресивного мислення й комунікативної компетенції, мовної культури й майстерності, психологічного впливу на реципієнта» [1, 225].

Хто входить до когорти провідних українських колумністів? Андрій Бондар, Андрій Кокотюха, Віталій Жежера, Віталій Коротич, Лада Лузіна, Людмила Заседа, Микола Рябчук, Світлана Пиркало, Сергій Жадан, Тарас Прохасько, Юрій Андрухович. Цей список можна продовжувати, він, звичайно, неповний. Як бачимо, це здебільшого журналісти, публіцисти, літературознавці, письменники тощо. Але всі вони, перш за все, – імпазантні люди. Таким чином, в цих особах поєднуються усі важливі складові при виборі колумніста як автора окремої рубрики.

Своєрідним засобом діалогічності між читачем та автором у колумністиці є фотознімок останнього (автора). Колонки більшості українських колумністів також супроводжуються фотозображенням. Таким чином, реципієнт має можливість дискутувати із візуальним зображенням, тобто з автором, з приводу висловленої думки. Світлина виконують функцію інтимізації. Водночас це ще й засіб привернення уваги, оскільки важко оминати публікацію, в якій, окрім авторського підпису, є ще і зображення, тим більше, якщо це відома (читаймо: а тому цікава для загалу) людина. Беручи до рук газету у другий, третій рази, читач вже приблизно (за фотозображенням) знає, що може очікувати від автора. Й останнє: фотографія у колумністиці – це бренд. Особливо цікавими, на нашу думку, є фотографії колумніста Світлани Пиркало у журналі «Главред». На жаль, не всі українські ЗМІ розуміють важливість цього елемента у загальній структурі видання, а тому не послуговуються фотосупроводом до авторської колонки.

Не ідентичні авторські колонки в українських ЗМІ й за розміром. Їх обсяг перебуває як у загальноприйнятих (для європейської журналістики) межах, так і виходить далеко за ці межі. Середній обсяг авторської колонки в українській періодиці – 3000–4000 знаків.

Слід зауважити, що колумністика, представлена в українських ЗМІ, важко піддається не лише жанровій, але й видовій класифікації. Та все ж, на нашу думку, можна говорити про колумністику художню (розважальну) та колумністику публіцистичну (хоча цей поділ ми вважаємо термінологічно неточним). До публіцистичної колумністики пропонуємо відносити такі тексти, що за жанровими ознаками наближаються до коментаря, огляду, рецензії, статті, тобто мають ознаки аналітичних жанрів. Художня (розважальна) колумністика, за нашими міркуваннями, вбирає в себе ознаки такого жанру, як есе.

Огляд авторських колонок засвідчив, що колонки, які друкуються в українських ЗМІ, здебільшого мають ознаки есеїв (наприклад, авторські колонки Віталія Жежери, Людмили Заседи, Світлани Пиркало, Сергія Жадана, Тараса Прохасько, Тетяни Єрушевич).

Класифікацію авторських колонок можна провадити й за об'єктом відображення, тематичною спрямованістю. На нашу думку, можна говорити про політичну, медіакритичну, мистецтвознавчу (зокрема літературознавчу) та інші різновиди колумністики. На жаль, не всі із вищезазначених різновидів мають місце в українській періодиці. Наприклад, не притаманна для української журналістики екологічна колумністика, яка посідає одне із чільних місць у світовому медіапросторі. Натомість особливо популяризується медіакритична колумністика (наприклад, рубрика «Телебачення» Ігоря Лосєва («День»), рубрика «Телеконтинуум з Отаром Довженком» («Телекритика»)).

Українська колумністика має й досить незвичний, відмінний від традиційного для неї формат. У газеті «День» на першій шпальті неодмінно виходить рубрика «Щоденник», де авторські тести за формальними та стилістичними показниками наближаються до такого жанрового різновиду, як етюд (шкіц, ескіз). Цікавим є й те, що цю колонку веде не один автор, це почергова робота журналістів вищезазначеного видання. Отже, можемо говорити про запровадження в українському медіапросторі й такого жанрового різновиду, як міні-колумністика.

Отже, авторська колонка – це жанр дифузійної форми, який контамінує в собі не лише ознаки власне жанру (жанрів), а й форми. Колумністика останнім часом посідає одне з чільних місць в пресодруці України, вона активно розвивається. Вбираючи в себе ряд ознак, які характерні для світової колумністики, авторська колонка в українських ЗМІ часто набуває специфічних рис.

1. Галич В. М. Колонка як жанр / В. М. Галич // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2009. – № 3. – С. 223–233.

2. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста : учеб. / [ред.-сост. С. Г. Корконосенко]. – С.Пб. : Знание ; СПБИНВЭСЭП, 2000. – С. 127.

3. Успенская С. С. Колумнистика : проблемы жанровой идентификации / С. С. Успенская // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2007. – № 1. – С. 240–244.

Вікторія Георгієвська,
канд. наук із соц. комун. (Київ)
УДК : 007 : 304 : 070

ЖАНРОВА ПАЛІТРА ОГОЛОШЕНЬ НА СТОРІНКАХ РЕКЛАМНО-ДОВІДКОВОЇ ПРЕСИ (XIX – початок XX ст.)

У статті розглянуто жанрові різновиди рекламних оголошень на сторінках рекламно-довідкової преси, що виходила на території Східної України у XIX – на початку XX ст. (зокрема: рубрична реклама, каталог, прейскурант, звернення, порада фахівця, реклама-історія та віршовані форми оголошень).

Ключові слова: реклама, жанр, рекламно-довідкова преса.

In the article the genre varieties of tear-sheets are considered on the pages of the advertising certificated press, published on the territory of East Ukraine in the XIX – at the beginning of XX century (in particular: heading advertising, catalogue, price-list, appeal, advice of specialist, advertising-history and poetic forms of announcements).

Keywords: advertising, genre, advertising-certificate press.

В статье рассмотрено жанровые разновидности рекламных объявлений на страницах рекламной справочной прессы, издающейся на территории Восточной Украины в XIX – начале XX в. (в частности: рубричная реклама, каталог, прейскурант, обращение, совет специалиста, реклама-история и поэтические формы объявлений).

Ключевые слова: реклама, жанр, рекламная справочная пресса.

Якщо детально аналізувати сучасну газетну рекламу та порівнювати її з рекламою XIX – початку XX ст., коли на території Російської імперії відбувалося становлення та розвиток друкованої реклами, то не можна залишити без уваги той факт, що практично всі жанрові, текстові та графічні різновиди реклами мали тривалу історію свого функціонування.

Лише в останні роки до питань жанрової диференціації активно звернулися науковці, серед них і викладачі кафедри економічної журналістики та реклами факультету журналістики Московського університету імені М. В. Ломоносова. До останнього часу чітко не визначено поняття жанрової різноманітності рекламних текстів, що призвело до підміни його загальною журналістською специфікою.

Загальна теорія жанрів розглядає сукупність творів, що підпадають під цю категорію, як історично сформовану єдність зі схожими структурно-композиційними властивостями. Ця категорія складна й різнобічна. Не випадково в наукових колах тривають дискусії з приводу жанрових різновидів та градацій у різних галузях творчої діяльності: літератури, мистецтва, публіцистики. Як композиційно-сміслова основа, жанри постійно взаємодіють, відбувається проникнення різних елементів, що поступово сприяє появі нових текстових варіантів. Деякі з них так і залишаються експериментами, інші – закріплюються в досвіді й дають нові жанрові різновиди.

У жанровому відношенні рекламна продукція завжди була різноманітна та складна для ідентифікації, не завжди легко провести чітку розмежувальну лінію між жанровими різновидами. Досі не існує тут чіткої та однозначної класифікації. Російські дослідники І. Імшинецька, В. Ученова, С. Шомова, Т. Грінберг, К. Конанихін зробили спробу класифікації рекламних жанрів [4], базуючись на тому, що жанрові конструкції здатні до взаємопроникнення. Вчені простежили шлях виникнення та трансформації, на їх погляд, важливого ланцюга «оголошення—афіша—плакат—каталог—прейскурант—буклет». Цей ланцюг вони мотивували тим, що на кожному етапі розвитку рекламних оголошень прості конструкції ускладнювалися додатковими елементами (шрифтами, рисками, малюнками, додатковою інформацією, цінами на продукцію, переліком наявних товарів у продажу, фотографіями тощо). І кожне таке ускладнення призводило до трансформації простої конструкції, просте оголошення змінювало форму та набувало іншого сенсу.

Російська дослідниця І. Імшинецька [1], яка спеціалізується на сучасних рекламних жанрах, пропонує свою систему жанрової насиченості оголошень: акровірш, алгоритм, аналогія, анекдот, анонс, байка, погані поради, загадки, імітації, історія, інструкція, гасло, пародія та ін. На жаль, детально розбиваючи рекламні оголошення на такі конструкції, дослідниця майже не дає теоретичного обґрунтування методики своєї класифікації.

Простежуючи розвиток жанрових змін рекламних оголошень середини XIX – початку XX ст., спираючись на історико-фактичний матеріал та існуючі праці з цього питання, можна запропонувати таку жанрову «сітку», характерну для жанрового розвитку газетної реклами досліджуваного періоду: рубрична реклама, каталог, прейскурант, реклама-історія, консультація спеціаліста, реклама-звернення, реклама-вірш.

Серед «найпростіших» видів – рубрична реклама: інформаційна реклама, що надає відомості про конкретні події, подана у вигляді класифікованої рубрики. Тут типи повідомлень розподілені за класифікаційними ознаками. Російський дослідник О. Назайкін подає таке визначення: «Рубрична реклама – це оголошення торговельного чи інформаційного характеру, згруповане за характерними рисами і позначене спеціальною вказівкою (рубрикою-підзаголовком)» [2, 6].

Перші зразки друкованої рубричної реклами можна знайти ще в ХІХ ст., коли з'явилися оголошення в розділі «Розшуковуються», передусім на сторінках «Губернских ведомостей», що стосувалися кріпаків-утікачів; але поступово до цієї тематики додалися втрачені й загублені речі, потрібні фахівці, заяви про продаж, оренду, обмін тощо. Виходячи з того, який тематичний напрям обрало те чи інше видання, рубрична реклама може бути як модульною, так і рядковою. Оголошення модульної реклами частіше займають певну стандартну площу – модуль і можуть друкуватися в рамці або супроводжуватися текстовим чи ілюстрованим наповненням.

Яскравим прикладом застосування модульної рубричної реклами 1910 р. стало одеське видання «Брачный листок», де виділялися перші слова: «Бажаю», «З метою шлюбу», «Одинокий», «Вдова», «Молода», «Молодий», «Тільки щире кохання» та ін. Для публікації таких оголошень відводилися спеціальні місця на конкретних (часто постійних) шпальтах або й цілі сторінки. Пізніше з'явилися видання, що повністю складалися з рубричних модульних оголошень. Популярність такої реклами залежала від чіткості рубрикації – виокремлення головної тематики оголошень та послідовності їх публікації. Поступово головними рубриками стали ті, що логічно поєднували різні види предметів, товарів та послуг, окремих галузей побутового життя, освітньої чи економічної діяльності суспільства.

Не менш поширеними в першій половині ХІХ ст. були й книжкові каталоги, в яких подавався перелік здобутків різних видів літератури, зокрема й періодики, надавалась коротка характеристика нових видань, згадувалися істотні «привабливі» риси, тобто подавалась конкретна, точна, адресна інформація, викладена в гранично лаконічному та зрозумілому тексті, щоб якнайповніше передати сутність, якість і корисність творів, зацікавити якомога більше коло потенційних споживачів (читачів) [4, 25]. Як правило, книжкові каталоги представлені в рубриках «Библиографические известия», «Смесь», «Для народного чтения», оголошеннях про «рух літератури» у міських «кабінетах для читання». Найчастіше такі публікації з'являлися на початку чи наприкінці року, коли ви-

давництва й редакції зацікавлено шукали й намагалися залучити потенційних передплатників.

Наприклад, видавництво «Досуг и дело» пропонувало в «Киевских губернских ведомостях» таку літературу: «Календари на 1869 г.» (вартість 15 коп.), «Буквари народные с прописями церковных слов с азбукой и молитвами» (6 коп.), «Арифметика для начинающих» (20 коп.), «Слово о полку Игоревом» (10 коп.), «Голод и неурожай в России с 1024 года» (10 коп.), «Неспособный человек – происхождения неспособного, но честного человека» (20 коп.) і т.д. (1868. — № 134).

Звістки про існування «кабінетів для читання» надходили не тільки з Києва, вони існували і в інших містах Східної України (Харкові, Одесі, Чернігові тощо) і з кожним роком набували все більшої популярності. Так, у 1900 р. на шпальтах «Одесского квартирного указателя» надруковано рекламне оголошення про відкриття в цьому причорноморському центрі книжкового магазину та бібліотеки для читання Бродської, де повідомлялося, що бібліотека видала каталог дитячих книг і мала достатньо іноземної літератури на різні смаки (1900. — № 1). Таким чином, для каталогів характерне подання досить вичерпної і корисної інформації, це зокрема: конкретна адреса (куди необхідно звертатися для придбання тієї чи іншої продукції); видавничі подробиці (хто видав); особливості придбання товару (скажімо, на які знижки можуть розраховувати гуртові покупці, як відбувається процес розсилання, яка передплата тощо).

Поступово жанр книготоргового каталогу утверджується, виходить за межі жанрового елемента в періодичному виданні й продовжує жити самостійно (у вигляді листівок). Як додаток у каталозі (переліку товарів і продукції) з'являється вказівник цін (за різну кількість примірників, у різному оформленні, з урахуванням інших послуг тощо). Таким чином виникає преїскурант.

Каталоги-преїскуранти поглиблювали спеціалізацію за видами товарів і послуг, зорієнтованих на певні групи населення. На сторінках різних видань такі види оголошень доповнювалися текстами різного ґатунку, як-от у київському журналі «Книжные новости»: «Користуйтеся рідкісним випадком дешевого розпродажу! З огляду на літній час. Книги продаються із величезною знижкою, до того ж ціна на деякі з них знижена до 50 %. Неймовірний вибір книг: наукових, ремісничих, для подарунків, а також ціла серія книг для легкого читання» (1911. — № 1). Пропонувався преїскурант дешевої бібліотеки видавництва «Гонг» зі знижкою на 50 %: «Фауст» Гете – ціна 20 к., «Литературные мечтания» Белінського – ціна 20 к., «Листи жінок» Прево – ціна 10 к., «Збірник віршів» – ціна 20 к.

Коли ж подавалося пропонування в галузі техніки та промисловості чи малася на увазі суто комерційна інформація, рекламодавці прагнули передусім зафіксувати чіткі, лаконічні, максимально докладні дані про той чи інший товар. Скажімо, редакція київської газети «Ведомости земледельческого синдиката» по 1—2 сторінки відводила для преїскурантів різних ланцюгів із зазначенням їхніх якісних параметрів, розміру, ваги та відповідних цін. Безпосередньо контора Київського землеробського синдикату, яка видавала газету, приймала замовлення на ланцюги: легкі поліровані, важкі, корабельні канати тощо. Водночас синдикат мав склад землеробських машин і знарядь різного призначення, тому не випадковими є окремі сторінки з малюнками деяких машин і запропонований преїскурант. Скажімо, в одному з номерів подано зображення жаток, сіножаток, плугів, снопов'язалок із відповідними цінами. Зазначалося: «Запасні частини в наявності на складі. Замовлення виконуються **негайно й акуратно**. Детальний преїскурант висилається за першою вимогою безкоштовно» (1897. — № 44).

Через кілька номерів — нова інформація. Склад землеробських машин пропонує сільським господарям сепаратори, маслоробки, віялки «Ідеал», млинки, плодосушарки, складні конюшинні молотарки. Преїскурант супроводжувався коротким описом та малюнком (1897. — № 51). Згодом Київський землеробський синдикат (із відділеннями у Бердичеві та Могилеві-Подільському) розповідає ще про один вид сільськогосподарських знарядь — соломорізки різних типів (5 малюнків із описами та цінами). Згадано тут і про «ножі Бенталя» до них (1897. — № 65). Продовженням став преїскурант на сталь, вісь, пилки, терпуги тощо (1897. — № 74). Не завжди підприємець мав змогу опублікувати на сторінках рекламно-довідкового видання увесь перелік своїх товарів і послуг, запропонувати вичерпний преїскурант. Тому в періодиці пропонувався короткий, частковий преїскурант, який включав найтипівіші чи найпривабливіші товари. Логічною була фраза: «Повний преїскурант — на першу вимогу безкоштовно».

Наведені приклади чітко вирізняють результат спільного існування та взаємопроникнення різних рекламних жанрів (каталог — преїскурант), їх трансформацію в різних суспільно-культурних ситуаціях. Розширення тексту в оголошенні, додатковий перелік продукції спонукали до створення каталогу, а зменшення емоційного забарвлення, акцент на раціональне зерно, привнесення інформації про ціни спричинило появу преїскуранту. Поступово за допомогою преїскурантів почали рекламуватися квартири, освітньо-навчальні послуги тощо.

Наступним етапом стає реклама-звернення. Саме до цієї форми оголошення вдався і редактор спеціалізованого журналу «Торговое дело», розсилаючи свій «Циркуляр» до різних видань. Зокрема, звернення до «М. Г.» («милостивых господ») відповідало основним параметрам рекламного пропонування: «Передбачаючи, що Вам, без сумніву, дуже бажано розгорнути й поліпшити своє підприємство або влаштувати якусь вигідну справу, маю нагоду запропонувати Вам указану на звороті цього видання нашу «Комерційну бібліотеку» у сподіванні, що Ви звернете на неї свою люб'язну увагу. Ці видання ознайомлять Вас із новою комерційною літературою, в якій Ви знайдете численні практичні вказівки для збільшення прибутків і скорочення витрат, для залучення нових покупців і збереження старих, а також тисячу інших найрізноманітніших вказівок для організації і ведення торгових справ за найновішими методами торгівлі...».

Це лише перший абзац зі сторінкового звернення редактора одеського рекламно-довідкового часопису, вміщеного на шпальтах літинського видання «Справочный листок по торговле, промышленности и сельскому хозяйству» (1913. — № 1—8), де обґрунтовувалися переваги публікацій різних розділів журналу «Торговое дело». Скажімо, «Адресні книги» мали показати найвигідніші джерела для придбання й продажу товарів із усіх галузей; «Практична бухгалтерія» допоможе самостійно вести конторські книги; «Комерційна кореспонденція» навчить складати комерційні листи без сторонньої консультації; «Залізничні тарифи» дадуть змогу швидко й оперативно визначати вартість перевезення будь-якого товару від однієї станції до іншої і т. д. Таким чином, журнал ознайомить із улаштуванням нових прибуткових підприємств, витратами на створення крамниць, фабрик і заводів, поділиться практичним досвідом західноєвропейських та американських комерсантів. Завершувалося звернення щирим переконанням: «Із глибокою упевненістю, що Ви зрозумієте, що наші видання можуть стати Вам у суттєвій пригоді для розвитку і кращої організації Вашої справи чи для створення собі нової вигідної справи, перебуваючи в очікуванні Вашого люб'язного замовлення, з найглибшою повагою редактор-видавець, секретар гоф-маклера Одеської біржі (підпис)».

Як бачимо, у цьому рекламному зверненні наявні основні компоненти: адресність (потенційні читачі й передплатники; їхня цільова аудиторія зазначена в самому оголошенні — комерсанти, власники фабрик, заводів, магазинів і т. д.) та конкретні пропонування, підтвержені власноручним підписом редактора-видавця.

Шанобливе ставлення до майбутніх читачів неодноразово виявляється у тексті: «Вам, без сумніву», «ознайомить Вас», «вказуть Вам», «Ви знайдете» і т.д. Редактор-видавець Е. Гальперін використовує звороти ввічливості та щирості, намагаючись завоювати довіру, переконати читача у необхідності одеського видання.

Реклама початку ХХ ст. активно використовувала всі можливі засоби впливу на споживача: навіювання, мотивування, психологічний і лінгвістичний тиск тощо. Особливо яскраво це виявилось в пропонуванні брошури «Сила всередині нас». Короткі закличні речення, що спонукають прислухатися; запитання, що змушують зазирнути у власний світ; настирливі наполягання, що не залишають жодного сумніву, – ось ті психологічні етапи, які змушують звернути увагу на це оголошення: «Сила! В чому полягає таємниця успіху? Яке ваше найпотаємніше бажання? Чи волієте ви знати, як здобути багатство? Чи прагнете придбати дружбу, повагу й любов? Ви не усвідомлюєте, які великі й могутні сили дримають у вас. Ви ще жодного разу не скористалися тими здібностями, якими володієте. Можливо, до вас ставилися з неповагою? Ви втратили бадьорість і мужність? Можливо, іншим, менш талановитим, надають перевагу? **Ви ще можете досягнути будь-якого успіху в тій справі, до якої прагнете.** Все ваше мислення, так би мовити, зміниться. Упродовж кількох днів ви усвідомите, що у вас пробудилися нові сили, що ви здобули якусь особливу міць. Ви відчуєте, що зможете допомогти собі й іншим. **Ваша особистість, Ваше «я» стане принадним, чарівливим.** Ви почнете впливати на інших, що оточують Вас, як ніколи досі. **Безплатно** ми пропонуємо ілюстровану брошуру «Сила всередині нас», що висилається абсолютно задарма. Прочитайте її і Ви відчуєте те, що раніше не відчували й не усвідомлювали, ... величезне значення для **Вашого Життя.** Ви будете радіти тим новим пізнанням, які здобуваєте, вивчаючи ці твори, на кожній їхній сторінці. Надішліть одну 7-копієчну марку і точну адресу – і Ви отримаєте одразу поштою, зовсім **БЕЗКОШТОВНО.** Адресуйте Психологічному видавництву Ван Тайль Дамієлю. СПб., Невський просп., буд. Зінгера, контора № 122» (Одесские новости. — 1909. — № 9).

Здебільшого реклама-звернення і консультація фахівця розраховані на певну категорію споживачів, мають свою цільову аудиторію. В основі подібних оголошень лежить психологічне і фахове заохочення читача, спонукання його до придбання товару чи послуги. Рекламодавці найчастіше знають (чи передбачають) своїх потенційних клієнтів, звертаючись безпосередньо до конкретних прошарків населення: «**Дружини!** Змушуйте чоловіків оберігати себе від зарази

після гоління за допомогою незаражуючого антисептичного крему «Кристал Кармен» (Женская газета. — 1912. — № 4) і т. п.

Серед жанрових різновидів рекламно-довідкової преси ХІХ – початку ХХ ст. – консультація спеціаліста. В таких оголошеннях, як правило, наведено невігадані імена лікарів, юристів, продавців нерухомості, модельєрів, фабрикантів та ін. Від простого рекламного оголошення ці тексти відрізняються докладною розповіддю-консультацією, чому треба купувати саме цей товар, в чому його користь, як його застосовувати, як він діє. Часто реклама-звернення до певних категорій споживачів (цільової аудиторії) стосувалася медичних питань. Консультація лікаря чи підтвердження ефективності певного лікувального препарату вимагали налагодження довірливого взаєморозуміння, фахового переконання, детального пояснення тих чи інших переваг конкретного товару або послуги.

На сторінках журналу «Рекламист» зафіксована така детальна фахова консультація, що стосується лікування мігрені та невралгії за допомогою «капсул зі скипидарною есенцією доктора Клертана». Рекламодавець звертається до статистики: з десяти випадків мігрені й невралгії у восьми заспокоюються за кілька хвилин за допомогою зазначених капсул. Фахівець застерігає: якщо одразу засіб не допоміг, то варто припинити його приймання, тому що він «діє або негайно, або не діє зовсім», та водночас і переконує у нешкідливості препарату: «якщо не діє, то і не залишає поганих наслідків».

Подається рекомендація щодо використання ліків: капсули слід приймати під час чи після обіду (від двох до шести капсул щодня), з ложкою супу чи з водою. Фахівець подає детальний опис зовнішнього вигляду капсул Клертана: «зовсім круглі, величиною з горошинку, містять під тонкою, як аркуш паперу, желатиною оболонкою від 4-х до 5 крапель скипидарної есенції». У наведеній рекламі є також примітка: назва капсул (Perles) належить доктору Клертану, капсули відомі під найменуванням Capsules, Globules, Gouttes і т.д. У продажу існують різні продукти, що більше чи менше схожі на капсули (Perles) доктора Клертана.

Лікар може гарантувати відповідну якість та ефективність тільки справжніх капсул, що завжди продаються в банках з підписом (далі йде підпис, очевидно, цього лікаря). До кожної банки подавалася детальна інструкція. Наприкінці зазначена адреса, де можна придбати оригінальний товар: «Можна придбати в аптечному складі Бр. Марцинчик». Іншими словами, це реальна консультація, яка подається з професійними поясненнями і навіть застереженням від неякісних підробок.

Часто особистий підпис під рекламою (особливо ж, коли це ім'я відоме) підкреслював не просто потребу в товарі чи послугі, а й життєву необхідність у них певних категорій споживачів. Адресне звернення, знання цільової аудиторії допомагають налаштуватися на конкретні потреби клієнтів, їхні психологічні очікування, емоційний відгук тощо.

Розвиток рекламних оголошень спричинив поступове наповнення новими інформаційними, емоційно-експресивними чи навчально-прагматичними подробицями, які давали поштовх до появи розгорнутого рекламного оголошення, що згодом набуло рис так званих «життєвих історій». Їх завдання – закріпити довіру читача до рекламної інформації. Пізніше «історії» перетворилися у «консультацію спеціаліста». Тексти-історії дозволяли рекламодавцям розповідати не тільки про свій товар, а й про себе, свої виробничі успіхи й проблеми, бажання та мрії.

Яскравим прикладом є оголошення тютюнового фабриканта Якова Егізи на сторінках «Киевского листка объявлений» (1872. – № 65), в якому є й достеменні факти, й емоційний сюжет. Підприємець починав свою «історію» від відкриття власної тютюнової фабрики в лютому 1872 р. і прагнення «поставити її вище рівня усіх, досі тут існуючих». Довелося здолати чимало незгод і неодноразово чути справедливі нарікання. Автор розповідав про вибір умілих майстрів і закупівлю нового листового тютюну з найкращих плантацій Туреччини. Задля «найвишуканішого з найвишуканіших, найвибагливішого смаку споживачів курильного тютюну» фабрикант запевняє, що «не пошкодує ні праці, ні капіталу», аби фабрика працювала з повною віддачею. Підприємець вважатиме «себе щасливим», якщо збільшиться кількість покупців і замовників, причому вони з розумінням поставляться до «мистецтва продаж».

Лише в останніх рядках подавався стандартний рекламний текст: «Шанувальники курильного тютюну, приємного за смаком та ароматом, віддадуть належне справедливим здобуткам моєї фабрики – тепер більше, ніж при відкритті її, тому що здобутки ці поліпшилися...». В історії постійно присутній сам фабрикант: «тютюн вибраний мною особисто», «майстри випробувані», «моя фабрика» і т.д. Підприємець запевняє: «необхідний запас гарних матеріалів цілком гарантують споживачам...», тютюн завжди буде «незмінним за смаком і міцністю». Особиста відповідальність теж була: «Я ж буду робити все, від мене залежне, щоб здобутки моєї фабрики прогресивно поліпшувалися і поліпшувалися. Київський купець і фабрикант Яків Егіз».

Використання фабули «життєвих історій» могли трансформувати ті чи інші сюжети в рекламні новели та оповідання. Такі «історії» розраховані на психологічне захоплення читача тим чи іншим товаром або послугою. Інтонації особистого досвіду, практичного переконання часто змушують інших «спробувати» той чи інший засіб. Отже, для рекламного тексту-історії характерні певні елементи художньої конструкції: рекламний сюжет (певний спосіб розгортання фабули, послідовність і мотивація подання зображуваних рекламних подій), просторово-часова динаміка подій (від щасливої подорожі на пароплаві до здобуття багатства й влади, володарювання над людоджерами), зрештою, рекламний аргумент – доказ на користь рекламованого товару. Таким чином, рекламна історія ґрунтується на мотиві рекламного звернення і підкреслює споживчі властивості або достоїнства товару, використовуючи образно-емоційну форму подання матеріалу.

Розквіт комерційної газетної реклами в Росії, зокрема й на території Східної України, припадає на кінець 1890-х – початок 1910-х рр., коли інтенсивно зростала промисловість, поліпшувалася видавничо-поліграфічна база, удосконалювалися методи подання реклами. Одним із таких засобів була жанрова модифікація, перехід від усталеного короткого повідомлення, констатації виду товару чи послуги до емоційно-образного. Найчастіше така реклама використовувалася для просування галантерейних товарів, предметів розкоші, косметики.

Скажімо, одеське спеціалізоване видання «Коммерческое обозрение» зазначало у вступній статті форми подання оголошень на своїх сторінках: «За особливою згодою (*редакція. – прим. авт.*) складає реклами у **віршах та оповіданнях**» (1912. – № 1). Тому на шпальтах цього часопису трапляється чимало рекламних пропозицій у віршованій формі. Серед них і «поетична історія» про Єву, яка здобула щастя, красу і молодість завдяки крему-бальзаму: «... Превосходный божественный цвет и дыханье весны Невидимой, пух лебединый и модный Косметик наилучший купить вы должны... И, верьте, что тем Вы свежесть, любовь, красоту сохраните, И годы бесследно, как будто пройдут...» (1895. – № 1).

Певно, ліричні рядки завжди до серця жінкам, тому їм найчастіше адресувалася віршована реклама. Так, у Харкові головне депо мануфактур з інтригуючою назвою «Дамське щастя» не втрималося від спокуси, аби заримувати своє пропонування шовкових і вовняних тканин, килимів і доріжок, порт'єр і полотна. Головним героєм став власник магазину Ф. Єнуровський, колоритним това-

рам якого присвячувалися 16 куплетів. Ці рядки зафіксовано на сторінках харківського гумористичного видання «Иллюстрированная пчелка» (1902. – Вип. 1. – С. 8). Послугами провінційного поета скористався і власник «Центрального аптекарського депо» в Одесі, намагаючись яскраво розрекламувати свою продукцію: «Конкурентов быть не может! – Их тоска и зависть гложет. Всем пора уж знать давно, Что лучший выбор лишь в Депо» (Отголоски Херсонской губернии. – 1912. – № 4).

Поряд з оригінальними оголошеннями у виданнях було багато і звичайної рекламної інформації, стандартних повідомлень про надання тих чи інших послуг, продукцію книжкових, промислових і мануфактурних магазинів. Але за емоційною насиченістю та гумором віршовані рядки завжди привертали увагу читачів. Недосконалість віршованої форми поступалася привабливості та емоційності викладу.

Поступово віршовані рекламні оголошення стали з'являтися й як вступні редакторські статті на перших сторінках комерційних видань: «Так вот мы целию задались Журнал рекламный издавать, И смелость взяли, не боялись Торговлю, фирмы восхвалят. Реклама знайте – популярность Способна быстро вам создать, Хотя не всякую бездарность Она берется воспевать. Давайте ж больше нам реклам, Побольше дайте объявлений. Рекламами поможем вам Найти секрет обогащения» (Коммерческое обозрение. – 1912. – № 1).

Рекламні видання ставили перед собою мету сприяти «значним прибуткам торговців, які вміють звернути на себе увагу публіки», побороти конкурентів. Тому видання, що використовували різноманітні жанрові форми, тільки вигравали на загальному тлі, а поява і використання віршованої форми реклами сприяла залученню більшої кількості клієнтів.

1. Имшинецкая И. Жанры печатной рекламы, или Сундук с идеями для копирайтера / И. Имшинецкая. — М. : РИП-холдинг, 2002. — 130 с. — (Серия «Академия рекламы»).

2. Назайкин А. Н. Рубричная реклама : практ. пособ. / А. Н. Назайкин. — М. : РИП-холдинг, 2000. — 114 с.

3. Ученова В. В. История рекламы, или Метаморфозы рекламного образа : учеб. для ВУЗов. / В. В. Ученова, Н. В. Старых. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 336 с. : илл. — (Международный институт рекламы).

4. Ученова В. В. Реклама: палитра жанров / В. В. Ученова, С. А. Шомова, Т. Е. Гринберг, К. В. Конаныхин. — М. : РИП-холдинг, 2000. — 95 с. — (Серия «Академия рекламы»).

Андрій Борець,
асп. (Київ)

УДК 007 : 304 : 070 + 81.44 Стебницький

АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ПУБЛІЦИСТИЦІ ПЕТРА СТЕБНИЦЬКОГО

У статті досліджується антиколоніальний (антиімперський) дискурс української журналістики початку ХХ ст. на матеріалі публіцистики П. Стебницького. Розглядаються його головні особливості, показується його суперечливий характер.

Ключові слова: колоніалізм, антиколоніальний (антиімперський) дискурс, публіцистика, П. Стебницький.

The article deals with the anti-colonial (anti-imperial) discourse of the ukrainian journalism of the beginning of the XX century, regarding Petro Stebnitskiy's social and political essays. Its main features are examined, its contradictory nature is shown.

Keywords: colonialism, anti-colonial (anti-imperial) discourse, publicism, Petro Stebnitskiy.

В статті досліджується антиколоніальний (антиімперський) дискурс української журналістики початку ХХ ст. на матеріалі публіцистики П. Стебницького. Розглядаються його головні особливості, показується його противоречивий характер.

Ключевые слова: колониализм, антиколоніальний (антиімперський) дискурс, публіцистика, П. Стебницький.

Публіцистика Петра Стебницького посідає важливе місце в історії української журналістики початку ХХ ст. Однак вітчизняне журналістикознавство поки що приділило їй не надто багато уваги. Це пов'язано насамперед із тим, що за радянських часів ім'я цього активного громадського діяча та політика, талановитого публіциста й письменника було викреслено з української історії, а «якщо і згадувалося, то лише з негативними характеристиками та поширеним у той час ярликом «націоналіст» [1, 29]. Протягом цього періоду фактично недоступними були і періодичні видання, в яких він друкувався: «Рідна справа / Вісті з Думи», «Рада», «Літературно-науковий вісник» та ін.

Хоч після 1991 р. ситуація змінилася, однак твори П. Стебницького не передруковувалися і ще довго залишалися маловідомі ши-
© Борець А., 2011

рокому загалу. Лише 2009 р. більша частина спадщини літератора вийшла окремим виданням [2]. Нині важливим завданням для українського журналістикознавства залишається введення в науковий обіг решти творів публіциста і комплексний аналіз усієї його спадщини.

Мета статті – проаналізувати публіцистичні твори П. Стебницького крізь призму постколоніальних студій, що вже багато років займають чільне місце в західній гуманітаристиці та поки що не набули поширення в українській науці. У статті простежено вияви антиколоніального дискурсу в центральній частині спадщини П. Стебницького – збірці «Поміж двох революцій», до якої увійшли твори, написані літератором протягом 1908–1918 рр. і надруковані в різних київських та петербурзьких виданнях.

Однак перед тим, як перейти власне до аналізу, закономірним буде поставити запитання: наскільки доцільно застосовувати методологію постколоніальних студій до українського публіциста початку ХХ ст.? На нашу думку, такий підхід має право бути використаний з огляду на низку причин, які варто розглянути детальніше.

Постколоніальні студії – це хвиля досліджень у західній гуманітаристиці, які почали активно розвиватися після виходу у світ на сьогодні класичної праці американського літературознавця палестинського походження Е. Саїда «Орієнталізм». У ній автор доводив, що орієнталізм (у значенні науки про Схід) «слід розглядати як знакову систему, яка виражає європейсько-атлантичну владу над Сходом, а не як правдивий дискурс про Схід (яким він претендує бути, у своїй академічній або науковій формі)» [3, 17]. Фактично, Саїд доводить, що «сходознавство народилося у контексті панування Заходу над Сходом і продовжує його легітимізувати та уможлиблювати» [4, 703]. В «Орієнталізмі» мова йшла переважно (хоча й не тільки) про арабські країни, світ ісламу. Однак поступово географія досліджень значно розширилася: Індія (Гаятрі Чакраворті Співак, Гомі Бгабга), Африка (Кваме Нкрума) Східна Європа (Єва М. Томпсон).

Дослідження українсько-російських культурних відносин крізь призму постколоніальних студій було розпочато західними літературознавцями українського походження (варто згадати зокрема Г. Грабовича, М. Шкандрія, М. Павлишина, С. Єкельчика). Серед українських учених найпомітніше місце посідають М. Рябчук та Т. Гундорова. Однак, схоже, потенціал постколоніальних студій не використаний сповна.

Важливо наголосити на міждисциплінарності постколоніальних студій. Адже фактично вони вже віддавна не обмежуються літера-

турознавством і активно увійшли в політологію, історію, філософію. На нашу думку, такий підхід, поряд з іншими, може бути застосований і в соціальних комунікаціях, у межах соціально-комунікативного підходу, який, за В. Різуном, «передбачає аналіз явищ в контексті суспільної взаємодії соціальних інститутів, засобів, соціальних ролей» [5]. З одного боку, це дасть можливість уникнути вузьконаправленої інтерпретації журналістських текстів (у нашому випадку – здебільшого публіцистичних, але не тільки), яку передбачає суто філологічний та історичний підходи. З іншого – дозволить (в поєднанні з іншими засобами) отримати «не просто опис змісту цієї тематики, а дослідження функціонування її в соціумі, впливу на соціум, залежності від соціуму» [5].

Постколоніальний підхід уже досить давно увійшов до арсеналу масовоінформаційних досліджень у Західній Європі та Північній Америці. Для прикладу, можна згадати працю нідерландського дослідника Яапа Ван Гіннекена «Розуміння глобальних новин: критичний вступ». У ній автор показує «перекуси» у сучасному світовому інформаційному просторі, пов'язані саме із дискурсом постколоніалізму. За Ван Гіннекемом, світова преса (яка є власне західноєвропейською та північноамериканською) нині «євроцентрична», а отже, або ігнорує події в більшості регіонів світу, або інтерпретує їх, виходячи зі світоглядних позицій та інтересів громадян країн «Великої сімки». Емпіричним матеріалом для нього служить велика кількість журналістських текстів (статей, заміток, повідомлень), створених світовими інформаційними агентствами та друкованими виданнями, що претендують на статус світових ЗМІ. Наприклад, Ван Гіннекен справедливо ставить запитання: чому для цих ЗМІ чергова річниця Французької революції чи Американської війни за незалежність – це подія, яку треба висвітлити, водночас ювілею революції на Гаїті у світовому інформаційному просторі не існує? Чому при затриманні чергової банди наркодільників ЗМІ збільшого згадують національність її учасників, якщо це – представники колишніх колоній, країн «третього світу», однак промовчать, якщо це «свої»? [6].

На нашу думку, не менш ефективно постколоніальні студії можуть застосовуватися й в історії журналістики, зокрема для аналізу публіцистики її окремих представників. Як слушно зауважує М. Павлишин, «їхній концепційний апарат може бути використаний у розшифруванні культур Російської імперії, Радянського Союзу та країн, що постали після нього» [4, 706–707]. Учений справедливо зауважує, що ця методологія підходить як для досліджен-

ня структур імперського домінування російської культури, так і для неросійських культур, української зокрема.

Публіцистичні тексти початку ХХ ст. – добрий матеріал для такого аналізу. Слушно зауважує М. Шкандрій, що в Російській імперії «ще на початку ХІХ ст. імперіалістична традиція поєдналася з російським націоналізмом», і водночас «в царській Росії існував антиімперіалістичний контрдискурс, який виражав та захищав свої позиції всупереч претензіям панівного дискурсу» [7, 18]. Протистояння цих дискурсів особливої гостроти набуло після революції 1905 р.

Власне, збірка П. Стебницького «Поміж двох революцій» – це рецепція автора на широке коло подій, так чи інакше, пов'язаних із українським рухом у зазначений період. Збірка складається з чотирьох частин. У першій – «Під стелями Державної Думи» – йдеться про діяльність другої Державної думи. У другій – «Силуети й негативи» – про реакцію, яка виникла після її розпуску. Третя частина «Глухі часи» хронологічно охоплює діяльність третьої і четвертої Державних дум. Нарешті, четверта частина «В червоних хвилях» охоплює період від 1916 до 1918 р.

Окремим виданням збірка вийшла 1918 р. у Києві. Але самі твори (автор назвав їх «нарисами політичного життя», насправді ж у збірці вміщено не лише нариси, а й есе, рецензії і навіть белетристичні твори) друкувалися в різний час і в різних виданнях (більшість – у газеті «Рада»). Утім, усі вони об'єднані потужним, хоча й трохи суперечливим антиімперським дискурсом. Ця суперечливість буде зрозуміла трохи далі, зараз варто перейти до розгляду власне дискурсу.

Однією з центральних тем, які привертала увагу П. Стебницького, була діяльність імперського парламенту. Безумовно, різні скликання Державної думи і за своїм складом, і за значенням були цілком відмінні. Однак, як влучно зазначав публіцист, і праві реакціонери, і ліберали в ставленні до «українського питання» мали загалом однакові погляди. Критика цих поглядів – важлива складова творчості Стебницького. Цю тезу можна проілюструвати есеєм «Поступове україножерство», значна частина якого присвячена гострій критиці російського ліберала П. Струве: «То дарма, що він, мовляв, провадить тільки «ідейну» боротьбу з українством, а ті двоє (*ідеться про російських націоналістів, співробітників крайньоїоправі преси М. Меншикова та Анатолія Савченка.* – прим. А. Б.) накликають на український рух цілий арсенал адміністративних заходів; ідея, очевидно, у всіх трьох однакова» [8, 470–471].

Усі аргументи Струве – про штучність українського руху (він називав його «чисто інтелігентським»), його зазіхання на російську мову, етнографічну цілісність російського народу та загально-російську культуру – викликають у П. Стебницького емоційне заперечення: «Треба зробитись цілком байдужим до культури взагалі, щоб одкидати культурну вагу українського руху взагалі, аби зберегти гегемонію пануючої нації... як мало треба російському прогресистові, щоб признати український рух штучним, шкідливим, небезпечним для російської нації...» [8, 471]. Публіциста не лише обурює така позиція, а й той факт, що інші російські ліберали проти неї не протестують. А саме вони, а не українці, на думку публіциста, й мусили спростовувати такі закиди.

В есеї «На життя і смерть» автор дає гостру відповідь прихильникам негайного посилення адміністративних заходів проти українців – вищезгаданим працівникам видання «Новое время» М. Меншикову та О. Савенку. У своїх статтях ці публіцисти, на відміну від П. Струве, висунули українському рухові кілька вже «конкретних» звинувачень: закинули зв'язок із Австро-Угорського імперією (фінансовий насамперед) та сепаратизм, який загрожує Російській імперії. Заклик авторів – боротися з «мазепинством» «на життя й смерть» – Стебницький характеризував як «політику державного сепаратизму, бо вона може справді привести до центробіжних рухів там, де їх і в думках не було» [9, 468]. Однак не бракувало у його відповіді й іронії: «Який переляк напав на петербурзьких генералів од бюрократії, коли вони довідалися з статті Меншикова, що в їх канцеляріях що не «хахол» – то державний злочинець і зрадник... «Господи, – думав собі який-небудь директор департаменту, – невже ж це й столоначальникам не можна вірити? Адже з них більшість хахли! Та той... гм... як же це... Та я ж і сам, мабуть, полтавець?!...» [9, 467] (дуже показова характеристика українців, які прийняли загальноросійську ідентичність, маючи почуття власної меншовартості).

Отож, є підстави зауважити, що представники як правого, так і ліберального крила російського громадянства цілком вписувалися в імперський дискурс. І П. Стебницький це влучно зазначив, провівши паралелі й зробивши узагальнення. Обидва табори, по суті, категорично відмовляля українцям у праві мати власну ідентичність, визнаючи за можливою винятково імперську. Таке ставлення російського громадянства М. Шкандрій справедливо пов'язує із монокультурною свідомістю російських інтелектуалів, повільним проникненням у російську літературу наукового дискурсу

су про Україну і, як наслідок, намаганням маргіналізувати українське питання [7, 266].

Однак не менш важливо дослідити й основні складники антиколоніального, антиімперського дискурсу, поданого в працях П. Стебницького, з'ясувати, що автор протиставляв ідеї «єдиної держави та єдиної культури». На нашу думку, такими основними складниками є нація та національність. Як слушно зазначає М Павлишин услід за Г. Бгабгою, «антиколоніальним» варто вважати простий опір колоніалізму, спроби перевернути з ніг на голову ієрархию колоніальних вартостей (наприклад, не імперський псевдоуніверсалізм, а неповторна сутність нації є джерелом усіх вартостей); спроби на місці імперських («фальшивих») мітів поставити («правдиві») міти національного визволення» [4, 706]. Справді, терміни «нація», «національний» домінують у дискурсі П. Стебницького. Тут варто знову повернутися до критики Стебницьким позиції П. Струве. Автор наголошує на цінності будь-якої культури, неможливості заперечення її існування через бажання зберегти міфічну єдність культури нації-гегемона: «Одно з двох: або культура цінна сама по собі, – і тоді український народ до неї найпростішим, природним шляхом – розвитку рідної мов, – або важні зовсім не культурні здобутки, зовсім не загальнолюдський поступ, а тільки та сила, яку культура дає нації, до котрої д. Струве на цей час особливо прихильний...» [8, 471].

Важливий факт: у своїх творах Стебницький категорично розмежовує прикметники «національний» (що стосується нації) та «націоналістичний» (що стосується націоналізму). Якщо перший він використовує для визначення рухів пригноблених народів (причому не тільки в Російській імперії), то другий – виняткового для характеристики урядової політики часів реакції та й настроїв російського громадянства в цілому: «Вдержалась в урядових сферах і ідея націоналізму... Нема де правди діти, – великоруський націоналізм глибоко впустив своє коріння. Він охопив всю правницю російського парламенту – від октябристів до союзників...» [10, 462]. Фактично можна зазначити про розрізнення П. Стебницьким двох націоналізмів (за Е. М. Томпсон; хоча сам термін «націоналізм», як було зазначено вище, для публіциста мав винятково негативне значення) – експансивного, який «спрямований радше назовні, ніж усередину, і тому менше усвідомлює власний шовінізм і свої колоніальні устремління», і захисного, який «характеризує такі об'єднані спільною пам'яттю утворення, які відчувають небезпеку для свого існування –

чи то внаслідок своєї нечисленності... чи то через загрозу з боку їхніх експансіоністських сусідів» [11, 32–33].

Проголошуючи цінність будь-якої нації, П. Стебницький у своїх творах порушує питання, від вирішення яких насамперед і залежить успішний розвиток української національної справи. Він наголошує на необхідності розвитку українських видавництв, переведення початкової школи на українську мову навчання та наданні українцям, як й іншим народам імперії, широкої автономії. Напевно, найповніше ці погляди висвітлені в оповіданні «Єдина і неділима». Сюжет його такий: літо 1909 р., депутати третьої Державної думи на канікулах. В одному з вагонів поїзду, що прямує на Кавказ, зібралося четверо – комерсант, туркестанець за національністю, вірменський інтелігент, козачий офіцер-аварець, та українець, «з типичною полтавською кирпою». Вони невимушено починають обговорювати політичні справи. Спочатку в дискусію вступають перші троє, українець уважно слухає, але мовчить. Наприкінці, коли сторони нібито заходять у глухий кут, до розмови приєднується і він, пропонуючи свій «рецепт» для оздоровлення Російської держави.

Тож вірменин – особа, яка стала об'єктом колонізації, однак не російської (до імперії в нього відверта відраза), а західноєвропейської. Побувавши в Німеччині (там він здобував освіту), вірменин має твердий намір переїхати туди на постійне проживання. Він, хоч і декларує любов до Кавказу, зневірений у можливості мати вірменську ідентичність у Російській імперії. Невдала революція – головний його аргумент того, що жодні зміни, в тому числі в національній політиці, у Росії неможливі: «Хіба Державна Дума завела якусь переміну? Хіба тепер хто про неї згадує? А далі піде все гірше... Там (у Німеччині. – А. Б.) все – в цих дрібницях життя, вся увага звернена на економію, щоб зберегти який пфеніг. А у нас про це говорять зневажливо: «Грошолоуби! Філістери! Але ж краще бути філістером, аніж «широкою натурою» та рабом!» [12, 452].

Його співбесідник, комерсант-туркестанець, – тип колонізованого «інородця»-ліберала. Він закликає вірменина не виїздити, а залишитись у країні, працювати на її благо. Причому комерсант, ставши жертвою російського колоніалізму, тепер намагається чинити опір впливові з боку Західної Європи: «От я... пригадую, як мій патріотизм терпів перед вражіннями європейської культури... Але ж треба сподіватися, що це не навіки так буде: може ж, таки доживе і наша країна (не Туркестан – Російська імперія. – А. Б.) до кращих часів...» [12, 449–450].

Козачий офіцер-монархіст, що переживає за долю імперії, причину її негараздів убаचाє в ледарстві, пияцтві та дурості її народу (для нього він – єдиний). Для прикладу, він наводить свої враження від перебування у Волинській губернії. Ось як він описує побут українського селянина: «У нього маєтку на якихось двадцять рублів, він не має постелі, – хазяїн спить на лаві, а діти й жінка на долівці. Правда, образів у нього по стіні десятків зо два, а більше нема нічого» [12, 453] (таке універсальне, шаблонне сприйняття мешканців колонізованих територій у цілому характерне для носіїв імперської загально-російської ідентичності). Порядок у такій країні, на думку аварця, можна навести виключно за допомогою «нагайки».

У розмову вступає українець. Спасіння Росії він бачить у наданні автономії народам імперії: «Той вихід, що міг би вивести Росію на добрий путь, – це федерація. Тільки знищивши централізм та почавши будувати державу знизу, по країнах, – ми зможемо скласти велику, вільну і культурну Росію...» [12, 457]. Однак жодної підтримки полтавець не знаходить. Вірменин (що, здається, за поглядами соціаліст) уважає, що суспільство ділиться на класи, а не за національностями, і тому ідея федералізму безперспективна. Ще більший опір ідея знаходить у комерсанта: «... ви поіменували між автономіями і Україну. Це власне, що таке? Скільки я розумію – Малоросія?... Хіба ж малороси – не руські люди? Навіщо ж їм автономія?... То виходить ви хочете відділитися від Росії?... Вибачайте, «говорити по-своєму» – це ви тут і малоросів розумієте?... Перший раз чую. Жив серед малоросів і ніколи не чув, щоб вони зрікались руської мови, а добивались якоїсь іншої» [12, 459]. Коли українець починає наводити подальші аргументи, комерсант нагадує йому Мазепу і називає ідею федералізму «зрадою». Зрештою, козацький офіцер-монархіст не витримує і вимагає припинити розмову, інакше він одягне погони, плюне, дасть по фізіономії й піде.

Напевне, це оповідання – одне з найважливіших у збірці Стебницького для аналізу того комплексу проблем, що виник у Російській імперії внаслідок колоніальної політики. В купе вагону немає росіянина за національністю, але двоє пасажирів – носії імперської ідентичності. Глибоко колонізовані, вони вже є представниками експансивного націоналізму. Вірменин теж жертва колонізації. Він утратив свою ідентичність, однак відмовився приймати іншу, імперську. Лише українець має окремішню ідентичність, яка й стає об'єктом атаки з усіх боків.

Однак і з цією ідентичністю, здається, не все так просто. Якщо послуговатися інтерпретаційною структурою щодо національних

рухів, запропонованою С. Єскельчиком [7, 300], то, на перший погляд, українець Стебницького – приклад ідентифікації: він зливається з іншою, не імперською ідентичністю (українською). Він уже однозначно подолав стадію субституції (обмежену прагненням досліджувати свій фольклор, розвивати місцевий патріотизм), проте не досяг стадії проекції (агресивна пропаганда національних і навіть націоналістичних ідей на весь регіон або країни). Можливо, доцільно навіть припустити, що його ідентифікація «зависла» між ідентифікацією та проекцією. Цей українець уже висуває політичні вимоги – автономію (щоправда, йдеться про винятково «культурно-економічну» автономію) – однак у жорстких рамках, нав'язаних колонізатором: свої вимоги він аргументує беззаперечною користю федералізації для Росії. Він впевнений, що народи Росії зв'язані настільки міцно, що лише разом можуть подолати нинішню кризу, він наголошує не лише на своєму українському, а й загальнодержавному патріотизмі. Втім, навіть це не врятує його від звинувачень з боку носія імперської ідентичності.

Власне, цей суперечливий дискурс окремішньої, але надзвичайно тісно пов'язаної з імперською ідентичністю був характерний і для самого Стебницького. До 1918 р. у всіх без винятку своїх публікаціях він спростовує звинувачення українців у сепаратизмі: «наша свята, чиста, кришталево-прозора ідея, що світить нам зіркою національного відродження, не приймається російськими інтелігентами; вони не розуміють її культурно-просвітнього (виділення наше. – А. Б.) значення» [13, 465]. У цьому певною мірою і полягає суперечливість антиімперського дискурсу початку ХХ ст., важливою частиною якої була публіцистика П. Стебницького.

Така двозначність української ідентичності була характерна для більшості тих, хто себе до неї відносив. Так, у другій Державній думі українці різних партій оголосили про своє об'єднання за національною ознакою (Стебницький це рішення вітав), однак «відокремлення України від Росії думці вважали неможливим і небажаним» [14, 65]. Аргументи були різні. Геополітичні (це може порушити загальну політичну рівновагу в Європі, що призведе до воєнного втручання інших країн, а отже і до нового поневолення), економічні (Україна не готова до незалежності). Однак головним аргументом було те, що впродовж століть народи імперії занадто багато внесли в загальнодержавний і культурний капітал. Сучасні українські історики трактують це як нерішучість, породжену ХІХ ст., та «бажанням пристосуватися» [14, 65]. І якщо з першим можна погодитися, то теза про бажання пристосуватися вимагає уточнення:

мова йде не лише про соціально-економічне, а й соціально-психологічне явище, тісно пов'язане з поняттям ідентичності.

Утім, ця неоднозначність аж ніяк не заперечує факт самого існування антиімперського дискурсу українців початку ХХ ст. Важливим було те, що чи не вперше, завдяки подіям 1905 р. і скасуванням цензурних заборон, цей дискурс подолав свою замкненість у белетристичних межах і, нарешті, «виплеснувся» у річище повноцінної української преси. У нього було два головних завдання. Перше – відсіч імперському дискурсові, який, у принципі, не допускав жодних компромісів. Як зазначає М. Шкандрій, «...з першої половини ХІХ ст., коли такі погляди можна було висловлювати, не боячись заперечень, українське суспільство зазнало глибоких змін. Газета «Украинская жизнь», що 1912 р. стала виходити в Москві російською мовою, енергійно спростовувала ці колоніальні погляди... У Києві, звичайно, такі українські газети, як «Нова Рада», публікували відповіді на антиукраїнські виступи...» [7, 265]. Другим завданням цього дискурсу в межах української преси стало поширення української ідентичності широким масам українства. І мова йде не стільки про селянство, яке на той час мало дуже специфічну ідентичність, скільки про представників буржуазії та інтелігенції, що стали носіям загальноросійської ідентичності. П. Стебницький це добре усвідомлював: «Для цих верств довго ще буде незрозумілою і чужою національна ідея, але вони не можуть бути байдужими до ідеї крайньої, обласної, до економічного і культурного добробуту свого краю. А як цей добробут і нам не менше потрібний, то я думаю, ми можемо знайти багато точок для спільної роботи... Поволі, згодом... само собою виникне і національна ідея» [13, 466] (під «крайною ідеєю» якраз і мається на увазі згадана вище ідея автономії). В тому, що така трансформація можлива, публіцист не сумнівався, адже сам був прикладом раптової й ірраціональної зміни ідентичності. Як згадує С. Єфремов, за часів студентства Стебницький був «общеросом» і скептично ставився до українства. Однак у віці 24 років, переїхавши в Петербург, відчув «тугу за рідним краєм». А вже після кількох відвідин концертів трупи Кропивницького у Петербурзі, «сталось чудо: ... з Стебницького-скептика став – може, це навіть мало сказати – гарячий і незбитий українець» [2, 562].

Таким чином, можемо стверджувати, що публіцистика П. Стебницького – частина антиколоніального (антиімперського) дискурсу, який посів помітне місце в українській пресі початку ХХ ст. Цей дискурс був тісно пов'язаний з інакшою, неімперською, ук-

раїнською ідентичністю. Пропаганда цієї ідентичності була надзвичайно важливою в контексті створення повноцінної української нації.

1. Солоіденко Г. Петро Стебницький – оборонець української книги і української мови / Галина Солоіденко // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 7. – С. 29–33.

2. Стебницький П. Вибрані твори / Петро Стебницький ; [упорядкування та вступна стаття Інни Старовойтенко]. – К. : Темпора, 2009. – 632 с.

3. Саїд Е. В. Орієнталізм / Едвард В. Саїд. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 511 с.

4. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2002. – 832 с.

5. Різун В. В. Соціально-комунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії: [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Інституту журналістики : [сайт]. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf. – Зі статті «Соціально-комунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії».

6. Ginneken Jaap van. Understanding Global News: a Critical Introduction / Jaap van Ginneken. – London : Sage Publication Inc., 2005 – 227 p.

7. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби / Мирослав Шкандрій. – К. : Факт, 2004. – 496 с.

8. Стебницький П. Поступове україножерство // Вибрані твори. – С. 469–472.

9. Стебницький П. На життя і смерть // Вибрані твори. – С. 467–469.

10. Стебницький П. Великоруський Молох // Вибрані твори. – С. 461–464.

11. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Ева М. Томпсон. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. – 368 с.

12. Стебницький П. «Єдина і неділима» // Вибрані твори. – С. 446–461.

13. Стебницький П. Реальна політика // Вибрані твори. – С. 464–467.

14. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / [Бевз Т. А., Бойко О. Д., Брицький П. П. та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 576 с.

Світлана Семенко,
канд. філол. наук, доц. (Полтава)
УДК 821.161.2(092): 323.113

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ЮРІЯ КОСАЧА

У статті проаналізовано культурологічні розвідки Ю. Косача, в яких панівною є ідея проєвропейського спрямування національної культури. Визначено, що у своїх виступах відомий публіцист критикує явище масовізації культури, політичну заангажованість мистецтва. Доведено, що культурологічні студії Ю. Косача були спрямовані на утвердження престижу вітчизняної культури у світі.

Ключові слова: окцидентальний напрям, політична заангажованість, масова культура.

In the article Yuriy Kosach's cultural searching, which has the main idea of European direct of national cultur is analysed. Yuriy Kosach's critic of mass art and political engagement of art was elucidated by author. It's proved, that cultural studies by Yuriy Kosach were turned to increase of prestige of national culture in the world.

Keywords: occidental direct, political engagement, mass art.

В статье проанализированы культурологические разведки Ю. Косача, в которых господствующей является идея проевропейского направления национальной культуры. Определено, что в своих выступлениях известный публицист подвергает критике явление массовизации культуры, политическую заангажированность искусства. Доказано, что культурологические студии Ю. Косача были направлены на утверждения престижа отечественной культуры в мире.

Ключевые слова: окцидентальное направление, политическая заангажированность, массовая культура.

Серед тематичного обширу публіцистики Юрія Косача особіне місце посідають його статті, присвячені основним тенденціям розвитку національної культури. Будучи, як і всі Драгоманови-Косачі, людиною широких енциклопедичних знань і високої ерудиції, він був добре обізнаний з найсучаснішими віяннями у різних сферах культурного життя.

У культурологічних публікаціях Ю. Косач, співзвучно з ідеями своїх славних предків, дотримується концепції: духовна культура формує світогляд народу і сприяє політичним та економічним пере-

творенням. Яскравою ілюстрацією цієї теорії є стаття «Духовна культура і чин», в якій публіцист на широкій доказовій базі заперечує сучасні йому тенденції про протиставлення духовної культури чинові, під яким розуміється «зовнішній, і то яскравий, голосний порух». Автор статті стверджує, що афектоване нагнітання супротивності понять «духу» і «чину» призвело до того, що «чин ставав програмово нерозумним... був уже цілком в собі, своєрідним мистецтвом для мистецтва, рухом для руху, без огляду на доцільність і без огляду на моральність. Чин ставав не виявом цілої людини з її чуттєвістю і розумною волею, але розрядом ірраціональних, стихійних сил, чином для чину» [2, 4].

Для Косача така ситуація не є виправданою. Він наводить досить переконливі приклади діяльності знакових особистостей української історії П. Сагайдачного та Б. Хмельницького, які для своїх визвольних змагань об'єднали стихійну силу народу й культурну силу української інтелігенції. Публіцист досить образно висновує: «Сагайдачний дав стихійній силі Січі національну ідею. Здійснителем її став Богдан Хмельницький. Його чин — не протиставлення духовній культурі, а навпаки, його чин — це синтез духовної культури і природних сил українства в державі війська запорізького» [2, 4].

Співзвучними були й дії, на думку публіциста, й нащадків запорожців — січового стрілецтва, галицької армії та армії УНР, які були не просто стихійним рухом мас, а «чином, розумно оформленим ідеєю», яка була підготовлена «духовним розвитком і світоглядним формуванням українства впродовж 19 і початку 20 століть, і треба б великого мистецтва у підмальовуванні дійсності, щоб того не бачити» [2, 4].

Косач рішуче відкидає окремі сучасні йому теорії, які висували ідею про те, що духовна культура й національний світогляд повинні виростати із боротьби. На підтвердження правоти своєї позиції публіцист покликається на особливості високого розвитку духовної культури і формування світогляду індуців, що є, на його переконання, «зразком духовності, зродженої з відмови від боротьба, із заперечення чину» [2, 4]. Посилаючись на національні авторитети, публіцист доводить своїм опонентам, що їх засадничі принципи цілком не здатні пояснити діяльність Сковороди, ідеї хуторянства, які зробили великий вплив на формування і розвиток національних світоглядних орієнтирів.

Звертаючись до світової історії, Ю. Косач стверджує, що власне «критичний ум» Вольтера і «мрійницька думка» Руссо стали ідео-

логічним фундаментом Французької революції, а «туга за внутрішнім миром знайшла свій вираз...у малярським клясицизмі Давіда, раніше, ніж зовнішнім чином здійснив його Наполеон, перекинувши війну за межі Франції» [2, 5]. Як виняток із загального правила, наводить публіцист англійський тип розвитку, де політичний та економічний розвиток дають поштовх для нових тенденцій у розвитку духовної культури та світогляду. Автор публікації розуміє схильність своїх опонентів об'єднувати «чинну боротьбу з духовними явищами причинним зв'язком і називати першу причиною, другі наслідками». І для зразка бере, неактуальну для сучасної йому реальності, марксистську доктрину, за якою економіка була базисом еволюційного оновлення, а духовна сфера була лише наслідком економічних перетворень.

Ю. Косач робить цілком слушні висновки про те, що залежно від історичного розвитку кожного народу співвідношення духу і чину буде різне: «...життя виявляється в різних формах рівнобіжно. Іноді в умовах поліційного натиску якісь почини можливі тільки в ділянці духа, як, наприклад, в Україні XIX ст. У свобіднішій суспільній підсонні, при меншій духовій рухливості, напр. в Англії, найперше з'являються політичні чи господарські чини, а потім їх теорії» [2, 5], тому не варто протиставляти духовну культуру чинові.

Ключовою темою в культурологічних виступах Ю. Косача, як і в усій його публіцистичній спадщині, залишається утвердження проєвропейських тенденцій в національній культурі. Характерною в цьому річизі є стаття «Дорогі цвинтарі», в якій публіцист досить ґрунтовно пояснює широкому загалові та своїм ідеологічним опонентам-орієнталістам необхідність для української літератури істинної, а не показної окцидентальної орієнтації. Наголошуючи, що актуальне для української культури питання Схід–Захід у різні періоди української історії мало свої специфічні особливості, Косач відкидає погляди окремих ідеологів про втрату європейської духовної першості перед американською культурою та «азійським ренесансом», як і безплідність дискусій з цього питання.

Оцінюючи сучасну історичну ситуацію, в якій опинилася українська еміграційна спільнота, автор цілком справедливо зауважує, що поява «оповерховлених» дискусій викликана тривогою: «Переживаємо договаряння окциденталістичної думки в Україні. Не йдеться про декларативну «причетність» в жодному випадку: конформізм еміграції в цьому відношенні показовий, як палюча, щоденна ужитковість і нічого більше. Форми Заходу тут банують за дійсно західним, а не копичинецьким змістом. Обоженування Заходу, це

тільки фетишизм, розгубленої генерації або касті, це конвенціональна наличка. Заходопоклонство, це тільки утеча перед власною убогістю й неспроможністю жити «без орієнтира». Здебільшого, це тільки декларативний, пустопорожній романтизм» [1, 4].

Автор публікації закликає по-науковому ставитися до цієї конститутивної проблеми української культури. Доводячи тяглість одвічного зв'язку України з традицією Заходу, він, як аргумент, наводить першорядні твори представників «покоління органічно окциденталістичної української духовності» Ю. Яновського, В. Підмогильного, Ю. Липи, В. Домонтовича. Він робить основний акцент на тому, що вони ввібрали досвід європейської культури без посередництва, зокрема російської культури, а джерела їх творчості варто шукати в традиціях Гюґо, Мопассана, Чосера, Рабле, Моєма, Кіплінґа.

Критик наголошує: «Це не наслідування, не учнівство, а паралельність, пояснювана одною й тією ж духовністю, перебуванням біля тотожних джерел, це повне освідомлення себе, як рівноправного й рівночасного співтворця однієї культури. Сила згаданих майстрів, навіть не в їх умінні вибирати центральні теми, їх сила – стиль. Коли прирівнюємо їхній стиль з деякими з сучасників, а ще більше зі стилем наступників, впадає в очі безмежна відстань між творцями української державної самобутньої, хоч і на універсальних основах, культури, а культури залежної, проміжної, майже регіональної, загумінкової» [1, 4].

Косачеві болить, що більшість українських митців не здатні створити творів європейського масштабу, що в їх творах немає зв'язку з європейськими традиціями, європейськими школами. Публіцист називає такі твори «феномен для себе», «піротехнікою випадку», «хаосом нашвидкуруч накопичених засобів», «талановитим дряговинням». І, як приклад, називає історичні полотна «Переяславська Рада» Н. Рибакі, «Гомоніла Україна» П. Панча, «Семен Палій» Ю. Мушкетика. Автор публікації наголошує, що першопричина низького рівня творів такого плану не тільки в політичній заангажованості, а в «ізолюваності покоління від природних Україні, історичних шляхів розвитку її культури, на які її недавно знов, в порядку тяглості ... ввели так блискуче Ю. Яновський, Ю. Липа, поряд з іншими» [1, 4].

Ю. Косач переконаний, що створення творів світового рівня залежить не тільки в сліпому наслідуванні та епігонстві стилістики майстрів західноєвропейської культури, як це виявилось у творчості окремих митців післявоєнної еміграції, а в органічному син-

тезі кращих традицій європейської й української культури: «... Юрію Липі, при писанні «Козаків у Московії» заповідав свої мистецькі тайни і Флетчер і Рабле, але водночас і Касіян Сакович з XVII ст., і Григорій Квітка-Основ'яненко. М. Коцюбинський був безпосереднім хресним батьком «Міста», принаймні в акварельних його партіях, зате там, де спинявся учень Коцюбинського, йшли йому з порадою самі майстри французького натуралізму. Складний і багатий шлях формації Ю. Яновського: це насамперед Гоголь і згаданий Гюго, але козацькі думи XVII ст. і стиль описів Самовидця й Величка, палюча, хоч назовні суха мова Лесі Українки. А при цьому англійські мариністи» [1, 4].

Публіцист підкреслює, що в період національно-визвольних змагань 1917–1920 рр., у час розквіту державницьких ідей, особливо були пропаговані серед зденаціоналізованого українства приспані ідеї спільності європейського та українського духовного розвитку, за власним же образним висловом Косача, «споковічні традиції «перехресних стежок».

Концептуальну роль у відстоюванні окцидентальних орієнтирів у національній культурі відіграв, на думку публіциста, М. Хвильовий. Косач переконаний, що концепція лідера ВАПЛІТЕ в «перспективі виявилася правильнішою, ніж «селекціоністів» з «Вісника»... цей Окцидент протривав і устоявся всім політичним хуртовинам, що час від часу вимітали й вимітають зі спадщини Окциденту немалих бунтівників» [1, 5].

Наголошуючи на безперспективності сучасних дискусій у площині Схід–Захід, на їх наївно-романтичному характері, публіцист стверджує, що органічна єдність України з Європою була доведена ще в часи Сковороди і Шевченка й особливо утвердилася в добу Ю. Яновського та В. Підмогильного. Окциденталізм у їх творчості, як наголошує автор, «довершувався не тому, що саме їм його було відкрито, а тому, що іншими вони, як УКРАЇНЦІ, не могли й бути, як іншою не могла бути Леся Українка перед ними, як іншим не міг бути ні М. Гоголь, ні Д. Бортнянський. Питання треба ставити так: іде процес боротьби не за радикальну окциденталізацію України, а боротьби проти радикальної примусової дезокциденталізації її. Ці процеси не датовані сьогоднішнім днем, вони вже повторялися на Україні циклами, вмертвлюючи її здавен-давня європейську самобутність, замінюючи її духовність в провінційну» [1, 5].

На жаль, Ю. Косач до епігонів російської літератури поруч із іменами Думитрашка та Носенка-Білецького зараховує й В. Винниченка. Зауважимо, що він, як і Олена Пчілка, не сприймає драма-

тичного набутку митця, називаючи його «безстилевим і безбарвним регіоналістом». На думку публіциста, ці митці сприяли провінційності української культури, її відступу «на якісь глухі, занесені снігом, запасні шляхи».

Ю. Косач доволі критично оцінює сучасний стан західноєвропейської культури, яка в цей період переживала не кращі часи. Він риторично запитує: «Що взяв би сьогодні М. Хвильовий, як віхи орієнтації?», і сам відповідає: «Мабуть, він відсахнувся б з огидою від нього, від того всього, що так заносить трупом. Провідні духовні сили йдуть тут в разючому розрізі з наростаючими новими суспільними силами, їх приречення бути тільки свідками і співцями власної катастрофи» [1, 5].

Публіцист перекоаний, що для багатьох сучасних митців Європи притаманний «твердий цинізм», «облудна патетика», що «нічого з надії, нічого з сили, нічого з віри не лишається після їхніх творів». Автор висловлює думку про те, що сучасна європейська культура не має власного стилю, на відміну від американської, яка «живе вже в майбутньому й звідси на її очах зростаюча, хоч і пристрасно молода вага на тлі сенільного маразму, цинізму зрезигнованого покоління й «доби Туги» європейського Заходу» [1, 5]. Однак, як адепт проєвропейської орієнтації української культури, він оптимістично вірить у черговий духовний ренесанс західноєвропейської культури, вірить у здорову силу духу провідних європейських націй та їхньої творчої еліти. Критик вважає дотеперішнім говорити про агонію західноєвропейської культури, оскільки твердо вірить у її духовне відродження: «Культура бо Окциденту не вигибає, вона змінює лише своїх речників». Стосовно ж місця національної культури в нових історичних умовах, то він впевнений, що серед українства завжди знайдуться енергійні сили, котрі не зважаючи на всі негативні історичні реалії «палко й повз усе проносять прапор тягlosti, прапор української культури» [1, 5].

Проблема проєвропейської орієнтації української культури порушена і в статті «Чому з Заходом?». Як і в більшості публікацій на цю тему, Ю. Косач добирає переконливі аргументи, котрі доводять правдивість його позиції. Говорячи про поступальний рух української культури на світові горизонти, публіцист наводить яскраві приклади європейського визнання діяльності таких українців, як-от: М. Бердяєв, Д. Чижевський, Д. Дорошенко, П. Курінний, В. Щербаківський, І. Мірчук.

Публіцист доводить, що українська еміграційна творча еліта розпочала, незважаючи на несприятливі політичні реалії, «підбій

світу для української культури», а також допомогла світові відкрити Україну. Ю. Косач досить пафосно пише, що кращі національні сили на еміграції мають зброю, яка є найкращою відповіддю «усім слабодухам і зневіреном, та зброя, що є нашою майбутністю й повсякчасним джерелом нашої онови, та зброя – українська духовність, і ми нею володіємо» [4, 5].

Автор публікації досить саркастично висміює занепадницькі, на його погляд, світоглядні теорії національно-культурного соліпсизму, які спрямовують національну культуру до провінційності та етнографізму. Проте Косач водночас наголошує, що кожен українець повинен мати національну самоповагу, яка базується не тільки на плеканні власних досягнень у царині духовної культури, а й за своєю природою з досвіду світової: «Культура – це система цінностей. Найсуттєвіше, не знецінювати чужої системи й не штучно підбивати цінності свої – в рівновазі цих двох сил закон вселюдського поступу цивілізації» [4, 5]. Він стверджує, що наша національна культура мала регіональний народницький характер до того часу, поки не була включена в культурне поле європейської культури. Такий стан речей публіцист пояснює тим фактом, що українська культура від 1840 р. розвивалася двома шляхами: перший – це «творення її цінностей джерельними глибинами національного генія (Шевченко), другий – спрямування цих цінностей у русло світового культурного процесу (Куліш)» [4, 5].

Ю. Косач зазначає: «Наше «цетерум цензео» – тільки Європа». На його тверде переконання, європейська духовність, європейська культура кілька сторіч не тільки витримала натиск інших континентальних культур і не піддалася глобальній асиміляції, а й має силу сприяти розвитку інонаціональних культур, є джерелом творення й українських національних міфів, тому логічно, що саме Захід є захистом для існування української культури. На жаль, кращі здобутки українства в царині духовної культури маловідомі широким колам європейської спільноти.

Водночас доводиться теза про те, що вершинні досягнення національної культури пов'язані з західноєвропейськими орієнтаціями українських митців: «Дехто закликає орієнтуватись «на себе самих», дехто твердить, що маємо письменників, справді великих, що їх Європа не знає. Ніхто цього не заперечує: і Леся Українка, й Коцюбинський, і Стефаник безперечно великі письменники і дуже шкода, що Європа, яка іноді рекламує марноти, цих наших письменників ще не знає. Але чим були великими вони, через що зміцнів їх талант? Саме через свою причетність до західної культури. Адже Леся Українка

«з одержимістю поринала в світові теми, куди перед тим ніхто з земляків, крім двох-трьох відважніших не сягав». Або Стефаник, що виріс якраз на ґрунті тісного знайомства з західною літературою» [4, 5].

Публіцист констатує: регіональна доба нашої культури закінчилася від того часу, коли український народ став нацією, і саме окцидентальна концепція «вільної нації» визначає українські політичні пріоритети. Він досить категорично заявляє: «В окцидентальному дусі кристалізується взаємовідношення вразливості й сприйняття творця й споживача тієї системи цінностей, що зветься культурою. Всяке інше поняття культури нам чуже. Нам чуже механічне напорування культурних верств (як у Росії, в добу Петра I), нам не істотно запозичування й трансплантація зразків культури, що, неорганічна для даного терену, залишається тільки – тонкою, зовнішньою плівкою (Японія, Китай). В орбіті Окциденту ми творимо свою власну систему цінностей, з повною їх автономією, але в генеральних лініях – універсальну...» [4, 5].

У своїх актуальних культурологічних розвідках Ю. Косач порушує й таку складну багатоаспектну проблему, як симбіоз елітарної та масової культури, чому присвячена його стаття «Культура мас чи еліти?», яка в підзаголовку визначена як «міркування до З'їзду ОМ». Як гострий і безкомпромісний публіцист та не менш талановитий оригінальний письменник, він не розуміє нечіткої позиції окремих побратимів із літературного цеху, які у своїх виступах апелюють до українських митців із вимогою писати «зрозуміло», уникати літературного експериментаторства, писати в манері А. Каценка, а самі водночас зараховують себе до письменників «елітарної літератури».

Косача обурює таке лицемірство, він зауважує, що і його літературні дітища свого часу ставали об'єктом безпідставного критиканства, ненаукової інтерпретації в пресі. Публіцист з сумом констатує, що для стилістики сучасного мистецтва характерні такі негативні тенденції, як бульварщина і мелодраматизм, і чимало «з письменницької братії» на таких засадничих принципах «роблять кар'єру й капітал». На його думку, все це призводить до загального зниження естетичного рівня творів національного письменства, що, у свою чергу, означає втрату престижу національної культури серед українського громадянства та світової спільноти.

Митець змушений констатувати появу на видноколі українського письменства цілого загону аматорів, яких у першу чергу цікавить матеріальне, а не духовне: «Ось чому в нас більше аматорів на

«Ловців блакитних перлів», а не на «Поета» Т. Осьмачки, який в іншому суспільстві був би подією величезного значення, ось чому так надяють молодих авторів актуальні теми, дають легку славу й «не частковий успіх», ось чому – дивишся й високорівневий автор-олімпієць з'їжджає з Олімпу езотеризму, кидає нектар богів і не гребує сивухою периферій під смак слухача й читача» [3, 4].

Небезпідставно автор наголошує й на такій важливій культурологічній проблемі, як рівень читацької і глядацької культури. Цілком обґрунтовано він стверджує, що в кожному суспільстві є частина людей, які надають перевагу масовій культурі, і це є закономірним явищем: «Зрештою, нема нічого страшного, коли глядач домагається сенсаційно-кримінальних п'єс, а читач – поезій про рябиння на личку укуханої. В кожному суспільстві є шари, що мають далеко важливіші обов'язки, як читання «Фавста» чи розгадування загадки «Гамлета». Вони ходять на «Веселу вдовичку», вони читають оповідання Кащенко, без особливої туги за чимсь більшим. Вольному воля, блаженному рай». Однак публіциста тривожить той факт, що в сфері української еміграційної літератури, театрального мистецтва, живопису масова культура «хоче бути гегемоном, хоче диктувати», задовольняти смаки «кожночасного замовлення пересічності» [3, 4].

Досить безапеляційно говорить автор про обов'язок митця перед суспільством, істинне призначення мистецтва. Особливо різкі й категоричні висловлювання у питанні «митець і народ»: «Ми не хочемо твердити, що мистецтво є найвище добро нації. Це високе добро, але є вищі справи, перед якими мистецтво уступає. Ми не хочемо сказати, що митець – недоторкане божество, яке витає в підхмар'ях. Співати, як пташка співає, він, звичайно, не може, бо живе серед суспільства й виконує теж свою окрему суспільну функцію. Але між божеством і попихачем юрби є ще проміжні етапи. І напрямок творчої мандрівки митця все ж таки д'гори, а не вниз. Якщо його не розуміє юрба, де частково і його провина, але більша частина провини все ж таки лежить на юрбі, яка занадто лінива, щоб завдати собі труда зрозуміти. І, проте, більше героїзму в того митця, який, хоч і покинений і самотній, стоїть на своєму становищі не зрозумілий, ніж у того, що, ціною своєї особистої суверенності, йде назустріч смакам юрби і дбає про свою зрозумілість» [3, 4].

Аргументовано стверджує автор, що культура повинна виконувати свою основну функцію: «ушляхетнювати й осяювати суспільство», тому кожен справжній митець повинен складати твори

не одного дня, а такі, які б допомагали справі ушляхетнення людства на десятиліття й віки. Для публіциста аксіоматичним є факт зв'язку мистецтва і суспільства, навіть якщо йдеться про творчість таких елітарних митців, як Б. Антонич та О. Ольжич. Він сподівається, що настануть часи, коли «збагнемо, що простота й ясність – це обтяження, і твір мистецтва починається з війни проти безпосереднього й конкретного» [3, 4].

На думку публіциста, справжня елітарна культура полягає в плеканні революційної аристократичності, пошуку новаторських форм, постійному контакті української культури зі світовою. Він дає досить образне власне трактування справжньої розвиненої культури: «Велика культура постає не із злагоди, а з гніву й трагедійності. Не з дозвілля, а з неспокою. Вона не плакається в просвітянсько-плужанських гурточках, а твориться одиницями, і їй підпорядковується, до неї доростає юрба» [3, 4]. Публіцист солідарний з позицією Г. Ващенко та В. Крупницького стосовно того, що сучасне українство має високий аристократичний дух і може створити в нових історичних умовах високу культуру. Він вважає це завдання первинним обов'язком української творчої інтелігенції.

Масовізація культури, як твердить Ю. Косач, – це винахід комуністичного та фашистського тоталітаризму, тому все, що «дійсно вартісне й дійсно велике в комуністичних і фашистських режимах, постало поза тими режимами і всупереч їм» [3, 4]. Публіцист вважає, що для українства на еміграції в «період концентрації» варто створювати справжню новаторську високоестетичну й високодуховну культуру, а не повертатися до «провінційного закапелка, до малоросійської Аркадії». Він пафосно наголошує: «Пройде українська нова культура – відповідник нашим державним ідеалам повноцінної нації, пройде культура, зорієнтована на психологічну одвічну Європу, на її верхів'я, що й сьогодні, незважаючи на всі стрясення, мерехтять негаснучим сяйвом. Чи ця культура буде сприйнята всіма, чи лиш незначною меншістю — байдуже. Її значення в широких плянах українського призначення в світі ніхто не в силі зменшити. Може маси приймуть її сьогодні, може що лиш завтра — це не змінить ані її напрямку, ані її змісту, ані її високої ідейної напруги» [3, 4].

Отже, яких би проблем не торкався Косач у своїх розвідках про шляхи розвитку української культури, він завжди акцентував увагу на виході української духовності за рамки провінційної обмеженості, піднесенні престижу національного мистецтва на видноко-

лах світової цивілізації. Палко відстоюючи проєвропейську орієнтацію української культури, яка сприяє піднесенню рівня українського мистецтва, публіцист одним із перших порушив проблему активної пропаганди кращих здобутків української культури у колі європейської спільноти. Будучи оборонцем істинних духовних цінностей, він відкрито виступив проти масовізації культури в повоєнний період, яка знецінювала істинне мистецтво.

1. Косач Ю. Дорогі цвинтарі / Юрій Косач // Українська трибуна. – 1947. – 4 серп.
2. Косач Ю. Духовна культура і чин / Юрій Косач // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 9.
3. Косач Ю. Культура мас чи еліти? / Юрій Косач // Українська трибуна. – 1947. – 13 лип.
4. Косач Ю. Чому із Заходом? / Юрій Косач // Час. – 1947. – Ч. 19.

Олександр Михайлюта,
аспірант (Запоріжжя)
УДК 070 : 340.12:321

ПРОРИВ МИКОЛИ РУДЕНКА В ЕКОНОМІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Наукова публіцистика «шістдесятника» М. Руденка довела неспроможність моделі ПДВ ще до її появи в Україні. В статті йдеться про фундаментальний твір «Енергія прогресу», в якому автор розвінчує комуністичну псевдонауку – політекономію та наголошує на поверненні до фізичної економії. Саме вона здатна вивести людство з економічної і продовольчої кризи. Субстанцією вартості є Сонце, яке створило і підтримує життя на Землі. Енергія прогресу – це абсолютна додаткова вартість, тобто біологічна енергія, яку щорічно виробляє хліборобство. Отже, пріоритет слід надавати сільському господарству, бо лише забезпечений їжею працівник зможе розвивати і науку, і промислове виробництво, і мистецтво...

Ключові слова: Микола Руденко, енергія прогресу, фізична економія, економічна публіцистика, природна родючість землі, генератор додаткової вартості – сільське господарство, сингуляризм.

The scientific publicism of «schistidesyatnik» Mykola Rudenko have proved an inability of PDV model before it appeared in Ukraine. The article deals with the Rudenko's fundamental creature «The energy of progress», in which author debunks communistic pseudoscience – political economic, and stresses at coming back to the physics economic. It's the only one thing that is able to withdraw the humanity from the economacal and food crysis. The substance of coast is the Sun, which created and holds the life on the Earth up. The energy of progress is the absolute additional cost, or biological energy, which husbundry products every year. So the priority should be given to the agriculture, cause only provided with the food employee is able to develop as science, as industrial production and culture.

Keywords: Mykola Rudenko, energy of progress, physical economy, economic publicism, natural fertility of earth, a generator of value-added is agriculture.

Научная публицистика «шестидесятника» Г. Руденка доказала невозможность модели НДС еще до ее появления в Украине. В статье речь идет о фундаментальном произведении «Энергия прогресса», в котором автор развенчивает коммунистическую псевдонауку – политэкономия и делает ударение на возвращении к физической экономии. Именно она способная вывести человечество из экономического и про-

довольственого кризиса. Субстанцией стоимости является Солнце, которое создало и поддерживает жизнь на Земле. Энергия прогресса – это абсолютная добавочная стоимость, то есть биологическая энергия, которую ежегодно вырабатывает хлебопашество. Итак, приоритет следует предоставлять сельскому хозяйству, потому что лишь обеспеченный пищей работник сможет развивать и науку, и промышленное производство, и искусство...

Ключевые слова: Николай Руденко, энергия прогресса, физическая экономия, экономическая публицистика, естественное плодородие земли, генератор добавочной стоимости – сельское хозяйство, сингуляризм.

Ідейні натхненники ХХ з'їзду КПРС, гнані інстинктом політичного самозбереження, розвінчали 1956 р. «культ особи Сталіна». Але вони не знали, що їхній сучасник із далекого луганського містечка М. Руденко копне набагато глибше – покаже світові неспроможність учення К. Маркса («Капітал»), основи основ партійно-радянського режиму, зокрема його кардинальну помилку у визначенні додаткової вартості.

Автори нашумілої того ж 1956 р. праці «Чотири теорії преси» Ф. Сіберт, Т. Пітерсон, В. Шрамм сформулювали принцип залежності системи засобів масової інформації від політичної і соціальної систем [1, 272]. Цей принцип у радянській інтерпретації сповна відчув на особистому прикладі згадуваний уже публіцист, письменник, мислитель, дійсний член Української вільної академії наук (США) М. Руденко. Згодом, уже незалежна Україна присвоїть йому звання Героя України, увінчає найвищою Національною премією імені Тараса Шевченка. Тоді ж, 1956, переломного в історії людства року, він сприйняв рішення ХХ з'їзду КПРС за чисту монету, чесно прочитав опубліковану спадщину класиків «марксизму-ленінізму» і намагався донести до партії і до народу велику тривогу: економіка СРСР зазнає неминучого краху. Бо в її основу покладено заздалегідь хибну модель розвитку. Колосальні кошти спрямовуються на промислове виробництво, капітальне будівництво, Збройні сили. Тут нібито здобувається додаткова вартість. А Збройні сили з невимірними витратами на своє утримання стоять на варті завоювань соціалізму.

І ніхто з правителів СРСР навіть не замислився, що насправді додаткова вартість може з'являтися лише від успішної роботи сільського господарства. Інакше, звичайно, й бути не могло. Радянський режим наслідував учення К. Маркса, який вважав джере-

лом додаткової вартості виробництво. Ніхто в СРСР не знав, що за часів К. Маркса існували економічні школи фізичної (а не політичної) економії француза Ф. Кене й українця С. Подлинського. І ці школи на підставі серйозних наукових досліджень вважали Сонце, землю, хліборобство джерелом додаткової вартості. Гірка історія останнього сторіччя довела – істина була на боці Ф. Кене і С. Подлинського. Але темні сили повели цілі країни у зворотному від здорового глузду напрямі.

Порівнявши дві теорії, М. Руденко одним із перших у світі дійшов висновку: вчення К. Маркса завдало людству непоправного лиха, озброївши ідейно «більшовиків», які спричинили у колишній житниці Європи три спустошливих голодомори, залили слов'янську землю ріками крові безневинних жертв, запровадили на одній шостій частині планети диктатуру ідіотизму. І тому М. Руденко не міг мовчати.

Ознайомлення з творчою спадщиною письменника і мислителя всесвітнього масштабу М. Руденка, яка поступово стає доступною громадськості (в часи «розвиненого соціалізму» за вільнодумство та правозахисну діяльність його несправедливо засудили до 7 років таборів і 5 років виселення, а всі книги вилучили з бібліотек і спалили), дозволяє зробити незаперечний висновок: поряд із іншими здобутками самобутній український автор здійснив справжній прорив реальної економічної публіцистики в умовах радянської тоталітарної системи. Системи, де панувала жорстка централізована політична цензура, а офіційна преса створювала атмосферу загального схвалення політики КПРС. «Тексти тоталітарного дискурсу, за умови виходу на певний стартовий рівень, здатні швидко й агресивно розвиватися, заповнюючи суспільство. Люди повторюють певні ідеологічні формули як заведені механізми» [6, 260]. Не можна не погодитися з цією дефініцією академіка І. Дзюби.

Але як вдалося вихованцю тієї ж системи, секретареві парткому Спілки письменників України М. Руденку серед отих «заведених механізмів» не тільки тверезо оцінити реальну дійсність, а й осмілитися на працю «Енергія прогресу», на розвінчання комуністичної псевдонауки політекономії, – залишається загадкою. Напевне, сама доля покликала його до цього. «Почуйте, глухі, а незрячі, прозрійте, щоб бачити!» (Книга пророка Ісаї, 18).

Зупиняючись лише на одному сегменті наукового дослідження М. Руденка, де йдеться про додаткову вартість. Сформульовану майже два століття тому теорію К. Маркса автор розглядає не лише як фундамент політичної економії, а й як хибний шлях для багатьох

держав. Той шлях завів мільйонні народи під зовні привабливими гаслами свободи, рівності, братства не до задекларованого достатку і розквіту, а до голоду, політичних репресій, тиранії і пригнічення.

Тільки виробництво, промисловість продукують додаткову вартість, як стверджував майже до кінця своїх днів провісник майбутніх потрясінь К. Маркс. Духом цього вчення й очікуванням потрясінь пройняті три томи його «Капіталу», четвертий том вийшов у світ по його смерті; в СРСР працю в повному обсязі опублікували лише після смерті Й. Сталіна.

Четвертий том «Капіталу» – особливий. Маркс ніби прозрів під впливом українського філософа С. Подолинського і завершив свою працю таким висновком, який суперечив усьому його попередньому вченню: «Основою абсолютної додаткової вартості – тобто реальною умовою її існування – є **природна родючість землі** (*підкреслено Марксом. – О. М.*), природи, тоді як відносна додаткова вартість заснована на розвитку суспільних продуктивних сил» [4, 36]. Проте радянські марксистки на цей висновок не зважали. Бо він не вписувався в концепцію їхньої жорстокої практики «будівництва комунізму». Знаменно, що ці маловідомі останні рядки «Капіталу» вперше довів до широкого загалу саме М. Руденко. Партійні бонзи ніколи цієї праці не читали, а останні рядки їм були ні до чого. Вони вже давно «мали на увазі» вчення своїх ідеологів, бо відчуття реальної влади дурманило голову, і вони владарювали на свій розсуд, нехтуючи як фізичні, економічні, так і моральні закони. Тому вони сприйняли як величезну крамолу тезу М. Руденка про те, що додаткова вартість виникає за рахунок нового врожаю, а не за рахунок неоплаченої праці, як вважав Маркс.

Сонце, як зазначав М. Руденко, виробляє щороку на нашій планеті понад 450 млрд. тонн живої речовини, тобто майже по 80 тонн для кожної людини на Землі. Субстанцією вартості, на думку дослідника, є космічне світло, що створило життя на Землі. «Тільки воно – неосяжне, неозоре, єдино суще» [4, 40]. Автор доходить незаперечного висновку: «Немає і не може бути якихось «підсубстанцій» або «напівсубстанцій» – субстанція єдина, як єдиний Всесвіт. Ось чому, перш ніж говорити про субстанцію вартості, ми змушені були звернутися до субстанції взагалі – причини всіх причин і всіх явищ. Тому не існує тієї «суспільної» субстанції, що стоїть в основі вчення К. Маркса» [4, 40]. Час нарешті визначив істину тисячоліть: єдиним генератором додаткової вартості є сільське господарство. До цього у своїй фундаментальній праці «Енергія прогресу» закликає М. Руденко. «Під енергією

прогресу, – зазначає він, – слід розуміти абсолютну додаткову вартість – тобто біологічну енергію, яку щорічно виробляє хліборобство» [4, 116].

Чи є розуміння цього в наших сучасних керівників, які вже впродовж кількох місяців спрямовують позичені у лихварів Міжнародного валютного фонду (МВФ) мільярди доларів у банківську сферу, у контрольовані їхніми партнерами галузі промисловості начебто для виходу з економічної кризи. Але в сільське господарство вкладати кошти чомусь не квапляться. Хоча цілком очевидно – після фінансової кризи настане криза безробіття, вихлоп масової злочинності й – продовольча криза, яка може перевершити за своїми масштабами всі попередні голодомори.

Олігархічно-злочинний сингуляризм (система в системі) роз'їдає економіку молодого Республіки Україна, оскільки він зорганізований зовні для послаблення, а не посилення державотворчих чинників. Свідчення цього – активізація рухів за роздержавлення всього і вся підряд – від гіганта світової металургії комбінату «Криворіжсталь» до найменшої районної газети.

Повчальний приклад. Державі Китай – понад тисячу років. Кількість населення – понад 1,3 млрд. осіб. Природний приріст населення – 13 [7, 189]. Для порівняння: 1991 р. Україна мала 52 млн. мешканців, у 2010 р. – менше 46 млн. Отже, Китаю понад тисячу років як державі, і то мудрі нащадки великого філософа Конфуція не квапляться роздержавлюватися. Бо роздержавлення – не панацея від зубожіння і вимирання простолюду (організованого). Це – панацея для злочинців. А ми, ще не створивши повноцінної суверенної України, уже майже все віддали загребуцим реальним «дворукам бандитам», які не проти приватизувати навіть вищі органи державної влади.

Особливо негативні наслідки для економіки й держави в цілому мало запровадження 1997 р. горезвісного податку на додану вартість (ПДВ). На нашу думку: якби тодішні очільники України читали «Енергію прогресу» М. Руденка, вони б утрималися від запровадження ПДВ. А коли б цю працю читали нинішні вищі посадові особи держави, – ПДВ було б негайно скасовано. Надто ж в умовах облоги світової економічної кризи. Порівняймо: з січня 2009 р. у згаданому вже Китаї ПДВ знизили із 6–4 % до 3 %. Це притому, що ВВП в Китаї сягає понад 10 %. Україну ж давлять жахливими 20 %., а зростання ВВП практично немає.

Річ у тому, що знання про абсолютну додаткову вартість, яку здатне виробляти хліборобство і лише хліборобство завдяки Сонцю,

відкрили б очі багатьом: першочергові антикризові заходи слід спрямовувати не у банківську, будівельну чи торгівельну сфери (це – суто за Марксом, який помилково вважав джерелом додаткової вартості виробництво), а ці заходи слід негайно спрямувати у сільське господарство. Земля, як уважав М. Руденко, перестає виснажуватися тоді, коли через землеробство пропускається 3/5 загальнодержавних коштів. Варто ознайомитися з Держбюджетом на 2009 р., аби переконатися, що його творили «справжні марксистки». Лише ПДВ як привид олігархізму і конкретна загроза економіці України зостається недоторканим.

Ще коли готувалася масштабна ПДВ-диверсія проти України, фахівці називали лише одну перевагу: податок на додану вартість стримує кризу надвиробництва і прискореного витіснення з ринку слабких виробників. Ніколи з 1991 р. в Україні не спостерігалось надвиробництво жодних товарів. Вади ж ПДВ очевидні: стримування розвитку виробництва, негативний вплив на високотехнологічні та науково місткі виробництва, масовий регресивний характер. Україна ж тільки й може розраховувати на високотехнологічні галузі.

Цілком зрозуміло, що запровадження ПДВ було й є вигідним лише для організованої злочинної системи. Як узаконення дій для «відсмоктування» мільярдних сум із бюджету держави. Державний бюджет України став ресурсом для комерційних обладок злочинних кланів. Маючи опертя на пролобійований цими кланами Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997р., бізнесові угруповання у змові з представниками податкової і митної служб оформляють будь-які папери про експорт товарів і послуг на астрономічні суми. Закон же зобов'язує державу повертати таким «експортерам» 20 % вартості товарів і послуг. Розмір цього горезвісного ПДВ. І вже котрий рік нам оголошують колосальні суми, які нібито винна держава, тобто всі ми разом, сотні-другії зловмисників, які насправді нічого нікуди не експортують, або експортують за завищеними на кілька порядків цінами. Одночасно в системі ДПА виникла, зумовлена згаданим законом, практика повернення «заборгованого ПДВ» за чималі відкати. «Якщо гроші виробляють гроші (це, як вони вважають, і є багатство), то треба торгувати, торгувати. І Ленін – зовсім не меркантиліст – після революції також вимагав: «Торгувати, торгувати!» По-європейському, а не по-азіатському» [4, 39].

У нас же з ПДВ – справжній гордіїв вузол. Я спробував відшукати саме визначення терміна «додана вартість» у Законі України «Про податок на додану вартість», який густо помережаний

вигідними для когось сотнями доповнень і виправлень. І не знайшов. Якщо ж вірити «Економічній енциклопедії» [2], виявляється, додана вартість – це різниця між вартістю продукції (послуг), створеної і реалізованої даним підприємством, і вартістю затрат на придбання й переробку сировини і матеріалів. Це та вартість, яка прирощена на даному підприємстві. Тут же подається визначення додаткової вартості: частина чистого прибутку, створена у процесі виробництва понад суму необхідного продукту з урахуванням і відшкодуванням затрат праці, її ще називають додатковим продуктом.

Спробуємо звернутися до одного з «авторів ПДВ», міністра фінансів різних часів і урядів В. Пинзеника. «Податок на додану вартість – це податок на внутрішнє споживання продукції. Він являє собою спеціальну надбавку до кінцевої (роздрібної) ціни всіх товарів, що купуються в Україні» [5]. Цікаво доктор економічних наук розтлумачує для тугодумів схему стягування ПДВ: «З отриманої ціни в 150 грн. виробник (нехай вибачать мені інші доктори економічних наук, ніяк не втямлю, що означає «отримана ціна»?) покриває затрати на сировину, матеріали, паливо, комплектуючі в розмірі 100 грн. та власні витрати з переробки, продажу, власний прибуток у сумі 50 грн. Виникає проблема: а звідки (чим) покрити 20 грн. так званого вхідного ПДВ? Діє такий порядок: з отриманих від покупця 30 грн. ПДВ закон дозволяє повертати 20 грн. сплаченого ПДВ, а різницю (10=30-20) перераховують у бюджет. Таким чином, ПДВ для виробника є нейтральним податком, який реально (за природою) не вилучає його доходів. Нейтральність податку припиняється, коли він потрапляє на прилавок магазину, бо кінцевому споживачеві (громадянам) він додається до ціни і відшкодуванню не підлягає [5].

Здається, не має суттєвої різниці в тлумаченні ПДВ В. Пинзеником і довідкою з цитованої «Економічної енциклопедії». Насправді ж, той самий догматичний марксизм, який намагається додаткову вартість «брати» з виробництва. За М. Руденком, нагадаю, єдиним генератором додаткової вартості є сільське господарство. Проте таке розуміння буття унеможливило функціонування організованої злочинної Системи, яка базується на фінансових махінаціях доккола ПДВ. Усі нетіньові виробничники стогнуть від цього ярма, а доктор В. Пинзеник стверджує, що «...ПДВ для виробника є нейтральним податком, який реально (за природою) не вилучає його доходів». Лукавить экс-міністр фінансів і в тому, ніби ПДВ існує в більшості країн. Не треба бути навіть бухгалтером, щоб підрахувати: на планеті – майже 200 держав, 43 з них – зовсім не більшість.

І навіть у США, чіми ринковими механізмами так захоплювалися наші трибунні ліберали до кризи, немає ПДВ. Саме в 43 державах запроваджено ПДВ. І, напевне ж, там спостерігалось надвиробництво певних товарів, для регулювання якого й запроваджували ПДВ. У незалежній Україні ніколи не було надвиробництва ніяких товарів і послуг. Отже, запровадження ПДВ відбулося за надуманим приводом, штучно, в інтересах злочинної Системи.

Тож цілком зрозуміло: Україна сама собі вставила в колеса економіки палиці з убивчою назвою ПДВ і чекає, що віз їхатиме до вершин валового внутрішнього продукту (ВВП). Не поїде, доки палицю не вийняти. «Гроші роблять гроші» – формула злочинців і аферистів, а не творців. Вона – у корені причин нежданої світової економічної кризи. Справжню вартість, як наголошує М. Руденко, мають харчі. Як міра вартості може бути прийнята світовим співтовариством тонна зерна, замість унції золота. Бо справжня додаткова вартість з'являється при вирощуванні зерна та інших продуктів сільського господарства, а не при видобутку золота чи нафти. Відкрийте, можновладці й олігархи, Книгу Пророка Ісаїї: «Почуйте, глухі, а незрячі, прозрійте, щоб бачити». Варто замислитися: що робити негайно? Передусім слід скасувати ПДВ як складову живлення організованої злочинної Системи. І подбати про заходи щодо запобігання продовольчій кризі.

1. Галлін Д. Паоло Манчіні / Д. Галлін. – К. : Наука, 2008. – 320 с.
2. Економічна енциклопедія // www.Studentbooks.com.ua
3. Закон України «Про податок на додану вартість» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21.
4. Руденко М. Енергія прогресу / Микола Руденко. – К. : Журналіст України, 2008. – 716 с.
5. Пинзеник В. Українські вибрики ПДВ / В. Пинзеник // Дзеркало тижня. – 2003. – № 49.
6. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння / Борис Потятиник. – Львів : ПАІС, 2004. – 312 с.
7. Країни і народи світу : енциклоп. довід. – Житомир, 2000. – 464 с.

Олена Пода,
канд. філол. наук, доц. ;
О. Ступа,
магістр журналістики (Запоріжжя)
УДК : 007 : 304 : 070

ГЕНДЕРНІ КОНЦЕПТИ В ДИТЯЧОМУ ЖУРНАЛІ (На прикладі «Ангелятка», «Малютка», «Пізнайка»)

У статті аналізуються концепти «жінка» і «чоловік» у текстах українських дитячих журналів. Джерела – часописи «Ангелятка», «Малютка», «Пізнайка».

Ключові слова: гендерні концепти, дитячий журнал, концепт «жінка», концепт «чоловік».

In the article concepts «woman» and «man» in the texts of Ukrainian children's magazines are analyzed. Sources are: magazines «Yangoluatko», «Malyatko», «Piznajko».

Keywords: gender's concepts, children's magazine, concept «woman», concept «man».

В статті аналізуються концепти «жінчина» і «мужчина» в текстах українських дитячих журналів. Істочники - журнали «Ангелятка», «Малютка», «Пізнайка».

Ключевые слова: гендерные концепты, детский журнал, концепт «жінчина», концепт «мужчина».

Сучасний ринок преси України налічує не один десяток різновікових і різнопланових дитячих видань (на 2009 р. власне українських було 55): «Барвінок», «Вулик», «Дитяча академія», «Зернятко», «Казковий вечір», «Клас!», «Клякса», «Малеча», «Малютка», «Пізнайка», «Пізнайко від 2 до 5», «Словознайка» та ін.

Відповідно до класифікації українського стандарту, видання для дітей поділяються на чотири групи, залежно від вікової категорії читачів: перша група – видання для дітей віком до 5 років; друга – видання для дітей віком від 6 до 10 років; третя – видання для дітей віком від 11 до 14 років; четверта група – видання для дітей віком від 15 до 18 років.

Незважаючи на це, змістове наповнення сучасної української періодики для дітей свідчить, що у певному її сегменті не просте-

жується чітка орієнтація на конкретні вікові межі читацької аудиторії. Відповідно – порушуються педагогічні, психологічні вимоги до дитячого журналу, розрахованого на певний вік дитини.

Без сумніву, усе впливає і на формування гендерної концептосфери часопису, розуміння й усвідомлення якої тісно перетинається з предметністю сприйняття дійсності: слухаючи чи перечитуючи текст, дитина намагається відтворити у своїй уяві прочитане, матеріалізувати його. Предметно-образне мислення дошкільняти обумовлює таку важливу й необхідну рису тексту, як конкретність, адже апелювати до власного досвіду вона майже не спроможна.

Сучасні соціальні комунікації чимало уваги приділяють розвитку дитячого журналістського дискурсу, який цікавий ученим як на рівні історії й теорії, так і на рівні практики (О. Бояринов, Т. Давидченко, Н. Кіт, Е. Огар, О. Сидоренко, А. Сокірян, Я. Сошинська, Ю. Стадницька та ін.). Безсумнівно, дитячий часопис має активно вивчатися й у площині гендерних досліджень. Зважаючи на те, що зацікавлення в науковій гендерній сфері представлені в працях українських журналістикознавців Н. Остапенко, О. Поди, Н. Сидоренко, М. Скорик та ін., можна говорити про готовність до перетину студій соціальних комунікацій і гендерних у контексті вивчення гендерної концептосфери українського дитячого журналу. На жаль, не можна зазначити активність дослідників у вивченні гендерної концептосфери сучасних ЗМК (Л. Василик, А. Кириліна та ін.), а в дослідженні концептів і концептосфер ведуть філологи (В. Аврамова, М. Дьоміна, Д. Лихачов, А. Мішин, З. Попова, Г. Слишкін, Є. Стефанський, Ю. Степанов, І. Стернін та ін.)

Мета статті – виявити основні входи в гендерні концепти; довести, що сучасний дитячий пресовий дискурс (на рівні концептів «чоловік» і «жінка» з включенням в обох випадках усіх вікових позицій – від дитинства й до похилого віку) вибудовується як гендерно асиметричний, патріархально обумовлений. Дотичною до теми статті є публікація О. Поди [2], з якої і запозичується схема аналізу концептосфери дитячих часописів (на прикладі фемінітивів і маскулінітивів).

У дослідженні використовується метод, запропонований Ю. Степановим. Водночас вивчення прикладного аспекту зазначеної проблеми може доповнюватися лінгвістичними методиками когнітивного аналізу концепту, оскільки когнітивна лінгвістика, на його думку, має своїм предметом дослідження мовних засобів

(слів, словосполучень, текстів), що репрезентують в мові певні концепти [5]. З. Попова та І. Стернін пропонують методику ключових слів; аналіз словарних дефініцій ключового слова; вивчення багатозначності слова в процесі його розвитку; контрактивний аналіз еквівалентних за прямим значенням лексем різних мов; концепт описується, як набір ознак, необхідних та достатніх для включення його в деякий логічний клас, наприклад, клас людей; шляхом аналізу тексту виявляються індивідуальні авторські концепти в художніх творах [3].

Дослідник Г. Слишкін, аналізуючи гендерну концептосферу сучасного анекдоту, визначав «ідентифікуючі ознаки» і «додаткові характеристики» та виділяв такі підгрупи: сімейно-родинні стосунки, професія/посада, вік – для концепту «жінка»; професія/посада, сімейно-родинні стосунки, власність, вік, вади, стан здоров'я – для концепту «чоловік» [4]. Учена М. Дьоміна, досліджуючи традиційний британський казковий дискурс, розробила новий варіант сегментації гендерної концептосфери. Цей варіант сегментації ґрунтувався на наявності чи відсутності об'єкта, необхідного для ідентифікації референта та його якісних характеристик. Він передбачав виділення чотирьох сегментів, кожний з яких поділявся на підгрупи: індивідуального: вік, національність, психофізіологічні параметри (зовнішні дані, ментальні характеристики); реляційного: сімейно-родинні стосунки, міжособистісні стосунки, емоційно-оцінні апеляції, меліоративні та пейоративні апеляції; соціального: професія чи рід занять, матеріальне становище, належність до влади; і надприродного: магічні властивості; чарівні персонажі [1, 93–94].

Дослідження гендерної концептосфери дитячого журналу проводилося за допомогою використання методу контент-аналізу. У текстах часописів рахувалися фемінітиви (іменники жіночого роду), які характеризували концепт «жінка», і маскулінітиви (іменники чоловічого роду), що описували концепт «чоловік». Вибір журналів для аналізу також був умотивованим: журнал «Малютко» має тривалий шлях свого розвитку (50 років), часопис «Пізнайко» – продукт журнального ринку незалежної України, «Ангелятко» представляє регіональний контекст також за часів незалежності.

Журнал «Малютко»

Аналізувалися такі номери «Малютки»: 2010 р. – № 1–3; 2009 р. – № 1, 3, 5; 2008 р. – № 1, 3, 5; 2007 р. – № 1, 3, 5; 2005 р. – № 1, 3, 11.

На основі досліджуваного матеріалу було виявлено 657 входів у концепт «жінка», що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1. Додаткові характеристики концепту «жінка» (журнал «Малютко»)

Додаткова характеристика	Засоби апелювання	К-сть	%
Статеві-вікові показники	Дівчинка (14), дівчина (3), дівчина-дитина (1), велике дівчисько (1), дівочка (1), манюня (1), дівчата (2), дівчатка (6), стара королева (1), баба (10), бабуся (8), мати молода (1), мати молода (1), дитина (1), тіточка (1), маленька донька (2), Оля маленька (1), мала (1)	56	8,5
Національність, територіальна належність		0	0
Сімейно-родинні стосунки	Мама (92), мати (9), матір (3), матуся (14), матусенька (1), матінка (1), ненька (13), неничка (1), неньки (1), мами (8), матері (2), матусі (1), доня (3), донька (1), дочка (1), донечка (6), донечки (3), бабуся (24), бабуня (2), бабця (2), баба (4), бабусі (11), бабці (2), прабабця (1), онука (2), онучка (3), внуча (1), онученька (1), сестра (1), сестричка (2), сестриця (1), сестрички (4), кума (1), кумася (1), кумонька (1), дружина (1), жінка (в значенні дружина) (2), тітка (2)	229	35
Міжособистісні стосунки	Подруга (1), подружка (6), подружки (2), добрі друзі (1), кохана (1), наречена (1), друг (про жінку) (2), рідненька (2), сусідка (3)	19	3
Професія, посада, домашнє господарство	Вихователька (1), письменниця (5), господиня (1), господині (1), господиньки (1), куховарочка (1), відома поетеса (1), пряля (2)	13	2
Матеріальне становище, соціальний статус, клас	Принцеса (12), принцеси (1), королева (3), царівни (1), хазяйка каруселі (1), багаті (матері) (1), бідні (матері) (1)	19	3
Інше		0	0
Власне ім'я	86	86	13

Чарівні персонажі, тварини	Чарівні, казкові персонажі	Принцеса на горошині (1), Снігова королева (2), зима-чаклунка (1), добра чаклунка (1), береза (2), хмара (5), Лисиця Аліса (1), Колядка (1), Фея Неохота (1), фея Охота (1), ялиночка-ялинка (1), ялинка-верховинка (1), Хуха Моховинка (3), Попелюшка (1), кривенька качечка (1), Снігова баба (5), баба-сніговичка (1)	29	4,4
	Міфичні, релігійні персонажі	Богоматір (1), русалки (1), русалка (1)	3	0,4
	Тварини	Курка (10), квочка (5), мама-квочка (3), курочка (1), кури (4), курочки (1), кішка (4), киця (9), кішечка (1), кицюня (1), лисиця (22), лисичка (1), лисички (1), коза (1), кізка (1), кізонька (1), ведмедичка (1), мати-ведмедиха (1), іжачиха (1), перепелиця (1), перепеличка (1), ворона (1), сорока-гастролерка (1), гуска (2), синичка (3), сова (1), птаха (3), пташка (1), качечка (2), гав (1), бушля (11), жучок-сонечко (як про матір) (1), жучика (1), бджола (1), бджілка (2), морська свинка (2), морська черепаха (1), черепаха (5), собака (1), конячка (6), корова (2), жаба (11), жабка (2), Білка-сіроspinка (4), білка (1), білки (2), свиня (2)	151	23
	Вік	Стара сова (1), стара гуска (1)	2	0,3
	Символ журналу	Калинка (дівчинка) (14)	14	2
	Власне ім'я	36	36	5,4

Входів у концепт «чоловік» виявлено значно більше – 1379, що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2. Додаткові характеристики концепту «чоловік» (журнал «Малютко»)

Додаткова характеристика	Засоби апелювання	К-сть	%
Людина	Статеві-вікові показники	153	11
	Національність, територіальна належність	9	0,6
	Сімейно-родинні стосунки	160	11,6
	Міжособистісні стосунки	57	4
	Професія, посада, домашнє господарство	139	10
	Хлопчик (47), хлопець (1), хлопчик манюній (1), мальчик (1), хлопчисько (1), хлоп'я (1), хлопчики (7), хлопці (5), хлоп'ята (2), хлоп'ятка (1), йому вже п'ять років (1), ти вже великий (3), малий (2), малий синочок (1), маленький читач (1), мизинне дитячко (1), дід (17), сивий дід (1), дідок старесенький (1), дідусь (24), дідок (2), дідусик (1), старий король (1), старий (5), маленьке внука (1), дитя (1), маленький (4), малюк (1), маленький Женя (1), маленький братик (1), маленький Лассе (1), малий Іванко (1), малий хлопчина (1), манюня (про хлопчика) (1), маленький Василько (1), чоловік (7), дядечко (3), молодик (1)		
	Запорожець (1), запорожці (3), козаки-запоріжці (1), киянин (1), київський князь (1), малорос (1), хохол (1)	9	0,6
	Тато (34), татко (10), батько (9), батенька (1), таточко (1), татусь (3), тата (2), татусі (4), дід (4), дідусь (26), дідусі (10), прадідусь (1), прадід (1), прадідусі (1), син (9), синок (1), синочок (7), синочки (3), внук (1), онук (5), брат (5), братик (9), брати (4), старший брат (1), братики (5), двоюрідний братик (1), дядько (2)	160	11,6
	Друг (21), вірний друг (2), давній друг (1), щирий друг (1), товариш (4), приятель (1), друзі (4), ворог (2), гість (2), високий гість (1), земляк (2), славетний земляк (1), герой (1), побратим (2), нерозлучний товариш (1), товариші (1), братик (у значенні товариш) (1), рятівник-визволитель (1), помічник (1), помічники (1), ватажок (1), злодійка (1), колега (1), рідний (1), попутник (1), старійшина (1)	57	4
	Листоноша (1), полководці (1), генерал (3), капітан (1), офіцери (1), рядові (1), мисливці (1), коваль (4), гончар (1), швець (2), чинбар (1), кушнір (1), кожухар (1), тесля (1), столяр (1), різьбяр (1), бондар (1), стельмах (1), плавець (1), майстер (4), майстри (1), художник (10), поет (3), космонавт (1), видатний вчений (1), письменник (5), сторож (1), козак (9), козаки (5), купець (11), слуги (1), вершник (1), табунник (1), господар (16), казьян (2), власник (2), продавець (4), дроворуб (9), молотник (1), поети (1), пекар (1), Дрімко-спортсмен (1), вартові (1), майстри-ложжарі (1), ложжар (1), автор (1), член редакційної колегії (1), лікар (2), кравець (1),	139	10

Додаткова характеристика	Засоби апелювання	К-сть	%
Чарівні персонажі, тварини	Професія, посада, домашнє господарство	195	14
	Матеріальне становище, соціальний статус, клас	47	3,4
	Інше	5	0,3
	Власне ім'я	195	14
	Чарівні, казкові персонажі	96	7
	адвокат (1), композитор (1), педагог (1), економ (1), співи-кобзарі (1), лісник (2), вівчарі (2), рибалки (1), школяр (1), кобзар (1), кобзарчик (2), читач (1), головний редактор (1)		
	Князь (1), князі (1), принц (3), цар (5), король (2), королі (1), паночок (4), дідич (2), скупий (1), загребуший (1), пан (9), багатий зажерливий пан (1), перший багатий на весь край (1), багатий купець (1), багаті запорожці (1), селянин (7), бідний дроворуб (2), бідний чоловік (1), чоловік небагатий (1), сляк-так заробляв (1), бувало й голодував (1)	47	3,4
	Боєць (1), забіяка (1), силач (1), мудрець (1), мудрий (1)	5	0,3
	195	195	14
	Дід Мороз (13), Мороз (1), Морозенко-пустунець (2), сніговичок (3), гноми (2), гномик (11), гномики (6), гномик-бешкетник (1), маленький чоловічок (1), Січень (1), Лютий (1), Березень (1), Квітень (1), Травень (1), Червень (1), Липень (1), Серпень (1), Вересень (1), Жовтень (1), Листопад (1), Грудень (1), Кіт Базилю (1), Вечір (як про дитину) (3), Володар неба (9), м'ячик-пустунець (3), добрий чарівник (1), дракон (1), Хо-Суковик (1), Пан Коцький (2), місяць-молодик (2), місяць (4), Карлсон (4), Хлопчик-Мизинчик (10), Буратіно (1), Івасик-Телесик (1), Котигорошко (1)	96	7
	Міфічні, релігійні персонажі	11	0,9
	Бог (4), Господь Бог (1), Божий Син (1), Святий Юрій (2), Цар морський (2), Нептун (1)	11	0,9
	Тварини	327	24
	Півник-когутик (1), півник (6), півень (6), півні (3), селезень (1), іжак (5), іжачок (3), ведмідь (7), ведмедик (5), братик-ведмедик (3), ведмедики (1), вовк (23), вовчисько (1), вовчик (1), ворон (1), перепел (1), шпак (4), крук (3), горобець (1), гусак (1), цап (1), журавлик (2), папуга (1), папушка (8), сич (1), пташок (2), цапок (3), соловейко (2), качур (1), кіт (30), котик (2), кіт-гульвіса (1), Кіт-Котович (6), слоник (4), заєць (7), зайчик (41), зайчик-стрибайчик (1), цуцик (8), пес (13), песик (9), собака (4), цуцик (1), цуценятко (1), кролик (5), комар (15), бедрик (3), крокодил (5), жучок (8), мишенятко (1), кінь (13), сивий коник (2), коник (12), кажан (2), жук-рогач (1), тигр (2), слон (8), мишенятко (він) (7), тюлень (6), лис (1), осли (3), осел (2), єнот (2), вил (2), кабанчик (3)	327	24

Вік	Пуденятко малятко (1), найстарший гномик (1), середній (гномик) (1), наймолодший (гномик) (1), братики малі (1), маленький цуцик (1), зайчик маленький (1), старий пес (1), старий Хо-Суковик (1), песик малий (1), малий мишенятко (8), левеня (1), тигреня (1), Старий Михайло (2), ведмедик (4), старий дід (1), ведмежатко (5), цуцик (4), Старий Лев (2), малий кабанчик (1), старий кіт Мурко (1)	41	3
-----	---	----	---

Результати аналізу фемінітивів у маскулінітивів у текстах дитячого журналу «Малютко» дозволяють зробити висновок, що головними в позиціонуванні концепту «жінка» є такі засоби апеляції, як сімейно-родинні стосунки – 35 % від загальної кількості фемінітивів (лідерами є «мама» (92) та «бабуся» (24)); тварини (використання персоніфікації) – 23 % (лідери: «лисиця» (22), «курка» (10); статеві-вікові показники – 8,5 % (переважають фемінітиви «дівчинка» (14) та «бабуся» (8)).

Що ж до позиціонування концепту «чоловік», то вживання маскулінітивів доводить, що провідними є: тварини (йдеться про персоніфікацію) – 24 % (найбільша кількість: «кіт» (30), «вовк» (23), «комар» (15); власне ім'я – 14 %; сімейно-родинні стосунки – 11,6 % (лідерами є «тато» (34), «дідусь» (26)); статеві-вікові показники – 11 % (найбільша кількість засобів апеляції: «хлопчик» (47) і «дідусь» (24)); професія, посада, домашнє господарство – 10% (лідери: «купець» (11), «художник» (10)).

Взагалі, маскулінітивів зафіксовано в 2,1 рази більше, ніж фемінітивів.

Журнал «Пізнайко»

Аналізувалися такі номери «Пізнайки»: 2010 р. – № 1–3; 2009 р. – № 1, 3, 5; 2008 р. – № 3, 5, 11; 2007 р. – № 3, 5, 11; 2006 р. – № 3, 5, 11.

У результаті дослідження дитячого журналу «Пізнайко» було виявлено 423 входи в концепт «жінка», що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 3.

Таблиця 3. Додаткові характеристики концепту «жінка» (журнал «Пізнайко»)

Додаткова характеристика	Засоби апеляції	К-сть	%	
Людина	Статеві-вікові показники	Баба (5), бабуся (8), дівчатка (1), дівчатко (1), дівчинка (8), мала (1), маленька (1), тітка (1), тітонька (1)	27	6,3
	Національність, територіальна належність		0	0
	Сімейно-родинні стосунки	Мама (138), мати (1), матуся (15), мамочка (2), матінка (4), мамонька (1), мамуся (5), мамулечка (1), матусенька (1), мами (6), ненька (1), ненечка (1), неньки (1), бабуся (17), бабуня (1), доня (1), сестричка (6), сестрички (1), менша сестричка (1), тітка (1), дочки (1), доньки (1), жінка (дружина) (1), донечка (1)	211	50
	Міжособистісні стосунки	Рідна (1), найрідніша (1), героїня (1)	3	0,7
	Професія, посада, домашнє господарство	Лікар (про жінку) (5), перукар (про жінку) (1), вихователь (про жінку) (2), вихователька (7), мандрівниця (1), кухар (жінка) (2), учитель (жінка) (1), краля (1), художниця (2), фокусник (про дівчинку) (1), дресирувальник (про дівчинку) (1), господиня (2), пекар (про жінку) (1), музичний працівник (про жінку) (1), нянечка (1), завідувача (1), фізвихователь (про жінку) (1), прала (1)	28	6,6
	Матеріальне становище, соціальний статус, клас	Поважні дами (1)	1	0,2
	Інше	Мрійниця (3), капризуленька (1)	4	1
	Власне ім'я	28	28	6,6

Чарівні персонажі, тварини	Чарівні, казкові персонажі	Весна-красна (2), Весна (3), чарівниця (1), Добра Чарівниця (3), чарівниці (1), Зла Чарівниця (3), зла чаклунка (1), чаклунка (6), хмарка (2), хмарина (1), шишка (2), Голка (3), Нитка (3), Баба Яга (4), Бабуся-Ягуся (2), Яга (2), Червона Шапочка (1), шаль (1), шалка (1), Снігова баба (6), жаба-царівна (1), попелюшки (1), маєки (1), курочка Ряба (2), бабуся-холодуса (2), чарівниця-холодуса (1), Зима (3), зимонька (1)	60	14,2
	Міфічні, релігійні персонажі	Маланка (1)	1	0,2
	Тварини	Кішка (4), киця (1), кицюня (1), ведмедиця (1), мавпа (3), кізка (2), жаба (3), жабка (12), козуля (1), кобила (1), конячка (1), овечка (1), овечки (4), бджола (1), бджілка (2), гусінь (2), ластівка (1), ластівочка (2), птичка (1), собачка (1), квочечка (1), лисиця (4)	50	11,8
	Вік	Дівчаточка-гороб'яточка (1), малесенька жабка (1)	2	0,5
	Символ журналу	Проня (5)	5	1,2
	Власне ім'я	3	3	0,7

Щодо концепту «чоловік» у журналі «Пізнайко», то було виявлено 491 апеляцію, що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 4.

Таблиця 4. Додаткові характеристики концепту «чоловік» (журнал «Пізнайко»)

Додаткова характеристика		Засоби апеляції	К-сть	%
Людина	Статеві-вікові показники	Дід (7), дідусь (3), хлопчик (11), хлопчики (2), маленький Же ня (1), найменшенький братик (1), п'ятирічні хлопчики (1), малий (1), маленький (1), великий (1), дядько (1)	29	6
	Національність, територіальна належність		0	0

Чарівні персонажі, тварини	Сімейно-родинні стосунки	Тато (20), татко (3), батько (3), татусь (1), татусі (2), тата (2), брат (2), братик (5), син (6), сини (1), синопочки (1), синки (1), дід (3), дідусь (7), дядько (1)	58	11,8
	Міжособистісні стосунки	Друг (13), вожаки (1)	14	2,9
	Професія, посада, домашнє господарство	Водій (9), пілот (2), капітан (2), машиніст (1), лікар (1), кухар (4), вчитель (2), продавець (1), кравець (1), пекар (1), дресирувальник (8), цирковий артист (2), клоун (14), клоуни (2), шталмейстер (4), художник (2), жонглер (4), спортсмен (1), танцюрист (1), фокусник (6), ілюзіоніст (1), маги (1), акробат (2), диригент (2), музикант (3), гітарист (1), скрипаль (1), трубач (1), господар (4), тесляр (1), пічник (1), кранівник (1), космонавт (3), мліціонер (2), морж (1), робітник (1), учитель (1), пожежник (1), силач (2)	95	19,3
	Матеріальне становище, соціальний статус, клас	Містер (1)	1	0,2
	Інше	Гравець (2), персонаж (1), фантазер (1), вигадник (1), потішний відчайдуха (1), веселун (1)	7	1,4
	Власне ім'я	52	52	10,6
	Чарівні, казкові персонажі	Чарівник (2), чарівники (2), олівець (1), гном (1), гномик (1), весняні чоловічки (2), чоловічки (1), сніговик (1), сніговики (1), дощик (2), град (1), сніг (1), Коцїй (1), шалик (1), кожух (1), Дід Мороз (2), казковий герой (1), чаклун (1), лицарі (1), колобок (2), колобки (3)	29	6
	Міфічні, релігійні персонажі	Бог (1), ангелик (1), Василь (1)	3	0,6
Тварини	Вовк (4), індик (2), козлик (3), ведмідь (2), ведмедик (4), барс (1), левенятко (1), лис (2), заєць (1), зайчик (13), зайчатко (3), зайченятко (1), зайчисько (1), кролик (1), порося (1), жираф (1), джміль (1), джмелик (1), лев (7), тигр (3), бегемот (3), слон (7), слоник (5), песик (7), Іжачок (3), цвіркун (5), кіт (7), котик (2), котик-воркотик (1), павучок (1), цуцик (3), бегемотик (2), цапочок (1), кінь (3), коник (1), лошатко (1), равлик-буцкало (1), равлик (1), жучок-рогачок (2), баранчик (2), бик (2), носоріг (2), змії (1), голуб (2), баранці (2), баран (1)	121	24,6	

Вік	Левенятко (1), маленький бегемотик (1), лошатко маленьке (1), старий лев (2), невеличке слоненя (1), цуцик малесенький (1), малесенький зайчик (1), найстарший баран (1)	9	1,8
Символ журналу	Пізнайко (51), борсучок (1), Борсучок Пізнайко (2), Марко (5), містер Барті (6)	65	13,2
Власне ім'я	8	8	1,6

Результати аналізу фемінітивів у текстах дитячого журналу «Пізнайко» свідчать, що головними в позиціонуванні концепту «жінка» є такі засоби апеляції: сімейно-родинні стосунки – 50 % (головні: «мама» (138), «бабуся» (17); чарівні, казкові персонажі – 14,2 % (лідери: «чаклунка» (6), «Яга» (4); тварини – 11,8 % (переважають: «жабка» (12), «кішка» (4), «лисиця» (4)).

Результати аналізу маскулінитивів дозволяють зробити висновок, що головними в позиціонуванні концепту «чоловік» є такі засоби апеляції, як тварини – 24,6 % («зайчик» (13), «песик» (7), «кіт» (7); професія, посада, домашнє господарство – 19,3 % (лідерами є «клоун» (14), «водій» (9), «дресирувальник» (8); символ журналу – 13,2 % («Пізнайко» (51); сімейно-родинні стосунки – 11,8 % (лідери: «тато» (20), «дідусь» (7); власне ім'я – 10,6 %.

Узагалі, маскулінитивів зафіксовано в 1,1 рази більше, ніж фемінітивів.

Журнал «Ангелятко»

Аналізувалися такі номери «Ангелятки»: 2009 р. – № 3, 5, 6; 2008 р. – № 1, 3, 5; 2007 р. – № 3, 5, 7.

Виявлено 459 входів у концепт «жінка», що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 5.

Таблиця 5. Додаткові характеристики концепту «жінка» (журнал «Ангелятко»)

Додаткова характеристика		Засоби апеляції	К-сть	%
Жінка	Статеві-вікові показники	Дівчинка (16), дівчина (2), дівчата (2), дівки (1), мала (1), бабуся (1), баба (1), стара (1), ляльки (дівчата не мовлята) (1), жінки (2)	28	6,1
	Національність, територіальна належність		0	0
	Сімейно-родинні стосунки	Мама (62), мати (13), матір (5), матуся (2), мамуся (2), матінка (5), мамочка (1), мами (2), матері (1), бабуся (8), бабця (2), дочка (2), донька (2), донечка (1), донечки (1), сестра (1), сестри (1), сестрички (1), сестри-близнючки (1), дружина (3), невістка (1)	117	25,5
	Міжособистісні стосунки	Сестриця (в значенні подруга) (1), кумонька (1), сусідка (5), рідна (1), подруга (1)	9	2
	Професія, посада, домашнє господарство	Господиня (1), мандрівниця (1), учителька (1), письменниця (1), будівельник (мама) (2), бухгалтер (мама) (2), мама (як професія) (2), композитор (про жінку) (2), поет (про жінку) (1), вихователька (2), вихователь (вона) (2), вихователь-методист (про жінку) (1), завідувачка (1)	19	4,1
	Матеріальне становище, соціальний статус, клас	Царівна (1), володарка (1), панна (1)	3	0,6
	Інше	Красуня (1), миротворець (1), засновниця (1)	3	0,6
	Власне ім'я	98	98	21,3
Чарівні персонажі, тварини	Чарівні, казкові персонажі	Гарбузяна каша (1), Бабуся Яга (1), Баба Яга (2), Яга (2), жабка-царівна (1), відьма (7), Річка (4), яма (5), дівчинка-равлик (1), Сніжинка (16), снігова баба (1), Краплинка (1), Хмаринка (4), Машинка Бібіка (1), спортивна красуня Феррарі (2), вантажівка (1), бджілка (1), Загадки (3), Загадка в капцях (4), Загадка в капелюшку (2), гномочка (1)	61	13,3
	Міфічні, релігійні персонажі	Ревекка (5), свята великомучениця Ірина Македонська (1), мучениці (1), діви-мучениці (1), Юлія Карфагенська (1), Юлія Коринфська (1), Свята покровителька (1), Тапіана Римська (1), Каріатида (3), Марія (7), Матір Божа (2), небесна мати (1), Божа Мати (2), Богородиця (1)	28	6,1

Тварина	Лисичка (1), лисиця (9), тріска (1), чайка (1), пава (1), ворона (5), курочка (1), жирафа (2), жабка (1), Равлик (вона) (2), мама-киця (2), киця (2)	28	6,1
Вік	Дівчинка-равлик (1), Равля (16), маленька Бібіка (1)	18	4
Символ журналу	Акварелька (11), Чомулька (4)	15	3,3
Власне ім'я	32	32	7

Входів у концепт «чоловік» виявлено трохи більше, а саме 741, що дозволило визначити додаткові характеристики концепту й оформити їх у вигляді таблиці 6.

Таблиця 6. Додаткові характеристики концепту «чоловік» (журнал «Ангелятко»)

Додаткова характеристика		Засоби апелювання	К-сть	%
Людина	Статеві-вікові показники	Хлопчик (19), хлопець (1), маленький хлопчик (1), хлопчики (1), парубки (1), чоловік (2), старий (2), малесенький (3), маленький (3), малий (1), новорожденний (1), молодший син (2), молодший братик (1), чоловік (1), чоловіки (1)	40	5,4
	Національність, територіальна належність	Російський цар (1), українець (2), слов'янин (1)	4	0,6
	Сімейно-родинні стосунки	Тато (10), батько (10), татко (1), син (13), блудний син (1), синочок (7), сини (3), дід (1), дідусь (1), брат (6), братик (2), молодший братик (1), брати (2), брати-молодці (1), братики (2), дядько (1), чоловік (муж) (1)	65	8,8
	Міжособистісні стосунки	Пасажир (1), друг (2), найкращий друг (1), дружка (1), дружок (1), друзі (1), покупець (1), спаситель (1), вождь (1), ватажок (1), герой (2), товариш (1), покровитель (1)	15	2
	Професія, посада, домашнє господарство	Художник (4), кобзар (1), слуга (4), господар (1), богатыр (1), лікар (1), мандрівник (4), лісник (1), читач (1), актор (1), продавець (1), філософ (1), хлібороб (1), орач (1), плугатар (1), автоінспектор (2), вихователь (1), апостоли (1), єпископи (1), монах (1)	30	4

Матеріальне становище, соціальний статус, клас		Цар (14), цари (3), король (1), фараон (2), князь (6), князі (1), багатий чоловік (1), Ваша Величність (1), монарх (3), володар (1), імператор (1)	35	4,7
Інше		Борець (1), красень (1), хитрун (1), бешкетник (2), рятівник (1)	6	0,8
Власне ім'я		117	117	15,8
Чарівні персонажі, тварини	Чарівні, казкові персонажі	Гномик (14), Дідо Ягун (1), Жабон-царь (1), Жабмен-богатыр (1), Струмок (6), кран (4), братики-черевички (1), черевички (1), страшний Ох-Ах (5), Джип Нахаба (1), Язик (8), Комп'ютер (1), Цар-Метелинський (2), сніговик (3)	49	6,6
	Міфічні, релігійні персонажі	Бог (47), Бог Предвчний (1), Бог-Отець (2), Бог-Син (2), Святий Дух (8), Ісус (4), Ісусик (1), Христос (1), Господь (6), Праведний Авраам (1), Ісаак (7), Авраам (4), янгол (1), ангел (3), Яків (6), святий (2), Мойсей (2), Святий Покровитель (1), Атлант (4), Святий Андрій Первозданний (2), Святий Миколай (1), Іоан Богослов (1), Святи Кирило та Мефодій (1), Кирило і Мефодій (1), Святий Юрій (4), Юрій Переможець (1), цар небесний (2), Пресвята трійця (2)	118	15,9
	Тварини	Лев (7), равлик (18), лисенятко (3), вовк (6), вовчисько (1), кабан (1), поросята (1), поросятко (1), лось (1), ведмідь (1), ведмедик (7), борсук (1), крук (3), метелик (10), папужки (2), папуга (1), кіт (8), котик (8), зайчик (12), бегемот (1), півник (2), пес (1), собака (2), песик (1), слоники (11), павук (5)	115	15,5
	Вік	Лисенятко (3), старий крук (1), равлик маленький (1), старий вовк (1), поросятко (1), малий бегемот (1), найбільший Слоник (1), Найменший слоник (1)	10	1,4
	Символ журналу	Шустрик (14), Домісолько (2), Говірко (6), Контрабасик (2), Мудрагелик (3)	27	3,6
	Власне ім'я	110	110	14,9

Результати аналізу фемінітивів у текстах дитячого журналу «Ангелятко» свідчать, що головними у позиціонуванні концепту «жінка» є такі засоби апелювання: сімейно-родинні стосунки – 25,5 %

(головні – «мама» (62), «мати» (13); власне ім'я – 21,3 %; чарівні, казкові персонажі – 13,3 % (лідери: «Сніжинка» (16), «вільма» (7)).

Результати аналізу маскулінитивів дозволяють зробити висновок, що головними в позиціонуванні концепту «чоловік» є такі засоби апеляції, як міфічні, релігійні персонажі – 15,9 % (лідерами є «Бог» (47), «Святий Дух» (8)); власне ім'я – 15,8 %; тварини – 15,5 % (найбільше – «равлик» (18), «зайчик» (12)); власне ім'я тварин – 14,9 %; сімейно-родинні стосунки – 8,8 % (лідери: «син» (13), «тато» (10), «батько» (10)).

У цілому, маскулінитивів зафіксовано в 1,6 рази більше, ніж фемінітивів.

У таблицях 7 і 8 подається розподіл входів у концепти «жінка» і «чоловік» за найбільшими відсотковими показниками вживання фемінітивів і маскулінитивів у текстах дитячих журналів «Малютко», «Пізнайко», «Ангелятко», що дозволить аргументовано сформулювати висновки.

Таблиця 7. Входи у концепт «жінка» на основі фемінітивів у текстах дитячих журналів «Малютко», «Пізнайко», «Ангелятко»

Входи в концепт «жінка»	Відсоток від загальної кількості фемінітивів	Загальна кількість входів у концепт	Назва журналу
Сімейно-родинні стосунки	35	657	«Малютко»
Тварини	23		
Статеві-вікові показники	8,5		
Сімейно-родинні стосунки	50	423	«Пізнайко»
Чарівні, казкові персонажі	14,2		
Тварини	11,8		
Сімейно-родинні стосунки	25,5	459	«Ангелятко»
Власне ім'я	21,3		
Чарівні, казкові персонажі	13,3		

Таблиця 8. Входи в концепт «чоловік» на основі маскулінитивів у текстах дитячих журналів «Малютко», «Пізнайко», «Ангелятко»

Входи в концепт «чоловік»	Відсоток від загальної кількості маскулінитивів	Загальна кількість входів у концепт	Назва журналу
Тварини	24	1379	«Малютко»
Власне ім'я	14		
Сімейно-родинні стосунки	11,6		
Статеві-вікові показники	11		
Професія, посада	10		
Тварини	24,6	491	«Пізнайко»
Професія, посада	19,3		
Символ журналу	13,2		
Сімейно-родинні стосунки	11,8		
Власне ім'я	10,6		
Міфічні, релігійні персонажі	15,9	741	«Ангелятко»
Власне ім'я	15,8		
Тварини	15,5		
Власне ім'я тварин	14,9		
Сімейно-родинні стосунки	8,8		

Зіставлення результатів дослідження вживання фемінітивів і маскулінитивів (як входів у концепти «жінка» і «чоловік» відповідно) у текстах дитячих журналів з метою «визначення впливу концептів як мовних гендерних моделей і соціально обумовлених уявлень, понять, думок про якості і норми поведінки чоловіків і жінок у суспільстві на формування гендерних ролей, стереотипів» [2, 202] дозволило зробити такі висновки.

У проаналізованих дитячих журналах «Малютко», «Пізнайко» та «Ангелятко» переважає інформація з гендерним чоловічим маркером, що пояснюється загальним патріархальним укладом суспільства.

1. Концепт «жінка»

У журналах «Малютко», «Пізнайко» та «Ангелятко» концепт «жінка» зберігає свою традиційну спрямованість, про що свідчить переважаюча апеляція з характеристикою «сімейно-родинні сто-

сунки» (35 %, 49,3 %, 25,5 % відповідно). Лексична одиниця «мати» за частотою вживання суттєво переважає номінацію «батько», а одиниця «бабуся» переважає номінацію «дідусь». За жінкою зберігаються обов'язки забезпечення домашнього затишку, підтримання родинного вогнища.

Апеляції з характеристикою «тварини» посіли друге місце в журналі «Малютко» (23 %) та третє місце в журналі «Пізнайко» (11,7 %), що підтверджує те, що дітям дошкільного віку дуже подобаються казки про тварин, бо вони близькі дитині емоційно за світосприйняттям. Дитина бачить моделі поведінки, образи, за допомогою яких може самостійно засвоїти важливу інформацію без якого-небудь тиску з боку дорослих. Психологічні людські риси переносяться на тваринний світ та наочно зображують дійсність.

Другою в журналі «Пізнайко» (11,7 %) та третьою в журналі «Ангелятко» (13,3 %) є характеристика «чарівні, казкові персонажі», що свідчить про те, що у дитини віком від 2 до 5 років розвивається образне мислення, уява та фантазія. Малюто в цьому віці готові до сприйняття чарівних казок, вони з радістю занурюються в уявний нереальний світ, активно діють у ньому, творчо перетворюють його. Персонажі книг формують моделі поведінки у дітей, сприяють формуванню уявлення про моральні й аморальні вчинки, про помилки, які не варто повторювати, і про приклади, які варто наслідувати.

Другу позицію за кількістю апеляцій у журналі «Пізнайко» зайняла характеристика «власне ім'я» (21,3 %), третє місце в журналі «Малютко» посіла характеристика «статеві-вікові показники» (8,5 %).

Цікавим аспектом є те, що в усіх журналах характеристика «національність, територіальна належність» не містить жодної апеляції в концепті «жінка», на відміну від концепту «чоловік».

Аналіз характеристики «професія, посада, домашнє господарство» свідчить про розподіл ролей через те, що деяких слів не існує в мові, а отже, є професії, які може мати лише жінка, на відміну від чоловіка (праля (2) – «Малютко»; нянечка (1), праля (1) – «Пізнайко»). Крім того, часто нехтується правило щодо утворення відповідників жіночих професій, і в дитячих журналах трапляються апеляції, що характеризують концепт «жінка»: лікар (жінка) (5), перукар (жінка) (1), вихователь (жінка) (2), кухар (жінка) (2), учитель (жінка) (1), фокусник (дівчинка) (1), дресирувальник (дівчинка) (1), пекар (жінка) (1), музичний працівник (жінка) (1), фізвихователь (жінка) (1) – у журналі «Пізнайко»; будівельник (мама) (2), бухгалтер (мама) (2), композитор (жінка) (2), поет (жінка) (1), вихователь (вона) (2), вихователь-методист (жінка) (1) – у журналі «Ангелятко».

2. Концепт «чоловік»

Перше місце в журналах «Малютко» та «Пізнайко» (24 % та 24,6 % відповідно) та третє місце в журналі «Ангелятко» (15,5 %) посіла характеристика «тварини». Це зумовлено віковими обмеженнями аудиторії журналу (від 2 до 5 років). Дітям у такому віці найцікавіше сприймати світ через казки та оповідки, учитися граючись, пізнавати що добре, а що погано через поведінку тварин, які є уособленнями людських рис.

Найбільшу кількість апеляцій у журналі «Ангелятко» має характеристика «міфічні, релігійні персонажі», з найчисленнішими апеляціями «Бог» (47) і «Святий Дух» (8). На такі характеристики впливає і регіональний чинник. Журнал видається в Західній Україні, де активно залучений дискурс культури.

Характеристика «власне ім'я» займає друге місце в журналах «Малютко» (14 %) та «Ангелятко» (15,8 %) і п'яту позицію в журналі «Пізнайко». Це свідчить, що власне ім'я є досить важливим для чоловічої статі, безіменність і безликість не допускаються. У журналі «Ангелятко» до п'ятірки найпопулярніших характеристик увійшла навіть позиція «власне ім'я тварин» і, маючи 14,9 %, посіла четверте місце.

Характеристика «сімейно-родинні стосунки» увійшла до першої п'ятірки найбільш популярних характеристик у всіх трьох журналах, але посіла різні позиції: у журналі «Малютко» – третю (11,6 %), у журналі «Пізнайко» – четверту (11,8 %), а в журналі «Ангелятко» – п'яту (8,8 %). Родина для чоловіків є важливою складовою життя, але займає далеко не перше місце, як у випадку з концептом «жінка».

Позиція «професія, посада, домашнє господарство» посіла друге місце в журналі «Пізнайко» і п'яте в журналі «Малютко», що свідчить про формування стереотипу чоловіка-годовника, який повинен реалізуватися професійно й утримувати родину. Варто зазначити, що на прикладі апеляцій концепту «чоловік» відбувається значний розподіл ролей, через те, що існує велика кількість професій, що не мають жіночого відповідника, а отже, обіймати їх може лише чоловік: полководці (1), генерал (3), капітан (1), офіцери (1), рядові (1), мисливці (1), коваль (4), гончар (1), чинбар (1), кушнір (1), кожухар (1), тесля (1), столяр (1), різьбяр (1), бондар (1), стельмах (1), сторож (1), козак (9), козаки (5), табунник (1), дроворуб (9), молотник (1), вартові (1), ложкар (1), лісник (2), вівчарі (2), рибалки (1), кобзар (1), кобзарчик (2).

У журналі «Пізнайко» третє місце найбільш уживаних апеляцій – характеристика «символ журналу» – 13,2 % (концепт «жінка» – 1,2 %). Символ як вхід у чоловічий концепт переважає й у журналі «Малютко» – 4 % (жіночий символ журналу «Малютко» – 2 %); у журналі «Ангелятко» – 3,6 % (жіночий символ – 3,3 %).

Цікавим є той факт, що в концепті «чоловік», на відміну від концепту «жінка», існують апеляції, які є характеристиками «національної, територіальної належності» («Малютко» – 0,6 %, «Ангелятко» – 0,6 %), що свідчить про формування у хлопчиків почуття патріотизму та свідомої любові до своєї батьківщини.

Також, як свідчать отримані результати, для чоловіків важливою є характеристика «міжособистісні стосунки»: журнал «Малютко» – 4 % (концепт «жінка» – 3 %), журнал «Пізнайко» – 2,9 % (концепт «жінка» – 0,7 %), «Ангелятко» – обидва концепти мають по 2 % у цій характеристиці.

Отже, дитячі журнали «Малютко», «Пізнайко» та «Ангелятко» мають різні гендерні репрезентації на рівні входів у концепти «чоловік» і «жінка». Гендерні стереотипи є традиційними та стійкими до змін. Зокрема, для концепту «жінка» на першому місці залишається характеристика «сімейно-родинні стосунки», далі позиції «тварини», «чарівні, казкові персонажі», «власне ім'я», «статеві-вікові показники». Для концепту «чоловік» важливими є апеляції, що належать до характеристик «тварини», «міфічні, релігійні персонажі», «власне ім'я», «професія, посада», «сімейно-родинні стосунки», «символ журналу», «статеві-вікові показники».

Усе це переконує в продукуванні сучасним журнальним дискурсом гендерної асиметрії, а однією з характеристик гендерної концептосфери сучасного українського дитячого часопису є патріархальність. Незважаючи на це, важливим є те, що всі дитячі журнали продукують на своїх шпальтах найбільшу цінність у житті людини – родину.

1. Дєміна М. Гендерная концептосфера британського сказочного дискурса : от традиции к современности / М. Дєміна // Вест. Самар. гос. ун-та. – 2006. – № 10/2(50). – С. 90–96.

2. Пода О. Ю. Гендерні концепти в українській жіночій пресі (20-х – 30-х рр. ХХ ст.) / О. Ю. Пода // Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики : [зб. наук. праць] / голов. ред. О. Л. Скідін. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2010 – № 44. – С. 193–206.

3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / Попова З. Д., Стернин И. А. – М. : АСТ – Восток – Запад, 2007. – 314 с.

4. Слышкин Г. Г. Гендерная концептосфера современного русского анекдота / Г. Г. Слышкин // Гендер как интрига познания: гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации: альманах. Пилотный выпуск. – М., 2002. – С. 66–73.

5. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. Степанов / Константы : словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1997. – С. 40–76; Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. Степанов. – М. : Языки славянской культуры, 2007. – 248 с.

Євгенія Подобна,
студентка (Київ)
УДК 007 : 304 : 070

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ДМИТРА ЯРОШЕВИЧА

У статті подано відомості про життя та творчість журналіста та редактора Дмитра Ярошевича. Розглянуто його публіцистичну, громадську та політичну діяльність, а також судові справи, порушені проти Ярошевича у зв'язку з газетою «Полтавщина».

Ключові слова: Полтава, газета, «Полтавщина», Д. Ярошевич.

This article presents facts about life and creation of journalist and editor Dmytro Yaroshevich. His publicism, social and political activities and also court cases, connected to the newspaper «Poltawshchina» are considered.

Keywords: Poltava, newspaper, «Poltawshchina», Dmytro Yaroshevich.

В статье представлены данные о жизни и творчестве журналиста и редактора Дмитрия Ярошевича. Рассматривается его публицистическая, общественная и политическая деятельность, а также судебные дела, возбужденные против Ярошевича в связи с газетой «Полтавщина».

Ключевые слова: Полтава, газета, «Полтавщина», Д. Ярошевич.

Дмитро Йосипович Ярошевич – громадський діяч, відомий полтавський публіцист, редактор трьох місцевих часописів. Сьогодні ім'я цієї непересічної особистості майже забуте і згадується здебільшого в дослідженнях про публіцистичну діяльність В. Короленка або в контексті Сорочинської трагедії. Нині життя і творчість Д. Ярошевича вивчає полтавський дослідник В. Коротенко, проте чимало аспектів ще чекають на своє висвітлення.

Д. Ярошевич народився 21 жовтня 1873 р. на Житомирщині в сім'ї чиновника акцизного відомства. Початкову освіту здобув у міському училищі. У 1895 р. визнаний непридатним до військової служби і звільнений від неї назавжди. Наступного року юнак, закінчивши Глухівський вчительський інститут, вирушає на Полтавщину, де працює бібліотекарем, викладачем історії та географії у Зіньківському міському училищі та жіночій гімназії. У 1899 р. стає секретарем Зіньківської повітової земської управи. Від 1902 р. Дмитро Йосипович мешкав у Полтаві, працюючи спочатку секретарем повітової земської управи. Дослідник В. Коротенко зазначає,

© Подобна Є., 2011

що саме в цей час він потрапляє під нагляд охоронного відділення як «підозрілий» та «неблагонадійний» [3, 54–55].

У грудні 1904 р. місцевий громадський діяч В. Головня почав видавати щоденну газету «Полтавщина» – перший прогресивний часопис в губернії. Восени 1905 р. гурток полтавської інтелігенції, до якого входили К. Лісовська, Я. Імшенецький, В. Короленко, О. Смагін, М. Сосновський викупили газету, після чого офіційним видавцем газети став О. Смагін, а редактором – Д. Ярошевич (його прізвище як редактора з'являється вперше у № 298 за 1905 р.).

У цей період видання хоча й офіційно залишається безпартійним, проте активно починає поширювати ідеї конституційно-демократичної партії. На сторінках «Полтавщини» друкувалися матеріали, спрямовані проти свавілля чиновників (наприклад, відома справа Філонова), діяльності чорносотенців й єврейських погромів, критикувалися імперські порядки, всебічно розглядалися політичні та суспільні проблеми. Редактора Д. Ярошевича неодноразово притягали до суду за окремі публікації. Так, за публікацію статті «Сільський житель» (1906. – № 5), в якій розповідалось про розправу козаків над жителями с. Крива Руда 23 грудня 1905 р., проти автора статті порушено кримінальну справу за ст. 5 від. 8 «Тимчасових правил про друк» за поширення «заздалегідь неправдивих даних». Проте за відсутністю складу злочину справу було закрито.

Ще одна справа виникла в червні 1906 р. за публікацію редакційної статті «Полтава, 3 червня» (№ 63), де йшлося про підготовку єврейських погромів місцевими діячами партії правового порядку, П. Кисельовим і статським радником М. Шипіним. У цій публікації автор розповідав про агітацію серед населення, розповсюдження погромних прокламацій та повну бездіяльність місцевої поліції. У постанові суду сказано, що «Шипін для примирення з Ярошевичем не з'явився в зазначений термін», після чого справу було закрито. У № 123 за 1906 р. з'явилася кореспонденція з Лубен, підписана псевдонімом Чужий, де розповідалося про антиєврейську пропаганду, розповсюдження листівок із закликами до погромів, а також наводився факт побиття єврея Житомирського. Після перевірки інформації, викладеної у матеріалі, Д. Ярошевича виправдали.

Під час роботи в «Полтавщині» редактор потоваришував із В. Короленком. На довгі роки Дмитро Йосипович став другом і соратником письменника. Після Сорочинської трагедії у грудні 1905 р., коли каральна експедиція статського радника Філонова вчинила самосуд над жителями сіл Сорочинці та Устивиця, ре-

дакція «Полтавщини» стала на захист селян. Після невеликих за обсягом повідомлень і заміток, Д. Ярошевич наважується опублікувати у газеті «Відкритий лист статському раднику Філонову» В. Короленка (1905. – 12 січ.), де розповідалося про злочинні дії чиновника. В результаті вихід газети було зупинено, а проти редактора та автора листа порушено справу за звинуваченням у недотриманні «Тимчасових правил про друк». Лише в листопаді 1906 р., коли слідство переконалось у правдивості викладених у статті фактів, з Д. Ярошевича і В. Короленка було знято обвинувачення.

Крім творчої роботи, Д. Ярошевич брав активну участь у громадському житті. В лютому 1905 р. на засіданні медичної ради Полтавського повітового земства з приводу епідемії холери публіцист виступив із пропозицією випустити доступні для населення роз'яснювальні брошури. Він наголошував, що текст має бути написаний українською мовою і пропонував звернутися з проханням до цензурних органів дозволити таке видання. Проте пропозиція Ярошевича не мала підтримки серед консервативно налаштованих чиновників. У 1907 р. протягом восьми місяців журналіст очолював довідково-педагогічне бюро Полтавського земства.

Також Д. Ярошевич був прихильником конституційно-демократичної партії і у 1906 р., під час виборів до Державної думи, агітував за кандидатів-кадетів, у результаті чого було обрано його соратника та колегу Я. Імшенецького.

У період 1905–1907 р. прізвище Ярошевича постійно з'являється на шпальтах місцевих газет, здебільшого в контексті судових справ, порушених проти нього. Полтавська соціал-демократична газета «Колокол» (1906. – № 73–74) повідомляла про розгляд справи 20 квітня 1906 р. щодо порушення закону про збори місцевими громадськими діячами: Струве, Ладонко та Ярошевичем. Згідно з повідомленнями, звинувачені організували «в дні жовтневих свобод» без дозволу адміністрації мітинг у приміщенні міського театру, під час якого Ярошевич начебто виголошував промову антиурядового характеру. «Ярошевича звинувачено в тому, що він закликав навіть до революції, як заявив один зі свідків, «що служить при поліції», – переплутавши, очевидно поняття «еволюція» та «революція» [1, 3]. Усіх обвинувачених виправдали. Взагалі у «Колоколі» постійно з'являються матеріали про Д. Ярошевича та виступи проти «Полтавщини», оскільки ці газети були головними ідеологічними опонентами в місті. Так, у ході полеміки, вийшла стаття «Ще про п. Ярошевича та п'ятикопієчні книжки» (1906. – № 75), де автор Яків Робочий саркастично дорікав редакторові за

відмову друкувати заклик організації спілки шевців до страйку та байдужість до робітничих та селянських проблем, хоча, гортаючи сторінки «Полтавщини», можемо зрозуміти, що ці обвинувачення є безпідставними.

У жовтні 1906 р. розглядали справу, порушену проти Ярошевича за публікацію резолюції Об'єднаного з'їзду Соціал-демократичної партії, а також за оголошення маніфесту 14 робочих депутатів на шпальтах «Полтавщини». Ярошевича звинуватили ледь не в публікації заклику до державного перевороту. Адвокат Є. Сіяльський та Д. Ярошевич наголосили, що в «Полтавщині» вицезгадані матеріали з'явилися після публікації їх у численних друкованих органах, а тому про ці події не можна було мовчати. Дмитра Йосиповича виправдали.

4 листопада 1906 р. відбувся розгляд справи, де Ярошевич звинувачувався в наклепі. За спогадами місцевих хронікерів, засідання нагадувало вертеп. Позивач – офіцер Тесленко. Приводом для позову стала замітка, в якій зазначалось, що «слухається справа молодого чоловіка Ривкінда, який на лайку з боку офіцера Тесленко відповів: «Ти гірше жида». У слові «лайка» Тесленко побачив наклеп. Головуючий на засіданні пропонує примирення без розгляду, оскільки як справа була несерйозною. Тесленко відмовився і, навпаки, попросив суворо покарати Ярошевича. За свідченням очевидців, Тесленко назвав Ривкінда жидом. Тесленко заперечував. Проте справу вирішив рапорт, написаний офіцером для начальства, де він назвав Ривкінда жидом. Після цього суд припинив розгляд та виправдав Ярошевича.

Того ж місяця Ярошевича притягнули до суду за п. 3 ст. 129 за публікацію у відділі місцевої хроніки замітки «Погляди губернського присутствія на союзи та спілки». У ній автор зазначав, що, заборонивши в Полтаві профспілку прикажчиків, губернська влада тим самим дала привід для її підпільної діяльності. Відомо, що справу мала розглядати харківська судова палата. На жаль, досі не вдалося знайти документів про перебіг та результат цього процесу. У грудні 1906 р. Д. Ярошевичу вручили ще три звинувачувальні акти за ст. 5 «Тимчасових правил про друк». Проте їх результати також поки що не відомі.

Взагалі за період функціонування «Полтавщини», а також під час виборів Д. Ярошевич став досить відомою постаттю в місті. Проте популярність принесла редакторові і чимало проблем. Так, 13 листопада 1906 р. у Полтаві стався гучний інцидент: увечері в самому центрі міста Д. Ярошевича побив діяч місцевого відділу «Російського зібран-

ня» Кузуб. Новина миттєво розлетілася містом і з'явилася на сторінках місцевої преси. У замітці в «Полтавской земской газете» зазначено, що «на мирно прямуючого Ярошевича на Олександрівській вулиці біля кіоску відомий Кузуб накинувся на нього спочатку з лайкою, а потім підійшов і вдарив палицею по голові» (1906. – № 52). У цій же газеті Д. Ярошевич виступив з листом, у якому детально розповів про обставини нападу і звернувся з проханням відгукнутися свідків інциденту. Зокрема, він наголосив: «Розправа має симптоматичний характер... З Кузубом я особисто не мав ніяких рахунків. В моїй особі він прагнув образити представника преси і потім ворожої «Союзу руського народу» партії» (1906. – № 54). Справді, згаданий Кузуб уже мав судову тяганину з редакторкою газети «Полтавское дело» К. Гулькевич і вкрай напружені стосунки з пресою.

З 1908 р. Ярошевич працював у редакції тижневика «Хуторянин» – видання, присвяченого проблемам сільського господарства. Спочатку він був помічником секретаря, а згодом став редактором цього часопису (вперше ім'я Ярошевича як редактора зазначено в № 24 за 1914 р.). Очоливши редакцію, Ярошевич працював на цій посаді до закриття часопису в 1917 р. Він зумів у надзвичайно складний воєнний та революційний час втримати видання на високому рівні. Також Дмитро Йосипович був редактором перших п'яти випусків журналу «Великая европейская война», що виходив раз на тиждень як безкоштовний додаток до «Хуторянина» у 1914 р.

У 1919 р. Ярошевич разом із Короленком бере активну участь у діяльності Ліги порятунку дітей, що мала на меті забезпечення продуктами харчування дітей, які голодують. У листі до дружини (26 лютого 1919 р.) В. Короленко писав: «Головне зараз – допомогти вмираючим дітям Москви та Петрограда. Дуже діяльний Дмитро Йосипович. Вдалося вже за допомогою Центру союзу і тутешнього сільськогосподарського товариства відправити цілий поїзд (32 вагони) продовольства в Москву на ім'я Ліги. Скоро посилаємо наступний» [2, 184].

Помер Дмитро Ярошевич раптово в розквіті сил (згідно з записами у щоденнику В. Короленка смерть настала в результаті крововиливу). Ще чимало фактів, які стосуються життєвого і творчого шляху полтавського діяча, а також його публіцистична та редакторська праця чекають на глибоке та серйозне дослідження.

1. Колокол. – Полтава, 1906. – № 75, 88.

2. Короленко В. Г. Листи / Короленко В. Г. // Збір.тв. : в 10 т. – М., 1956. – Т. 10. – 356 с.

3. Коротенко В. В. Доля редактора журналу «Хуторянин» (Д. Й. Ярошевич) / Коротенко В. В. // Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917–1921 рр.) : матеріали конф. – Полтава, 1995.

4. Коротенко В. В. Документи з історії дворянського роду Ярошевичів // Житомиру – 1120 (884-2004) : наук. зб. – Житомир : Косенко, 2004. – Т. 31. – 512 с.

5. Наблюдательно дело по обвинению редактора газеты «Полтавщина» в напечатании за подписью «Чужой» корреспонденции из г. Лубен, в которой указывалось на заранее подготавливаемые еврейские погромы // ДАПО. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 250. – Арк. 14.

6. Наблюдательно дело по обвинению редактора газеты «Полтавщина» Ярошевича Д. О. за напечатание статьи «Сельский житель», в которой рассказывается о расправе казаков с крестьянами с. Кривой Руды 23 декабря 1905 года // ДАПО. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 231. – Арк. 19.

7. Наблюдательно дело по обвинению редактора газеты «Полтавщина» Ярошевича Д. О. о помещении статьи, в которой говорится о заранее подготавливаемых еврейских погромах членами партии «Русского собрания» // ДАПО. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 246. – Арк. 9.

8. Переписка с начальником Полтавской тюрьмы и Полтавским уездным исправником о высылке арестованных за пределы Полтавской губ., о редакторе Ярошевиче и др. вопросам // ДАПО. – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 329. – Арк. 22

9. Полтавская земская газета. – 1906. – № 28, 44, 48, 57, 52, 54, 70.

Катерина Корнієнко,
студентка (Київ)
УДК 007 : 304 : 070

ФОТОПОРТРЕТ ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ ЖАНРІВ ФОТОЖУРНАЛІСТИКИ

Стаття присвячена фотожурналістиці, зокрема одному з її провідних жанрів – фотопортрету, особливостям його розвитку та функціонування в друкованих ЗМІ.

Ключові слова: фотожурналістика, фотопортрет, журналістика.

The article is devoted to a special form of journalism – photojournalism, particularly to one of its lead genre – portrait, features of its developing and function in the print media.

Keywords: photojournalism, portrait, journalism.

Стаття посвящена фотожурналістике, в частности одному из ее ведущих жанров – фотопортрету, особенностям его развития и функционирования в печатных СМИ.

Ключевые слова: фотожурналістика, фотопортрет, журналістика.

Інтенсивний розвиток сучасних технологій зробив фотографію загальнодоступним і, зрештою, масовим явищем. Сьогодні люди, які не мають фотоапаратів, викликають певне здивування, а кількість книг із теорії та історії фотографії збільшується з кожним днем. Нині уявити наше життя без візуальної комунікації доволі важко, адже за 171 рік існування фотографічного процесу ми звикли не лише чути про події, що відбуваються у світі, не лише читати про теракти та природні катастрофи, а й бачити все це на власні очі – за допомогою фотографій у ЗМІ та телебачення. Завдяки влучним пострілам своїх фотооб'єктивів фотожурналісти можуть не лише інформувати суспільство, а й реально впливати на наше ставлення до навколишнього світу. Саме тому аналіз жанрів фотожурналістики сьогодні є беззаперечно актуальною темою.

Мета дослідження полягає в ознайомленні з жанрами фотожурналістики в контексті історичного розвитку фотографічного процесу та фотожурналістики; визначенні місця та ролі фотопортрета в журналістиці; виявленні проблем та перспектив функціонування фотопортрета на сторінках друкованої преси.

© Корнієнко К., 2011

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: конкретизація значення візуальної інформації; визначення загальної характеристики понять «фотографія», «фотожурналістика» та «фотопортрет»; дослідження основних жанрів фотожурналістики; з'ясування етапів становлення фотопортрета, його місця та значення в системі жанрів фотожурналістики.

Вагомий внесок у вивчення фотографії та фотожурналістики зробили Б. Черняков, Г. Чудаков, Ю. Шаповал, А. Колосов, С. Горевалов, В. Березін, В. Ладутько, А. Лапін, В. Михалкович, Л. Дико, Л. Волков-Ланніт та ін.

У 1839 р. громадськість і фахівці різних галузей культури поставилися до винайденого фотографічного процесу як до цікавої дрібнички. На початковому етапі фотографія не володіла документальністю, інформативністю, свободою світлових рішень і знахідок. Проте її подальший розвиток визначили потреби суспільства. Поступово фотографія перетворилась у самостійний засіб комунікації. З появою порівняно легких фотокамер і простіших способів відтворення знімків на друкованих сторінках поширення здобула фотожурналістика. Досягнувши певної технічної зрілості, фотографія з часом витіснила інші методи відображення дійсності на папері – гравюри, креслення і малюнки. Відносна швидкість технології і точність зображення, безсторонність та об'єктивність робили її документом, цінним для формування громадської думки.

Дві світові війни, «велика депресія» у США та інші гострі соціально-політичні проблеми спричинили необхідність відображення найважливіших подій у періодичних виданнях. Зростання попиту та пропонування, зрештою, сприяло загальному розвитку ЗМІ. Поступово фотожурналістика перетворюється на потужний засіб відображення світових проблем сучасності й минулого.

Слід зазначити, що візуальну інформацію люди сприймають найлегше – зоровий відділ кори головного мозку має чутливість у багато разів вищу, ніж усі інші функціональні зони. Науковці вважають, що за допомогою зору людина сприймає від 60 до 80 % інформації про зовнішній світ [8]. Крім того, унікальність фотографії полягає в її змістовності та компактності – вона як цитата, прислів'я. Відомий радянський фотокореспондент Д. Бальгерманц так писав про становлення фотографічного процесу: «Величезна кількість відомостей різноманітного характеру змушує вирізняти головне, основне. Лапідарною, «сухішою» стає газетна мова. Все серйозніше постає питання про включення в структуру преси нового засобу

інформації та пропаганди. Ним стає фотографія. Швидкість її сприйняття, наочність, легкість розуміння її смислу (хоча, зазначимо, що певним чином так здається) роблять фотографію незмінним елементом друку. Одним знімком можна дуже багато чого сказати, й це «багато чого» буде майже моментально сприйнято читачем» [1].

Соціальна тематика виявлялася вже на ранньому етапі розвитку фотографії: знімки покинутих дітей, портрети пацієнтів психіатричної лікарні тощо. Першим фотожурналістом вважають американця Джекоба А. Ріса (1849–1914) – репортера кримінальної хроніки газети «Evening sun», який виступав у пресі за поліпшення побутових умов найбідніших мешканців Нью-Йорка. Літературні матеріали Ріса були переконливі, але його робота була особливо дійовою завдяки фотоапарату. Другим борцем за соціальний поступ став учитель Льюїс Хайн (1874–1940). Згідно з результатами урядового дослідження, у 1907 р. трохи менше 2 млн. дітей у віці від 10 до 15 років працювало на американських фабриках, фермах, у шахтах та сфері обслуговування. Серія дивовижних фотографій Хайна (майже 5 тис. знімків), на яких були зображені нещасні працюючі діти, шокувала всю країну. Згодом дитячу працю заборонили на рівні законодавства. Не можна залишити без уваги й постать Доротеї Ланг, роботи якої надихнули Джона Стейнбека на написання роману «Грона гніву». Найвідоміша її робота – фотопортрет матері-переселенки Флоренс Томпсон у таборі Ніпомо в Каліфорнії. У відповідь на публікацію двох фотографій матері Томпсон («San Francisco News» від 6 березня 1936 р.) Федеральне управління постановило негайно направити запас продовольства в постраждалі райони.

Одночасно з розвитком фотографії та фотожурналістики народжувалися й класифікація їх жанрів. Цей процес не закінчився й триває досі. Саме тому про жанри фотожурналістики говорити доволі складно – єдиного усталеного поділу не існує і кожен дослідник класифікує фотоматеріали на власний розсуд. На цій проблемі наголошує В. Здоровега: «У науці є спроба кваліфікувати фотографію, взявши за основу жанрову структуру вербальної журналістики, що не зовсім відповідає природі зображення, або зводити фотожурналістику до фотоінформації, фоторепортажу, фотонарису, що з позиції сучасної практики є її збідненням» [5]. Межі між жанрами надзвичайно хиткі: добірка фотозаміток може сприйматися як репортаж, а деколи буває складно відрізнити фотоінформацію та фотопортрет. Крім того, буває й таке, що фоторепортаж набуває рис фотопортрета, а фотопортрет – фоторепортажу. Аби не

заплутатися між репортажем та портретом, дослідник А. Вартанов пропонує орієнтуватися таким чином: стихія репортажу – подія, а основа портрета – характер людини.

На думку автора статей з теорії фотожурналістики А. Гоффмана, існує три основні групи фотографії: ілюстративна, інформаційна та художньо-документальна. Натомість, професор В. Тулупов поділяє жанри фотожурналістики на канонічні (фотоінформація, фотопортрет, фоторепортаж, фотоплакат) та публіцистичні жанри (фотоетюд, фоторепродукція і фотореклама). Колишній головний редактор журналу «Советское фото» Г. Чудаков вважає, що жанрова термінологія фотожурналістики бере за відправну точку журналістську термінологію, тоді як термінологія фотомистецтва бере початок від жанрів живопису та графіки. «Так, можна поділити всі жанри фотожурналістики на дві умовні групи: інформаційно-публіцистичну (фотоінформація, фоторепортаж, фотоілюстрація) та художньо-публіцистичну (фотонарис, фотосерія, фотоплакат)» [7]. Дослідник В. Березін схиляється до жанрової структури, запропонованої Г. Чудаковим, проте трохи коректує її і виділяє серед інформаційно-публіцистичних жанрів ще фотокореспонденцію, а серед художньо-публіцистичних – фотозамальовку, фотосеріал, фотомонтаж, фотоколаж і фотопортрет.

Дослідники В. Юодакіс, Б. Головка та Б. Черняков підтримують іншу структуру фотожурналістики, в якій виділяються дві основні великі групи жанрів: самостійні (малі, інформаційні – фотохроніка, фотозамітка, фотозамальовка, фотопривітання, фотонове-ла; великі, аналітичні – фоторепортаж, фотонарис, фоторозповідь, фоторецензія, фотодайджест) і допоміжні (фотоілюстрація, фотореклама, фотознайомство, фотоанонс, фотонатюрморт, фотопортрет, фотопейзаж). Саме до такої класифікації схильні С. Горевалов, Н. Зикун, С. Стародуб, обґрунтовуючи свою позицію з погляду єдності слова та зображення. «Кожен жанр є особливим і виконує свою функцію, але чітка система жанрів буде зручною для фотожурналістів-практиків. Завдяки їй фотознімки вишиковуються в загальну систему, де кожен знімок знаходить своє місце, з урахуванням особливостей використання та розміщення» [3].

Ознайомившись із таким широким розмаїттям жанрів фотожурналістики, можемо погодитися із думкою авторитетної дослідниці фотографії Л. Дико: «Кожен фоторепортер зобов'язаний вміти працювати над портретом, яким би видом або розділом фотографії він не займався. Адже героями його жанрових, інформаційних знімків і репортажів завжди будуть люди. Їх потрібно вміти змальовувати» [4].

Через зображення певної людини, безпосередньої учасниці події, читачам найлегше зрозуміти, як впливають ті чи інші обставини на життя. Взяти ті ж доволі популярні (для фотожурналістів ХХ ст.) фотографії голодуючих в Африці. В Україні складно зрозуміти, як це голодувати. Проте коли бачиш знімки людей, зітканих лише зі шкіри і кісток, починаєш відчувати жах, що таке може відбуватись у сучасному цивілізованому світі.

Фотопортрет прийшов до зображальної журналістики, а раніше – безпосередньо до фотомистецтва, ще з живопису. Саме слово «портрет» має французьке походження і означає «зображення риси в рису». Портретна фотографія з'явилася майже одночасно з винайденням фотографічного процесу й одразу ж здобула неабияку популярність.

Фотопортрет виконує важливу функцію у журналістиці. «Не кожний фотодокумент – одноденний метелик. Кращі з них гідно займають потім почесне місце на стендах фотовиставок. Репортажний художній портрет – не просто вдалий знімок. Він – прямий наслідок набутих знань та розвинутого естетичного почуття. Високий рівень його виконання значно посилює ідейний вплив сюжету» [2].

Відомий видавець «Морнінг Джорнел» У. Херст наголошував: «Будь-якого читача цікавлять лише п'ять речей: він сам, інші, навколишній світ, звідки він сам, і що на нього чекає» [6]. Натомість, практик і теоретик журналістики О. Тертичний вважає, що читацьку аудиторію цікавить не тільки те, що відбувається у навколишньому світі (події, пригоди, процеси, ситуації), а й люди як дійові особи, насамперед щодо їх особистих цінностей. В. Тулупов у статті про естетику газетної шпальти, зазначає, що інформація сьогодні все більше персоніфікується. Цю тенденцію він пов'язує з підвищенням уваги до окремої особи, індивідуума. Проаналізувавши все вищевикладене, можемо зробити висновок: на сторінках друкованих ЗМІ з'являється все більше фотопортретів.

Слід зазначити, що жанр фотопортрета має й свою власну класифікацію. Так, більшість науковців поділяє його на постановочний (студійний) та репортажний. Портрет, виконаний у репортажній формі, – сильна сторона сучасної фотографії. Об'єкт зображення у фоторепортажі – актуальна подія, яка має суспільно-політичне значення, об'єкт дослідження – життя суспільства. Тому не дивно, що репортажний портрет, з огляду на свою документальну безпосередність, викликає більший інтерес, ніж студійний. З поширенням якісної суспільно-політичної та ділової преси популярність репортажного фотопортрета значно зростає.

Наочність і документальність фотографії стимулювали появу фотографічного зображення на сторінках періодичної преси. Майже всі ЗМІ сьогодні використовують фотографію: інтернет, преса, навіть телебачення. Журналісти намагаються працювати з різноманітними жанрами фотожурналістики, щоб не тільки ілюструвати матеріали, а й впливати на думку своїх читачів. Фотопортрети використовують у всіх журналах та газетах без винятку, в більшості – починаючи з обкладинки.

«Обличчя» практично всіх журналів, що розрізняють за статевою належністю, прикрашені сьогодні фотопортретами. Здебільшого такі знімки студійні, часто в очах зображуваних людей помітні спалахи софтбоксів (студійного освітлення). Та все ж цікавою та специфічною рисою «гендерних» журналів є присутність жінки на обкладинці – хоч то жіночий, хоч чоловічий журнал. Так, жіночі портрети в Україні можна побачити майже на всіх жіночих («Cosmopolitan», «Pink», «Единственная», «Mini», «Наталі», «Ева», «Burda», «Joy», «Ліза», «Diva» тощо) та чоловічих («XXL», «Maxim», «Playboy», «Ego») журналах. Тобто жіноче тіло продають усім без винятку. На щастя, в Україні все ще існує кілька видань, на обкладинках яких за концепцією з'являються переважно представники сильної статі. За п'ять із половиною років (з 2005) існування української редакції чоловічого журналу «Men's Health» на всіх обкладинках (61 номер) з'являлися чоловіки. Такої ж політики дотримується і «неочікуваний жіночий журнал» під назвою «LQ». Натомість, беззаперечно якісним і, можливо, найкращим чоловічим виданням у світі є американський журнал «Esquire», якому виповнилося вже 67 років. За останні 30 років (починаючи з 1980), з 352 обкладинок фотопортретами були прикрашені 322, тобто 91 %. Ми не маємо української редакції цього журналу, проте можемо купувати російську версію. За п'ять років існування російського «Esquire» лише три номери з 55 не прикрашали фотопортрети. На відміну від інших видань, у «Esquire» не намагаються заретушувати в фотошопі зморшки зірок або щось приховати. Вважається, що фотографіям для обкладинок цього журналу досить збільшують різкість. Існує навіть термін «фото в стилі «Esquire»».

На обкладинках соціально-політичних журналів портрети з'являються набагато рідше. Проаналізувавши випуски журналу «Фокус» за весь час існування (2006–2009 рр.), можемо зробити висновок, що використання фотопортретів на першій шпальті цього видання коливається у межах 25 % (2006 – 27 %, 2007 – 24 %, 2008 – 22 %, 2009 – 26 %). У журналі «Український тиждень» портрети на

обкладинках використовують ще рідше (2007 – 11 %, 2008 – 2 %, 2009 – 10 %).

Можна зазначити таку тенденцію: обкладинки українських соціально-політичних видань найчастіше оформлюють фотоплакатами, фотоколажами та фотомонтажами. Пов'язуємо її зі спробою більш глибоко осмислити події, що відбулися, і, можливо, нав'язати точку зору редакції читачам, допомогти їм «розставити акценти». Натомість, західні соціально-політичні видання не нехтують зображенням людей. Славнозвісний «Time» завжди розміщує на своїй обкладинці портрети когось із президентів або зірок: 12 номерів на рік – 12 облич. Потрапити на обкладинку цього видання для фотожурналіста – справжнє свято, цю подію порівнюють із врученням кінопремії «Оскар».

Внутрішнє оформлення журналу є набагато важливішим, ніж його обкладинка. І якщо жіночі/чоловічі журнали використовують портрети на своїх обкладинках набагато частіше, ніж соціально-політичні, то зі внутрішнім оформленням все навпаки. У проаналізованих журналах («Elle» та «Men's Health») портретів усього лише 25–40 % від загального фотооформлення, а в соціально-політичних («Фокус», «Корреспондент», «Український тиждень» і «Країна») – 40–50 %. Найбільше портретів можна знайти у ділових виданнях (журнали «Експерт», «Власть денег», «Статус», «Business Class») – на рівні 40–60%. Проте їх найчастіше вміщують у паспортному форматі лише для того, аби «надати обличчя» тому чи іншому матеріалу. Тобто окремого змістового навантаження вони не несуть.

Більшість вітчизняних газет дуже високо оцінює фотопортрети та часто їх використовує. Дослідивши такі щоденні та щотижневі видання, як «День», «Україна молода», «Новая», «Сегодня», «Экономические известия», «Газета по-киевски», «Високий замок», «Дзеркало тижня», «Киевский Телеграфъ», «Коммерсантъ», «Деловая столица», «Комментарии», «Kyiv Weekly», «Kyiv Post» та «Бульвар Гордона», можемо зробити певні висновки. Відсоток використання портретів (у порівнянні з іншими жанрами фотожурналістики) тут різний – від 25 до 95 %, залежно від специфіки конкретного ЗМІ. Наприклад, у газеті «Бульвар Гордона» фотопортретів майже 94 %. Пов'язано це з орієнтацією видання на матеріали про людей – інтерв'ю, портретні нариси тощо.

Найбільш поширеною помилкою газетних бльдредакторів є малий розмір фотознімків. Зокрема, ця проблема стосується газети «Дзеркало тижня»: на її сторінках формату А3 фотографії бувають

навіть розміром 1x2 та 3x2 см. Краще було б умістити один великий знімок замість п'яти малих. У виданнях «День», «Сегодня», «Экономические известия» та «Коммерсантъ» уміщують не багато фотографій, проте великого розміру (9x13, 10x15, 10x20 тощо). Це має доволі якісний вигляд та акцентує увагу на головному.

Крім того, газетярі мають більше уваги приділяти підписам під фотографіями. Слід пам'ятати, що навіть найгірший знімок може врятувати влучний коментар. Цікаво, що у виданні «Бульвар Гордона» близько 98 % фотографій – підписані. Підпис має допомогти читачеві зрозуміти не лише саме зображення, а й ідею, образ, зашифровані в ньому. Чимало відомих фотожурналістів власноруч пишуть тексти до своїх знімків. «Журналістське повідомлення, в ідеалі, розраховане на точне розуміння. Якщо ж інформація допускає багатоваріантність у тлумаченні, то рідко досягається бажаний результат – ефективний вплив на громадську думку» [8]. Фотографія з підписом може замінити тисячу слів.

Значення фотопортрета в журналістиці та його вплив на громадськість, безперечно, досить вагомі. Та останнім часом у ЗМІ все частіше потрапляють неякісні фотографії. Сьогодні, з розвитком інтернету, цифрових технологій та графічних програм достовірність фотожурналістики може ставитись під сумнів – неодноразові скандали навколо фотографій агентства «Reuters» (у 2006 та 2010) це підтверджують. Аби захистити права громадян на достовірну інформацію, а редакторів застерегти від фальшивих знімків, можна лише запропонувати прийняти такий закон, за яким усі фотографії, оброблені в графічних програмах, потрібно було б маркувати (щось на зразок «відретушовано»). Аби фотожурналістика й надалі розвивалася, слід докласти чимало зусиль.

Історія становлення, проблеми та тенденції розвитку української фотожурналістики, порівняльний аналіз розміщення фотографій в іноземній та вітчизняній пресі – перспективний напрям для подальшого дослідження.

1. Бальтерманц И. Д. Специфика содержания и формы фотожурналистики [Електронний ресурс] / И. Д. Бальтерманц. – М., 1981. – Режим доступу : <http://constitutions.ru/archives/1854>.

2. Волков-Ланнит Л. Ф. Искусство фотопортрета / Л. Ф. Волков-Ланнит. – М.: Искусство, 1974. – 280 с.

3. Горевалов С. І. Фотожурналістика в системі засобів масової комунікації: єдність слова і зображення : навч. посіб. / С. І. Горевалов, Н. І. Зикун, С. А. Стародуб. – К. : Київ. міжнарод. ун-т, 2010. – 296 с.

4. Дыко Л. П. Проблемы портретного творчества / Л. П. Дыко // Советское фото. – 1975. – № 5. – С. 37–39.

5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : навч. посіб. / В. Й. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2000. – 180 с.

6. Саенкова Л. П. Массовая культура: Эволюция зрелищных форм / Л. П. Саенкова. – Минск: Электронная книга БГУ, 2004. – 122 с.

7. Чудаков Г. Фотография в прессе: содержание, форма, жанровая структура / Г. Чудаков // Советское фото. – 1982. – Авг. – С. 14–15.

8. Шаповал Ю. Г. Фотожурналистика: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Ю. Г. Шаповал. – Рівне: Волин. обереги, 2007. – Режим доступу : <http://www.on-libr.info/index.php/2009-10-20-11-46-46/6-shapovalfotojurnalistyka>.

Наталя Сидоренко,
д-р філол. наук, проф. (Київ)

ОЧЕВИДНЕ І ЙМОВІРНЕ В ІСТОРІЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Потужна пошукова й видавнича діяльність співробітників Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника стала зразком і поштовхом для науковців, яким не байдужа історична доля української преси, а таємниці загублених, забутих чи «закреслених» фактів постійно збуджують їхню енергію і допитливий розум. Книги й статті, показники змісту окремих часописів й енциклопедичні довідники, історико-бібліографічні дослідження та збірники наукових праць, позначені іменами М. Романюка, Л. Сніцарчук, М. Комариці, К. Курилишина, М. Галушко, В. Ковпака, Н. Кулеші, В. Габора та ін., свідчать про доброякісну діяльність наукової школи дослідників періодики.

В останнє десятиліття розширилася географія учених, чий зацікавлення обертаються навколо історії української журналістики. Фахівці у цій царині ствердили свої успішні розвідки новими виданнями у Харкові, Києві, Запоріжжі, Рівному, Дніпропетровську, Луцьку, Сімферополі, Сумах [8]. Монографії О. Богуславського, С. Кравченко, Р. Радчик, М. Тимошика, Ю. Шаповала, І. Павлюка виявилися новим кроком у відкритті непізнаних досі горизонтів національної журналістики першої половини ХХ ст. Історія преси стала об'єктом прискіпливого дослідження не тільки журналісткознавців, а й істориків. Тут варто згадати монографії і захищені, як докторські, так і кандидатські дисертації І. Гребцової, В. Губи, Д. Колісника [6]. Окремо в цьому переліку – нарис історії та бібліографічний показник дореволюційної преси Таврійської губернії (1838–1916), виконаний істориком і журналістом О. Хоменком [11].

Сьогодні не дивина, коли аспірант після захисту кандидатської дисертації випускає у світ монографію – результат кількарічного наукового пошуку; трапляється, що й на захист приходять молоді дослідники з опублікованими здобутками у вигляді брошури, монографії, навчального посібника. Не залишлася поза увагою й історія української журналістики. Лише за останні кілька років дисертаційні праці переросли в окремі видання у В. Гандзюка, О. Пархитька, О. Хобти, А. Кобинець та ін. [5].

© Сидоренко Н., 2011

Тож професійне різноманіття історико-журналістських досліджень у всіх частинах України засвідчує зацікавлення цією сферою у різних галузях наук. На заході й на сході, у північних, центральних і південних регіонах «моніторяться» бібліотеки й архіви, музеї і приватні колекції, аналізуються і синтезуються знахідки, ведуться пошуки фактів, імен, назв і дат, ретельно вивчаються тексти, контенти і контексти, завдяки дискурс-аналізу простежуються досі малодоступні пласти недійних комунікацій минулого.

Навіть побіжний огляд нововиданих книг, збірників, показників і т.п. на початку ХХІ ст., де місцевій пресі відводиться першорядна роль «суспільного дзеркала» й основного «фіксатора подій епохи», показує значне, кількісне та якісне, переважання Одеси. Не тільки тому, що за останні роки тут з'явилися показник і список періодики, збірник матеріалів, запозичених із преси початку ХХ ст., перевидання нарисів О. Де-Рибаса, а передусім завдячуючи великій повазі одеських авторів до історії, вмінню збирати «дорогоцінні перлини» зі шпальт старих видань, не боячись «праці пекельної». У більшості видань, що виходять у світ, присутні факти, цитати, замітки, рекламні анонси, шаржі, ілюстрації з «Одесских новостей», «Одесского листка», «Крокодила» та інших часописів.

Скажімо, йдеться про зародження і поширення кінематографу в Одесі, ретроспективну хроніку лікувально-побутових закладів у місті, комерційну енергійність чи багатонаціональну екзотику – й автори охоче використовують епізоди, курйози, пригоди, рекламні уривки, зафіксовані на шпальтах таких газет, як «Новороссийский телеграф», «Одесский листок», «Одесская почта», «Кинематограф» [2]. Розповідь про Одесу початку ХХ ст. (люди, події, факти) неможлива без «газетної мозаїки» та «міських замальовок», закарбованих понад сто років тому на шпальтах «Известий одесской городской Думы», «Одесских новостей», «Одесского листка», «Маленького одесского листка», «Ведомостей одесского градоначальства» [9]. Панорама одеських особистостей «у всій красі й багатоманітті» була б неповною. якби там не виявилось нарисів про поетів і прозаїків, гумористів і фейлетоністів, нарисовців і художників, чий імена були окрасою багатьох одеських, а згодом московських і петербурзьких часописів. Серед них І. Бабель, Е. Багрицький, Ю. Олеша, В. Катаєв, В. Жаботинський, І. Ільф і Є. Петров, В. Інбер, Л. Кармен, П. Нілус, Л. Пастернак та ін. [10].

Додатковими штрихами до історії появи й функціонування значної кількості періодичних видань в Одесі ХІХ – початку ХХ ст. можна вважати й активну діяльність місцевих друкарів і друка-

рень, великою мірою пов'язаних із єврейськими і грецькими діячами [1]. Загалом висвітлення культурно-духовного, освітнього й мистецького життя Південної Пальміри неможливе без цілої низки театральних, художніх, літературних, учнівських, сатирично-гумористичних видань кінця XIX – початку XX ст., серед яких «Бомба» і «Пуля», «Маяк» і «Разсвет», «Дивертисмент» і «Чайка», «Сколопендра» і «Театр-варьете». Невипадково ця та інша одеська преса потребувала прискіпливої уваги авторів місцевих альманахів і збірників «Дом князя Гагарина», «Дерибасовская, Ришельевская», «Черный квадрат над Черным морем» та ін. Тут представлені публікації про виставки й концерти в Одесі 1901–1914 рр., «Одеський листок» Василя Навроцького, Юхима Фесенка – першого українського друкаря Одеси, літературну діяльність С. Шелухіна, журналістські здобутки П. Герцо-Виноградського (Люенгріна), альманахи творчої молоді початку XX ст. тощо.

Вдалою спробою у «поверненні сучасному читачеві вибраних сторінок» із популярних колись, а нині забутих одеських альманахів, журналів і газет кінця XIX – трьох перших десятиліть XX ст. став збірник «Благоухающий пепел» [4], скомпонований Т. Щуровою, завідувачем відділу мистецтв Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького. Тож і сьогодні є нагода познайомитись із веселими і дотепними, мудрими і зухвалими публікаціями П. Пильського, С. Уточкіна, Е. Кроткого, В. Катаєва, Ю. Олеші, О. Вертинського, В. Нарбути, І. Бабея, Е. Багрицького, Т. Тес, В. Василька, О. Вишні, М. Жука, а також різних Гномів, Пікадорів, Ужів, Фаустів, Джентльменів, що вперше були опубліковані на сторінках «Одесского будильника», «Одесского юмористического альманаха», «Одесской копейки», «Южного вестника», «Мельпомени», «Театра и кино», «Огонька», «Зрителя» та їм подібних часописів.

Вдало підібрані назви окремих частин збірника («Сміх на всі голосні», «Свобода – несвобода, або Сміх з-під канчуків і багнетів», «Перемога над страхом», «Іскри життя», «Чи любите ви театр?», «Шукаю феноменів», «Одеса в театральному біноклі», «Стати корисним гвинтиком у машині...» і т.д.) – це не просто цитати, принагідно вихоплені з преси, а передусім – відображення творчого духу, образного мислення, політичного відлуння епохи. На сторінках книги «Благоухающий пепел» оживає початок XX ст. у шаржах і карикатурах, нев'ячучих одеських афоризмах та анекдотах, комічних дрібницях і строкатих римах місцевих знаменитостей. Ця книга може бути і хрестоматією художньо-публіцистичних текстів, й альбомом одеських художників, які не боялися свій мис-

тецький талант «розтринькати» у пресі, і нарешті – путівником сторінками рідкісних видань, котрі сьогодні не так легко знайти в бібліотеках України.

Шанувальники «одесики» отримали у 2005 р. ошатно оформлену велику книгу видатного одесита, журналіста й бібліографа О. Дерибаса. Історичні нариси та мемуари («Жінки в історії Одеси», «Запорожці в Хаджибеї», «Про Одесу й одеситів», «Анекдоти, факти, документи», «Коли ще не було кіно», «Сара Бернар в Одесі», «Про художнє життя в Одесі», «Релігійна Одеса», «Силуети» та ще майже сотня публікацій), написані після 1913 р., увійшли до змісту нового видання, щоб закарбувати «живе обличчя міста», його живу історію. Укладачі цього збірника – співробітники Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького доповнили публікації О. Дерибаса фотографіями, малюнками, ілюстраціями із книг і журналів початку XX ст., дбайливо відібраними у фондах книгозбірні чи в приватних колекціях. Це видання вигідно відрізняється від московського перевидання книги О. Де-Рибаса («Старая Одесса», 1913) [7].

Вчасною стада поява довідника «Журнали старої Одеси», що охоплює період від зародження перших журналів у XIX ст. (зокрема «Записок Императорского общества сельского хозяйства Южной России» у 1841 р.) до 1920 р. Всього упорядники зафіксували 390 назв, із них 57 часописів, що мали свідоцтва на вихід у світ (здебільшого їхні програми зберігаються в Державному архіві Одеської області), але не вдалося встановити, чи справді вони існували [3]. М. Бельський та Л. Іжик зазначили у передмові, що чимало з перерахованих і коротко описаних ними видань їм вдалося переглянути «де-візо», деякі з'явилися завдяки бібліографічним довідникам. Скрупульозне опрацювання вихідних даних журнальної преси «старої Одеси», розшифрування імен багатьох редакторів і видавців, зазначення їхнього соціального статусу, визначення друкарень, причетних до тиражування періодики, тощо дозволили створити широку панораму різних за своєю типологією часописів причорноморського міста у XIX – на початку XX ст.

Звичайно, упорядники свідомі того, що не всі журнали потрапили до цього довідника, можливі доповнення й уточнення. Принаймні варто було б із переліку «нез'ясованих» (с. 95–103) вилучити журнали «Статистические сведения» і «Торговое обозрение одесского рынка [зерновых продуктов]», примірники яких зберігаються в бібліотеках Москви й Петербурга. Уважніше варто придивитися до «Єврея» (1912–1914) та «Одесского справочника», адже перше видання належить до газет, а друге подається як «довідкова рек-

ламна газета-журнал» за 1914 р. (є в Одесі, Москві, Петербурзі). Зважаючи на складність бібліографічної роботи з журнальною періодикою Одеси, хотілося б назвати ще кілька видань, що не потрапили до зазначеного довідника: «Журнал-справочник [Одесская выставка 1910 г.]» (1910), «Одесская копейка» (1913–1914), «Труды врачей Одесской городской больницы» (1875–1887), «Труды врачей Станции скорой медицинской помощи» (1907–1912), «Труды Одесской бактериологической станции» (1888), а також збірники – «Паяц» (1893), «Прилив» (1906), «Ракета» (1887), «Сатир» (1888), «Шут гороховый» (1881) та деякі інші.

Тож, як бачимо, одеська преса дає охочим і простір для роздумів, і незатерті наукові об'єкти для аналізу, і «духовну поживу» для осмислення уроків минулого і традицій сучасного.

1. Авгитидис К. Издательская деятельность греков Одессы (1829–1917) / Костас Авгитидис (пер. на рус.). – Изд-е перераб. и доп. – О. : Астропринт, 2003. – 125 с. : ил.; Бельский М. Еврейские типографии старой Одессы / Мирон Бельский. – О. : Студия «Негоциант», 2005. – 88 с. – (Еврейская Одесса. — Вып. 4).

2. Александров Р. Ришельевская симфония : очерки / Ростислав Александров. – О. : Optimum, 2005. – 194 с. : 19 ил.; Губарь О. Старая Одесса в курьезах и анекдотах : рассказы / Олег Губарь. – О. : Optimum, 2009. – 448 с. : ил.; Луцки С. З. Одесские «Салоны Издебского» и их создатель / С. З. Луцкий. – О. : Студия «Негоциант», 351 с. : ил.; Малиновский А. Кино в Одессе : путеводитель по кинотеатрам старым и новым / А. Малиновский. – О. : АстроПринт, 2000. – 217 с.; Степаненко Г. Одесса. XX век / Геннадий Степаненко. – К. : 3 Медиа, 2004. – 168 с.

3. Бельский М. Р. Журналы старой Одессы : справоч. / Бельский М. Р., Ижик Л. В. — О. : ВМВ, 2008. — 120 с.

4. Благоухающий пепел : по страницам старой одесской периодики : (сб.) / сост. Т. В. Щурова ; авт. вступ. ст. Е. М. Голубовский. — О. : ВМВ, 2008. — 556 с. : ил.

5. Гандзюк В. Часописи Поділля в процесі творення державницької ідеології українства (1917—1920 рр.) : моногр. / Віталій Гандзюк. — Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2009. — 368 с.; Пархитько О. В., Хобта О. І. Історія української журналістики: одеська періодика початку ХХ століття : навч. посіб. / О. В. Пархитько, О. І. Хобта. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. — 220 с.; Кобинець А. В. Газета «Громадська думка» / «Рада» (1905—1914 рр.): утвердження національної ідеї на тлі доби : моногр. / А. В. Кобинець. — Запоріжжя : КПУ, 2010. — 204 с.

6. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.) : моногр. / И. С. Гребцова. — О. : Астропринт, 2002. — 408 с.; Губа П. І.

Українське відродження : спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917–1920 рр. / П. І. Губа. – Черкаси : ЧДТУ, 2002. – 263 с.; Колісник Д. В. Гетьманський рух і преса української політичної еміграції (1920–1930-і рр.) : моногр. / Д. В. Колісник. – Д. : Нац. гірничий ун-т, 2008. – 171 с.

7. Де-Рибас А. Старая Одесса : ист. очерки и воспитания / Александр Де-Рибас. – К. : Крафт+, 2005. – 2005. : ил.; Дерibas А. М. Старая Одесса : забытые страницы : ист. очерки и воспоминания / О. Ф. Ботушанская и др. (сост) ; Е. М. Голубовский, О. И. Губарь (послел.). – К. : Мистецтво, 2005. – 415 с. : ил.

8. Див. зокрема: Бойко А. Пресса православной церкви в Украине 1900–1917 рр. Культура. Суспільство. Мораль : моногр. / Алла Бойко. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2002. – 308 с.; Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії. 1812–1917. / І. Л. Михайлин. – Х. : Колорит, 2007. – 366 с. : ил.; Яблоновська Н. В. Етнічна преса Криму : історія і сучасність : моногр. / Н. В. Яблоновська. – Сімферополь : Крим. навч.-пед. держ. вид-во, 2006. – 312 с. : 10 іл.

9. Малахов В. П. Одесса. 1900—1920. Люди... События... Факты... / В. П. Малахов К., Б. А. Степаненко. — Одесса : Optimum, 2004. — 448 с. : 19 ил.

10. 100 великих одесситов / сост. Александр Либин, Наталья Маковец. – О. : Optimum, 2009. – 512 с. : ил.

11. Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиограф. указатель. / О. С. Хоменок. – О. : АО БАХВА, 2003. – 180 с.

Наукове видання

Журналістика

Щорічний науковий збірник

Випуск 10 (35)
2011

Електронна версія видання:
<http://www.nbuv.gov.ua>
(Наукова періодика України);

Над випуском працювали:

Редактор **Ганна Дзюбенко**
Редактор російських текстів **Марина Слов'янова**
Редактор англійських текстів **Ольга Кухарчук**
Коректор **Ірина Ковальчук**
Підготовка електронної версії видання **Олени Задорожної**
Художній редактор **Олена Поліщук**
Технічний редактор **Вікторія Шевченко**

Підписано до друку 11.05.11
Формат 60x84/16. Гарнітура UkrainianSchoolBook.
Обл.-вид. арк. 11,3. Ум. друк. арк. 10,55.
Друк офсетний. Наклад 500 прим.

Набір здійснено
навчально-видавничою групою Інституту журналістики
Адреса редакції:
04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут журналістики, кімн. 103-А,
тел. 481-45-48, факс: 483-09-81.
e-mail: vydav_grup@ukr.net

Верстку здійснено
навчально-науковою лабораторією
кафедри журналістики та філології Сумського державного університету

Надруковано у друкарні СумДУ
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК №3062 від 17.12.2007.